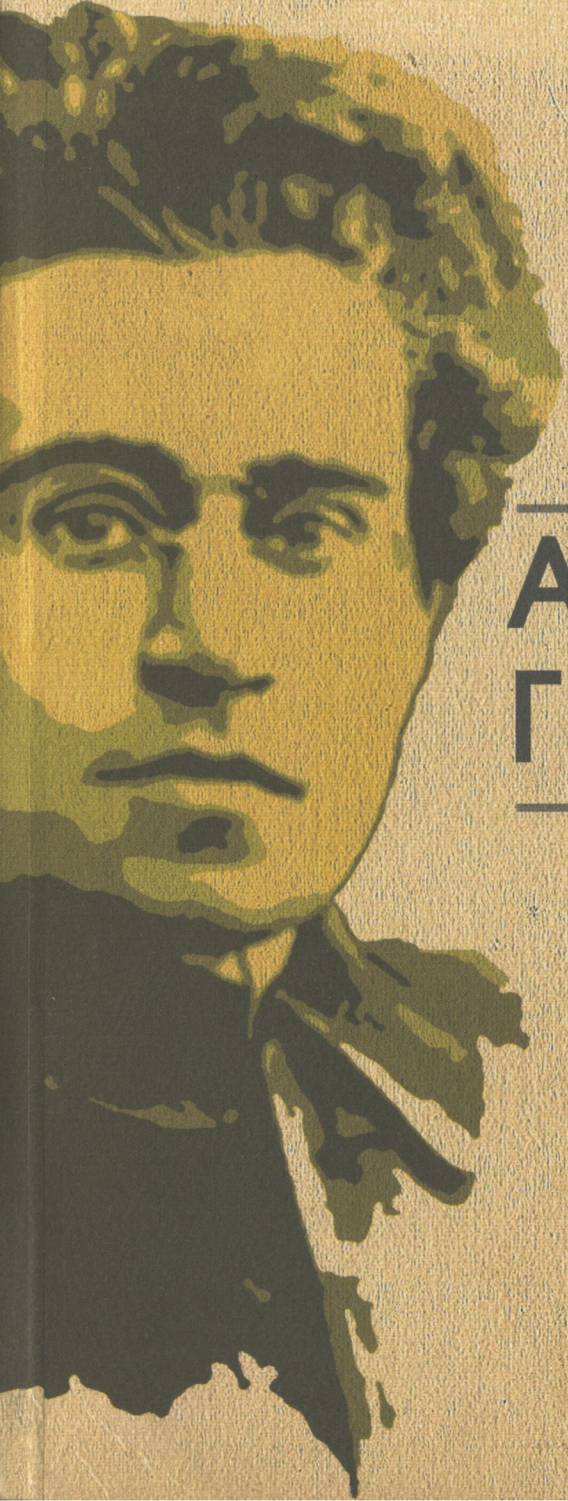

Chris Harman
Chris Bambery

Αντόνιο Γκράμσι

Η ζωή και οι ιδέες ενός επαναστάτη

μαρξιστικό βιβλιοπωλείο

Chris Harman
Chris Bambery

Αντόνιο Γκράμσι

Η ζωή και οι ιδέες ενός επαναστάτη

Μετάφραση: Λέανδρος Μπόλαρης

A rebel's guide to Gramsci
CHRIS BAMBERY
Bookmarks, London 2006

Gramsci versus Reformism
CHRIS HARMAN
London 1983

Ο Chris Bambery και ο Chris Harman είναι μέλη
του Socialist Workers Party στη Βρετανία.
Ο πρώτος είναι συγγραφέας πολλών βιβλίων και
διευθυντής του περιοδικού International Socialism.
Ο δεύτερος είναι διευθυντής της εφημερίδας Socialist Worker.

ISBN: 978-960-7967-31-2

ΑΝΤΟΝΙΟ ΓΚΡΑΜΣΙ
Η ζωή και οι ιδέες ενός επαναστάτη
Chris Bambery, Chris Harman

www.sek-ist.gr
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΜΑΡΞΙΣΤΙΚΟ ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ
ΕΡΓΑΤΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΑΘΗΝΑ: ΤΘ 8161, 100 10, Αθήνα
ΛΕΥΚΩΣΙΑ: ΤΚ 7280, Λευκωσία

Τυπώθηκε το Μάρτη του 2007
σε 1500 αντίτυπα

Μετάφραση: Λέανδρος Μπόλαρης
Επιμέλεια: Κώστας Πίττας
Εξώφυλλο: Παντελής Γαβριηλίδης
Εκτύπωση: Φερέτος και Υιός ΕΠΕ Δερβενίων 30

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ
ΑΘΗΝΑ: ΜΑΡΞΙΣΤΙΚΟ ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ
Φειδίου 14-16, Τ.Κ.10678, τηλ: 210 5247584
marxistbook@yahoo.gr

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ *Λέανδρος Μπόλαρης* 5

ΑΝΤΟΝΙΟ ΓΚΡΑΜΣΙ *Chris Bambery* 11

Ενας Ιταλός αουτσάιντερ
Τορίνο: Το μάτι του κυκλώνα της επανάστασης
Σοσιαλισμός αλά Ιταλικά
Η δοκιμασία του πολέμου
Πόλεμος κατά του πολέμου
Το μέτωπο στα μετόπισθεν
Τα εργοστασιακά συμβούλια
"L' Ordine Nuovo"
Η κατάληψη των εργοστασίων
Η γέννηση του Κομμουνιστικού Κόμματος
Η νικηφόρα πορεία του Μουσολίνι
Αντίσταση στο Φασισμό
Η πάλη για ένα νέο προσανατολισμό του ΚΚΙ
Τα χρόνια της φυλακής
Επανάσταση στη Δύση
Κοινή λογική και σωστή αντίληψη
Κόμματα και Τάξεις
Η ογκούμενη "οργανική κρίση"
Εργάτες, δημοκρατία και επανάσταση

Ο ΓΚΡΑΜΣΙ ΕΝΑΝΤΙΑ ΣΤΟ ΡΕΦΟΡΜΙΣΜΟ *Chris Harman* 61

Η πρώτη περίοδος της διαστρέβλωσης του Γκράμσι
Η "ευρωκομμουνιστική" περίοδος της διαστρέβλωσης
"Εξεργερσιακός"
"Εργατιστής"
"Αυθορμητίστικος"
"Υπερεκτίμηση της βάσης"
Το κεντρικό επιχείρημα
Ασάφειες στις διατυπώσεις του Γκράμσι
Ρωσία, Ιταλία και Δύση
Οι αδυναμίες του Γκράμσι

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ 97

Η ομάδα του L' Ordine Nuovo λιγο πριν την αναχωρηση του Γκραμσι για την Μοσχα (ο Γκράμσι ειναι στα αριστερα ο πρωτος καθιστος) Το πρώτο τευχος του περιοδικου εκδοθηκε την Πρωτομαγια του 1919

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τον Απρίλη του 2007 συμπληρώνονται εβδομήντα χρόνια από τον θάνατο του Αντόνιο Γκράμσι. Είναι μια επέτειος που έρχεται σε μια πολύ ταιριαστή και κρίσιμη στιγμή όπου τα ζητήματα της ταχτικής, της στρατηγικής, της πολιτικής οργάνωσης και της σχέσης της με τους μαζικούς αγώνες και κινήματα αποκτούν πιεστική επικαιρότητα για χιλιάδες αγωνιστές. Ο Γκράμσι είναι πολύτιμη βοήθεια σε αυτή την συζήτηση γιατί έδρασε σε μια εποχή που όλα αυτά τα ζητήματα έμπαιναν επί τάπητος.

Ο Γκράμσι ήταν επαναστάτης. Μέχρι το θάνατό του στις φασιστικές φυλακές του Μουσολίνι, επέμενε στην αναγκαιότητα της «βίαιης κατάληψης της εξουσίας». Είχε μόνο περιφρόνηση για τους ρεφορμιστές ηγέτες που παρέλυσαν την ιταλική εργατική τάξη απέναντι στο φασισμό στις αρχές της δεκαετίας του '20. Τους κορόιδευε ότι πάσχουν από την ανίατη ασθένεια του «κοινοβουλευτικού κρετινισμού». Για τον Γκράμσι η αλλαγή της κοινωνίας δεν περνούσε από της βουλής τα έδρανα, αλλά από την επαναστατική ανατροπή του καπιταλισμού από την εργατική τάξη.

Πώς φτάνουμε όμως σ' αυτή την επαναστατική ανατροπή; Σ' αυτό το ζήτημα βρίσκεται η μεγαλύτερη συμβολή του Γκράμσι. Είναι ο επαναστάτης που «μετέφρασε» την εμπειρία και τα διδάγματα της ρώσικης επανάστασης στις συνθήκες της δυτικής Ευρώπης. Η καθοριστική εμπειρία που του επέτρεψε να το κάνει αυτό ήταν η «κόκκινη διετία» του 1919-1920 στην Ιταλία. Ήταν μια περίοδος βαθιάς πολιτικής κρίσης της άρχουσας τάξης, αλματώδους ανάπτυξης των εργατικών αγώνων και πολιτικής ριζοσπαστικοποίησης. Μέσα σε αυτές τις συνθήκες τα όργανα πάλης των εργατών στα εργοστάσια του Τορίνο που είχαν εμφανιστεί τα προηγούμενα χρόνια, οι «εσωτερικές επιτροπές», αναπτύχθηκαν σε εργοστασιακά συμβούλια που αμφισβητούσαν το «φυσικό» δικαίωμα των καπιταλιστών να ορίζουν το πώς θα λειτουργεί η ιδιοκτησία τους.

Μια από τις πιο μεγάλες μάχες αυτών των συμβουλίων που τον Απρίλη του 1920 εξελίχθηκε σε μια κατά μέτωπο αντιπαράθεση με το αστικό κράτος και τους καπιταλιστές, ξεκίνησε από ένα «απλοϊκό» ζήτημα: μια διαμάχη για το πότε θα εφαρμοστεί το θερινό ωράριο στα εργοστάσια. Λίγους μήνες μετά, τον Σεπτέμβρη, εκατοντάδες χιλιάδες εργάτες κατέλαβαν τα εργοστάσια σε όλη την Ιταλία. Αυτή η επαναστατική κατάσταση πυροδοτήθηκε από μια «συντεχνιακή» διαμάχη: τη κατάρρευση των διαπραγματεύσεων για συλλογική σύμβαση ανάμεσα στο συνδικάτο μετάλλου και τους εργοδότες.

Σε αυτά τα εργοστασιακά συμβούλια ο Γκράμσι και οι σύντροφοί του γύρω από το περιοδικό L' Ordine Nuovo, είδαν τη γέφυρα που ενώνει τους «καθημερινούς» αγώνες των εργατών με τη πάλη για το σοσιαλισμό. Για τον Γκράμσι τα εργοστασιακά συμβούλια ήταν τα θεμέλια για το χτίσιμο της σοσιαλιστικής κοινωνίας. Μέσα από τους αγώνες τους οι εργάτες ανακάλυπταν τη δύναμή τους και τη δυνατότητα να οργανώσουν την παραγωγή και όλη την κοινωνία με βάση τις ανάγκες της πλειοψηφίας. Σε κάθε μεγάλο κίνημα, σε κάθε μεγάλη «ώθηση» -για να χρησιμοποιήσουμε τα λόγια του Γκράμσι- από τα κάτω, έχουν παρουσιαστεί παρόμοιες μορφές οργάνωσης. Από τα σο-

βιέτ του 1917, μέχρι τα εργατικά συμβούλια της Ουγγαρίας του 1956 ή τις «σόρας» (απεργιακές επιτροπές) στην ιρανική επανάσταση του 1978-79. Σήμερα, στην αυγή του 21ου αιώνα βλέπουμε κινήματα στη Λατινική Αμερική να ξεκινάνε από την σύγκρουση με τη βαρβαρότητα του νεοφιλελευθερισμού και να φτάνουν στο σημείο να γεννάνε μορφές οργάνωσης που διεκδικούν στην πράξη μια διαφορετική κοινωνία.

Αυτή η διαδικασία δεν είναι ούτε ευθύγραμμη ούτε αυτόματη. Ο Μαρξ είχε γράψει ότι οι κυρίαρχες ιδέες μιας κοινωνίας είναι οι ιδέες της άρχουσας τάξης. Ο Γκράμσι το κατανοούσε πολύ καλά αυτό: η μεγάλη πλειοψηφία θεωρεί «κοινή λογική» τις ιδέες της άρχουσας τάξης. Οι καπιταλιστές δεν κυβερνάνε αποκλειστικά με τη γυμνή βία αλλά και με την «ηγεμονία» τους στο επίπεδο των ιδεών. Πολλοί θεωρούν ότι αυτή η ηγεμονία είναι αιώνια, ότι τα ΜΜΕ για παράδειγμα έχουν κάνει την πιο αποτελεσματική πλύση εγκεφάλου στο κόσμο, πολύ μεγαλύτερη από την εποχή που ο Γκράμσι έγραφε τα «Τετράδια της Φυλακής». Κι όμως. Έρχονται στιγμές που φαίνεται με εκκωφαντικό τρόπο ότι αυτό δεν ισχύει. Όλα τα ΜΜΕ στην Αμερική είναι υπέρ του «πολέμου κατά της τρομοκρατίας», αλλά σήμερα το 70% των Αμερικανών τάσσεται ενάντια στον πόλεμο. Εδώ, η ΝΔ θεωρούσε ότι η αναθεώρηση του Άρθρου 16 θα ήταν περίπατος, εκτός από τα ΜΜΕ είχε εξασφαλίσει και την συναίνεση της ηγεσίας του ΠΑΣΟΚ. Αποδείχτηκε, όμως, ότι αυτό που κερδίζει τα μυαλά και τις ψυχές της πλειοψηφίας είναι το κίνημα των καταλήψεων. Οι συσσωρευμένες εμπειρίες τόσο του τι σημαίνει ιδιωτικοποίηση, αγορά, πόλεμος, όσο και των αγώνων ενάντιά τους, εκφράστηκαν μέσα στο κίνημα των καταλήψεων και των διαδηλώσεων και με αυτό τον τρόπο έγινε σμπαράλια η «κοινή λογική» σε αυτό το ζήτημα.

Στα μυαλά των εργατών και της νεολαίας συνυπάρχουν «δυο συνειδήσεις ή καλύτερα μια αντιφατική συνείδηση» όπως έγραφε ο Γκράμσι. Οι ιδέες που γεννάει το σύστημα και οι ιδέες που γεννάει η αντίσταση. Αυτό το παραλυτικό μίγμα αναπαράγουν τα ρεφορμιστικά

κόμματα και η συνδικαλιστική γραφειοκρατία για να πουν σε κάθε κρίσιμη καμπή ότι οι αγώνες των εργατών και της νεολαίας δεν μπορούν να ξεπεράσουν τα «λογικά» όρια: να ανατρέψει το «πεζοδρόμιο» κυβερνήσεις; Απαράδεκτο! Να πάρουνε οι εργάτες και οι καταπιεσμένοι την εξουσία; Ουτοπικό! Το αν θα προχωρήσει κάθε κίνημα, πολύ περισσότερο μια επανάσταση, προς τη νίκη, κρίνεται από το ποια πλευρά θα παίρνει το πάνω χέρι. Όπως παρατηρεί σε ένα σημείο του κειμένου του ο Κρις Μπάμπερι όλες οι επαναστάσεις ξεκινάνε αυθόρμητα αλλά καμιά δεν έχει τελειώσει αυθόρμητα.

Αυτή η αντιπαράθεση δεν μπορεί να λήξει επιτυχημένα αν δεν διεξάγεται οργανωμένα και συστηματικά. Γι' αυτό το λόγο ο Γκράμσι πίστευε ότι είναι αναγκαίο ένα επαναστατικό κόμμα –κι αφιέρωσε τη ζωή του για να το χτίσει. Δεν το αντιμετώπιζε σαν την ελίτ των αποφασισμένων που θα δασκάλευε κουνώντας το δάχτυλο τους «καθυστερημένους» εργάτες δίνοντας τελεσίγραφα. Οι επαναστάτες υποστήριζε ο Γκράμσι έπρεπε να είναι κομμάτι κάθε αγώνα, οσοδήποτε «μερικού» ή «αμυντικού», να είναι έτοιμοι να συνεργαστούν με κόσμο και ηγεσίες που δεν πιστεύουν στην επαναστατική ανατροπή του καπιταλισμού και να δείχνουν ότι αυτοί είναι οι καλύτεροι αγωνιστές. Αλλά μέσα σε όλα τα κινήματα λειτουργούν για να γενικεύουν τις εμπειρίες, να συνενώνουν τα διαφορετικά ρυάκια της πάλης σε ένα ορμητικό ποτάμι που η προοπτική του είναι η ανατροπή του συστήματος. Αυτήν την αξία είχε για τον Γκράμσι ο μαρξισμός. Ο Ενγκελς είχε πει ότι η επαναστατική θεωρία «δεν είναι δόγμα αλλά οδηγός για δράση». Ο Γκράμσι, αναγκασμένος να χρησιμοποιήσει μια πιο «αφηρημένη» γλώσσα για να ξεφύγει από τη λογοκρισία της φυλακής κατέληγε στο ίδιο συμπέρασμα όταν έγραφε:

«Μπορούμε να συγκροτήσουμε, σε μια συγκεκριμένη πρακτική, μια θεωρία η οποία από τη στιγμή που ταυτίζεται με τα αποφασιστικά στοιχεία της ίδιας της πρακτικής, μπορεί να επιταχύνει την ιστορική διαδικασία που βρίσκεται σε εξέλιξη και να κάνει τη πρακτική περισσότερο ομογενοποιημένη, περισσότερο συνεκτική, πιο αποτελεσματι-

κή σε όλα τα στοιχεία της και έτσι, μ' άλλα λόγια, ν' αναπτύξει τη δυναμική της στο μάξιμουμ.»

Για δεκαετίες οι ιδέες του Γκράμσι είτε διαστρεβλώνονταν είτε έμεναν κυριολεκτικά θαμμένες. Σήμερα, μπορούν να ανθίσουν ξανά. Οι «ηγεμονικές» ιδέες της κυρίαρχης τάξης έχουν μπει σε βαθιά κρίση, η «νεοφιλελεύθερη συναίνεση» τρίζει παντού. Κινήματα ενάντια στον νεοφιλελευθερισμό και στον πόλεμο κινητοποιούν εκατομμύρια σε όλο τον κόσμο και όταν τα εκατομμύρια μπαίνουν σε κίνηση καθιερωμένες ιδέες αμφισβητούνται, οι ορίζοντες για το τι μπορούμε να κάνουμε συλλογικά ανοίγουν. Η νέα Αριστερά που γεννιέται σε αυτή τη διαδικασία έχει να πάρει πολλά από τον Γκράμσι. Για να σπρώξει τους αγώνες να αποκτήσουν «τη δυναμική τους στο μάξιμουμ», στην ανατροπή του καπιταλισμού.

Λέανδρος Μπόλαρης

Απεργοί σιδηροδρομικοί
στην Παβία το 1920

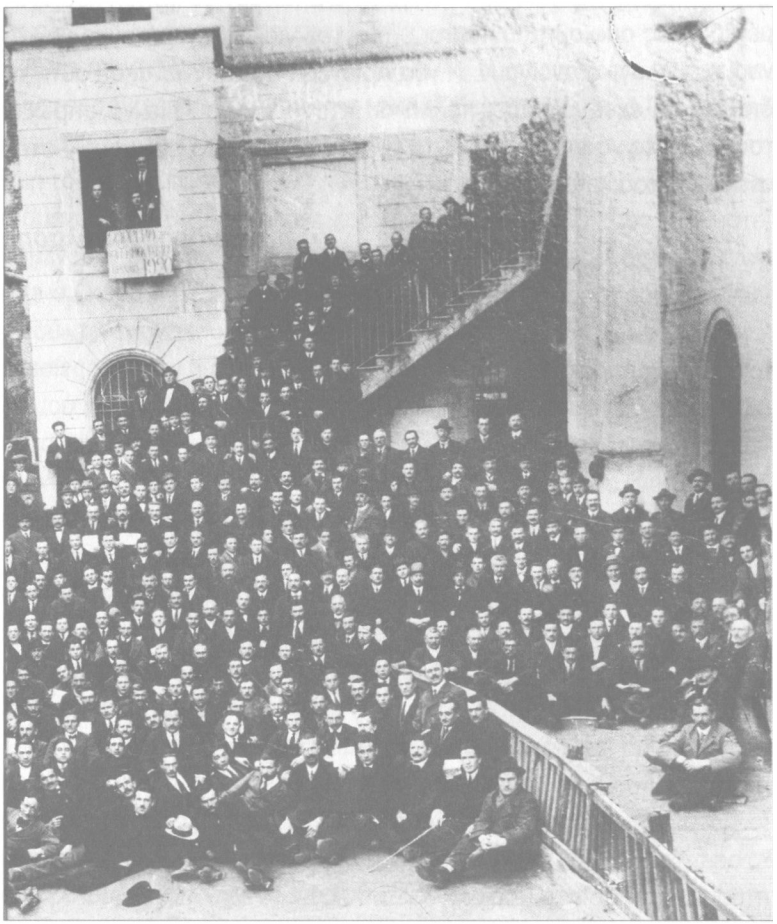

ΑΝΤΟΝΙΟ ΓΚΡΑΜΣΙ

Chris Bambery

Ενας Ιταλός αουτσάιντερ

Ο Αντόνιο Γκράμσι γεννήθηκε στην Ιταλία, μια χώρα που τη στιγμή της γέννησής του μετρούσε μόλις τριάντα χρόνια ζωής. Το νέο αυτό κράτος διαπερνιόταν από μια σειρά καθοριστικές διαχωριστικές γραμμές.

Η εξέλιξη του Γκράμσι προς τον μαρξισμό επηρεάστηκε βαθιά από τον τόπο της γέννησής του και μετά από την πόλη στην οποία ωρίμασε πολιτικά.

Γεννήθηκε το 1891 στην Σαρδηνία. Η θάλασσα χώριζε το νησί από την «ηπειρωτική» Ιταλία, ωστόσο ήταν αναπόσπαστο κομμάτι του ιταλικού Νότου. Σε όλη τη διαδικασία που οδήγησε στην ενοποίηση το μεγαλύτερο μέρος της σημερινής Ιταλίας το 1861, ο Νότος ήταν ο μεγάλος χαμένος. Στην Σαρδηνία βασίλευε η φτώχεια, η πείνα, η αρρώστια και η αγραμματοσύνη όπως και στον υπόλοιπο Νότο. Οι εκλο-

γές μαγειρεύονταν από τους τοπικούς γαιοκτήμονες. Η οικογένεια του Γκράμσι ανήκε στη μεσαία τάξη αλλά τα έβγαζε πέρα πολύ δύσκολα. Τον πατέρα του τον ρίξανε στη φυλακή με στημένες κατηγορίες όταν τσακώθηκε με τον τοπικό πολιτευτή.

Όμως, στο νησί άρχισαν να κάνουν την εμφάνισή τους νέες δυνάμεις. Οι μεταλλωρύχοι άρχισαν να επηρεάζονται από τις ιδέες του σοσιαλισμού και κατέβηκαν σε απεργία. Οι ιδιοκτήτες των ορυχείων διαπίστωσαν ότι ήταν μια εξέγερση που δύσκολα θα τη κατέστειλαν. Ο αδελφός του Γκράμσι επιστρατεύτηκε στο στρατό και στο Τορίνο άρχισε να διαβάζει σοσιαλιστικές εφημερίδες που τις έστελνε στον αδελφό του. Η οργή που ένιωθε ο Γκράμσι για τις συνθήκες που επικρατούσαν στον τόπο του, τον έστρεψε στον σαρδηνικό εθνικισμό, ο οποίος κατηγορούσε τους «ηπειρωτικούς» της Ρώμης και του Μιλάνου για τις δυστυχίες που βασάνιζαν το νησί.

Όταν τέλειωσε τις σχολικές σπουδές του, που διακόπηκαν επειδή έπρεπε να δουλέψει και από την αρρώστια που του άφησε μόνιμα πολύ σοβαρά προβλήματα υγείας, ο Γκράμσι εγκαταστάθηκε στη πόλη του Βορρά που τον έκανε επαναστάτη μαρξιστή –το Τορίνο. Κέρδισε μια υποτροφία στο πανεπιστήμιο της πόλης όπου και ξεκίνησε τις σπουδές του το 1911. Ο νεαρός Γκράμσι φτάνοντας στη πόλη κουβαλούσε μέσα του την οργή του για τους «ηπειρωτικούς». Όμως, εκεί, στο Τορίνο, ανακάλυψε κάτι που θα είχε έναν ανεξίτηλο αντίχτυπο στη ζωή του και στο οποίο θα αναφερόταν ξανά και ξανά στα επόμενα χρόνια: Τορίνο σήμαινε μια από τις μαχητικότερες εργατικές τάξεις που έχει γνωρίσει η ιστορία.

Τορίνο: Το μάτι του κυκλώνα της επανάστασης

Στα πρώτα χρόνια του 20ου αιώνα το Τορίνο βίωνε μια ταχύτατη εκβιομηχάνιση παρόμοια με αυτή που βιώνουν σήμερα πολλές πόλεις στην Ινδία και στην Κίνα. Ηταν μια πόλη στην οποία κυριαρχούσε ο

νέος κλάδος της αυτοκινητοβιομηχανίας και συγκεκριμένα το τεράστιο συγκρότημα εργοστασίων της FIAT. Όταν ο Γκράμσι έφτασε στο Τορίνο, ο πληθυσμός της πόλης ήταν 400.000, το 20% ήταν βιομηχανικοί εργάτες.

Το Ιταλικό Σοσιαλιστικό Κόμμα (PSI) και το συνδικαλιστικό κίνημα έκαναν ακόμα τα πρώτα τους βήματα. Στο κόμμα κυριαρχούσαν μεσοαστοί ελεύθεροι επαγγελματίες που ήθελαν να βελτιώσουν τη ζωή των χαμηλών τάξεων και απέριπταν την επανάσταση. Τα συνδικάτα ασχολούνταν σχεδόν αποκλειστικά με τους ειδικευμένους εργάτες και η Γενική Συνομοσπονδία Εργασίας, η CGL –η κυριότερη συνδικαλιστική συνομοσπονδία- ήταν στενά δεμένη με τους «μετριοπαθείς» ηγέτες του κόμματος.

Οι δυο αυτές ομάδες είχαν μια άγραφη συμφωνία με τον Τζιοβάνι Τζιολίτι, έναν πολιτικό που στις δυο πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα είχε γίνει πρωθυπουργός σε διαδοχικούς κυβερνητικούς συνασπισμούς στη βάση παζαριών ανάμεσα στα τοπικά συμφέροντα που κυριαρχούσαν στην ιταλική πολιτική σκηνή. Ο Τζιολίτι επεδίωκε να ενσωματώσει σε αυτή τη κατάσταση τις ηγεσίες των συνδικάτων και του σοσιαλιστικού κόμματος.

Η βάση της οργάνωσης του Σοσιαλιστικού Κόμματος στο Τορίνο προσπάθησε να εξασφαλίσει την υποψηφιότητα στο ψηφοδέλτιο για τις εκλογές ενός ριζοσπάστη αγωνιστή από το νότο ο οποίος με τη δράση του είχε ρίξει φως στην αδικία που κυριαρχούσε εκεί. Η απόπειρα απέτυχε, αλλά ο Γκράμσι, που συμμετείχε στην καμπάνια, άρχισε να καταλαβαίνει ότι οι εργάτες του βορρά ήταν οι σύμμαχοι των αγροτών και των μεροκαματιάρηδων του Νότου και ότι ο μόνος δρόμος για να έρθει η αλλαγή στο Νότο ήταν ο δρόμος της σοσιαλιστικής επανάστασης.

Ήδη εκείνη την περίοδο ο Γκράμσι, ένας λαμπρός και πολλά υποσχόμενος φοιτητής παρά την αρρώστια και τη φτώχεια του, είχε έρθει σε επαφή με μια ταλαντούχα ομάδα σοσιαλιστών φοιτητών στο Πανεπιστήμιο του Τορίνο. Όταν έφτασε στην πόλη, η κοινωνική σύ-

γκρουση κορυφωνόταν. Οι ιδέες του φιλελευθερισμού οι οποίες κυριαρχούσαν στο επίσημο πολιτικό σκηνικό της Ευρώπης για δεκαετίες άρχισαν να δίνουν τη θέση τους σε πιο επιθετικές μορφές αστικής πολιτικής. Ο ανταγωνισμός ανάμεσα στις μεγάλες δυνάμεις εντεινόταν. Στην εξωτερική πολιτική αυτό σήμαινε προσπάθειες η κάθε μια να αρπάξει μεγαλύτερα κομμάτια του πλανήτη. Στην εσωτερική πολιτική αυτή η ένταση εκφραζόταν με προσπάθειες να καθηλωθούν οι μισθοί και να αυξηθεί η παραγωγικότητα. Η ήττα της επανάστασης του 1905 στην Ρωσία έδωσε περισσότερη ώθηση σε αυτούς που κυβερνούσαν την Ευρώπη να χρησιμοποιήσουν μεγαλύτερη πυγμή ενάντια στην αριστερά και στην εργατική αναταραχή.

Στην Ιταλία οι βιομήχανοι και οι γαιοκτήμονες απαιτούσαν από την κυβέρνηση να στρέψει όλο το βάρος του κρατικού μηχανισμού ενάντια στην αριστερά και στα συνδικάτα αντί να διαπραγματεύεται μαζί τους. Ένα μεγάλο κομμάτι τους ήθελε την κατάκτηση αποικιών, να μιμηθεί η Ιταλία το παράδειγμα της Βρετανίας και της Γαλλίας.

Το 1911, οι μεταλλεργάτες στα μεγάλα εργοστάσια του Τορίνο ξεσηκώθηκαν, κάνοντας μια «ανεπίσημη» γενική απεργία, για να αποκρούσουν τις επιθέσεις στις συνθήκες εργασίας στις οποίες είχε συμφωνήσει η ηγεσία του συνδικάτου. Μετά από 75 μέρες η απεργία ηττήθηκε. Όμως, την επόμενη χρονιά η ομοσπονδία των μεταλλεργατών (FIOM) έκανε μια απεργία 93 ημερών, για να ξανακερδίσει το κύρος που είχε χάσει. Στη διάρκεια αυτού του αγώνα γεννήθηκαν νέες μορφές οργάνωσης της βάσης των εργατών, οι «εσωτερικές επιτροπές», οι οποίες εκλέγονταν από όλους τους εργάτες σε έναν χώρο, ανεξάρτητα αν αυτοί ήταν μέλη ή μη του συνδικάτου. Όταν τέλειωσε η απεργία η συνδικαλιστική ηγεσία προσπάθησε να ενσωματώσει και να εξουδετερώσει αυτές τις επιτροπές, αλλά το γεγονός ότι δημιουργήθηκαν σήμαινε ότι μπορούσαν να ενεργοποιηθούν ξανά όταν θα ήταν απαραίτητο.

Και στα δυο ταξικά στρατόπεδα οι διαθέσεις γινόταν όλο και πιο επιθετικές. Το 1911 ο Τζιολίτι προσπάθησε να εξευμενίσει όσους του

έκαναν κριτική μέσα στην άρχουσα τάξη, ξεκινώντας έναν πόλεμο για να κάνει αποικία την περιοχή που σήμερα βρίσκεται η Λιβύη. Στο εσωτερικό του PSI άρχισε να εμφανίζεται μια νέα γενιά αγωνιστών η οποία απαιτούσε σπάσιμο των συμφωνιών με τον Τζιολίτι. Αυτή η πίεση εκφραζόταν, από την μιά, με την αυξανόμενη αλληλεγγύη στους χωρικούς και τους μεροκαματιάρηδες του Νότου που κάθε φορά που διεκδικούσαν κάτι έρχονταν αντιμέτωποι με την πιο ανελέητη καταστολή και από την άλλη με την ογκούμενη διαμαρτυρία ενάντια στον μιλιταρισμό και την αποικιοκρατία. Ο σαρδηνός Γκράμσι ένιωθε συμπάθεια για κάθε εξέγερση των αποικιών ενάντια στις ευρωπαϊκές δυνάμεις και θεωρούσε το «Ζήτημα του Νότου» σαν ζήτημα κλειδί. Όλες αυτές οι διεργασίες κέντρισαν το ενδιαφέρον του για τον μαρξισμό. Το 1913 ένας φίλος του φοιτητής, ο Άντζελο Τάσκα, τον στρατολόγησε στο Σοσιαλιστικό Κόμμα.

Ο μαγνήτης για όλους όσους ήταν δυσαρεστημένοι με τη συμβιβαστική ηγεσία του PSI ήταν ένας φλογερός νεαρός από τη μαχητική περιφέρεια της Ρομάνα, ο Μπενίτο Μουσολίνι. Η ανοιχτή αντίθεσή του στην ιμπεριαλιστική κατάκτηση της Λιβύης σε συνδιασμό με μια πύρινη ομιλία του στο συνέδριο του PSI όπου κατήγγειλε την αναβλητικότητα της ηγεσίας του κόμματος, του εξασφάλισαν την σύνταξη της καθημερινής εφημερίδας του PSI του Avanti («Εμπρός»).

Σοσιαλισμός αλα Ιταλικά

Το Σοσιαλιστικό Κόμμα της Ιταλίας είχε πολωθεί ανάμεσα σε μια δεξιά ρεφορμιστική μειοψηφία που ανυπομονούσε να μπει σε μια κυβέρνηση, σε οποιαδήποτε κυβέρνηση εν τέλει, και στη βάση του κόμματος που ανέδειξε στην ηγεσία τους εκπρόσωπους της αριστερής πτέρυγας. Ο ηγέτης αυτής της πτέρυγας ήταν ο Τζιάσιντο Σεράτι, ο οποίος διακήρυττε με όλη τη δύναμη της φωνής το «μάξιμουμ» του κομματικού προγράμματος, αυτό που μιλούσε για την επανάσταση:

εξ ου κι ονομάστηκαν «μαξιμαλιστές». Οι ρεφορμιστές έδιναν έμφαση στο «μίνιμουμ» τμήμα του προγράμματος, τις διεκδικήσεις μεταρρυθμίσεων που θα μπορούσαν άμεσα να εφαρμοστούν. Αυτό που απουσίαζε ήταν η οποιαδήποτε προσπάθεια να γεφυρωθεί το εδώ και τώρα με τον μακροπρόθεσμο στόχο της επανάστασης.

Τον Ιούνη του 1914 μια διαδήλωση ενάντια στην αποστολή στρατευμάτων στην Αλβανία (που η Ιταλία είχε κάνει στην ουσία αποικία της) εξελίχθηκε σε μια εξέγερση που απλώθηκε σε όλη την περιφέρεια της Ρομάνα. Πόλεις ολάκερες καταλήφθηκαν, κάθε μια ανακηρύχτηκε σοσιαλιστική δημοκρατία με την κόκκινη σημαία να κυματίζει στα δημαρχεία. Όμως, και το PSI και τα συνδικάτα δεν έκαναν τίποτα και έτσι το κίνημα συντρίφτηκε από τον στρατό.

Οσο βάραιναν τα σύννεφα του πολέμου πάνω από την Ευρώπη τόσο πιο δυνατές γινόταν οι αντιπολεμικές εκκλήσεις από την εφημερίδα που διεύθυνε ο Μουσολίνι. Αυτές οι εκκλήσεις δεν είχαν κανένα ιδιαίτερο περιεχόμενο, ήταν περισσότερο επίκληση στη δράση. Όμως, αυτή η αίσθηση, το «να κάνεις κάτι», ήταν αυτό που γοήτευε τον Γκράμσι και πολλούς ακόμα νέους σοσιαλιστές.

Τον Αύγουστο του 1914 οι εντάσεις ανάμεσα στις ευρωπαϊκές Μεγάλες Δυνάμεις οδήγησαν στον πόλεμο. Η ιταλική κυβέρνηση είχε κάνει μια συμμαχία με την Γερμανία και την Αυστρία, φιλοδοξώντας να αποσπάσει εδαφικά οφέλη στα Βαλκάνια και στην περιοχή των συνόρων της στις Άλπεις. Όμως, αρνήθηκε να ικανοποιήσει τους όρους της συμμαχίας και αντί γι αυτό, άρχισε να τριγυρνάει τις ευρωπαϊκές πρωτεύουσες αναζητώντας τα καλύτερα ανταλλάγματα για να μπει στο αιματοκύλισμα.

Η εθνικιστική δεξιά απαιτούσε η χώρα να μπει στον πόλεμο στο πλευρό της Βρετανίας και της Γαλλίας (η Αυστρία ήταν ο ιστορικός εχθρός της ιταλικής ενοποίησης). Τμήματα του μεγάλου κεφαλαίου ήθελαν να αρπάξουν τα επικερδή συμβόλαια που θα έφερνε η συμμετοχή στον πόλεμο. Οι αντίπαλοι του Τζιολίτι, ανάμεσά τους και ο βασιλιάς, ήθελαν να τον ξεφορτωθούν –και ένα συνονθύλευμα ποιητών

και καλλιτεχνών φαντασιώνονταν μια ιταλική αυτοκρατορία.

Το Μάη του 1915 η δεξιά απαιτούσε μεγαλόφωνα πόλεμο, με την βοήθεια μυστικών κονδυλίων από την Βρετανία και τη Γαλλία. Ο βασιλιάς και ο αντικαταστάτης του Τζιολίτι στην πρωθυπουργία ζητούσαν κι αυτοί πόλεμο, αφού είχαν ήδη υπογράψει μια μυστική συμφωνία με την Γαλλία και τη Βρετανία σύμφωνα με την οποία η Ιταλία θα κέρδιζε εδάφη στα Βαλκάνια, στη Μέση Ανατολή και στη Βόρειο Αφρική. (Αργότερα, οι Μπολσεβίκοι θα δημοσίευαν αυτές τις μυστικές συμφωνίες μετά την επανάσταση του 1917).

Η Ιταλία διχάστηκε. Ο Τζιολίτι υποστήριζε την ουδετερότητα επειδή πίστευε ότι η Ιταλία μπορούσε να επωφεληθεί περισσότερο. Η Καθολική Εκκλησία επίσης τασσόταν ενάντια στην είσοδο στον πόλεμο, για να μην αναγκαστεί να υποστηρίξει τη μια καθολική χώρα ενάντια στην άλλη και να μη βλάψει την επιρροή και τον πλούτο της. Το PSI ήταν το μοναδικό σοσιαλιστικό κόμμα της Ευρώπης που τάχθηκε ενάντια στον πόλεμο. Αλλά το έκανε αυτό στη βάση της ουδετερότητας. Δεν στήριζε κανενός είδους ενεργητική αντίθεση στην πολεμική προσπάθεια.

Ενώ το κοινοβούλιο δίσταζε να εγκρίνει την είσοδο στον πόλεμο η δεξιά βγήκε στους δρόμους. Στο χώρο της δεξιάς γεννήθηκε η μυθική εικόνα ενός έθνους ενωμένου με την εξαίρεση των εξτρεμιστών της αριστεράς και των παπάδων η αφοσίωση των οποίων στον Πάπα ξεπερνούσε την αφοσίωσή τους στην Ιταλία. Πιο σημαντικό ήταν το γεγονός ότι η δεξιά πήρε μια γεύση εξωκοινοβουλευτικής δράσης (παρότι σ' αυτό την βοήθησαν ο στρατός και η αστυνομία και οι μεγάλες επιχειρήσεις με χρηματοδότηση). Στο Τορίνο ξέσπασε μια Γενική Απεργία ενάντια στον πόλεμο. Όμως, η πόλη αφέθηκε να τα βγάλει πέρα μόνη της και η απεργία συντρίφτηκε. Δεν θα ήταν ούτε η πρώτη ούτε η τελευταία φορά.

Όμως, τι είχε απογίνει με τον νεαρό φλογερό αντιμιλιταριστή Μουσολίνι; Το φθινόπωρο του 1914, ξαφνικά, τάχτηκε εναντίον της ουδετερότητας. Δεν χρειαζόταν παρά ένα μικρό βήμα για να ταχθεί υπέρ

της εισόδου της Ιταλίας στον πόλεμο. Ο Μουσολίνι δεν περίμενε μέχρι να τον διώξουν από το PSI. Αποχώρησε και ίδρυσε τη δικιά του εφημερίδα την Popolo d' Italia (Ο Ιταλικός Λαός). Την εφημερίδα χρηματοδότησαν ιταλοί βιομήχανοι και άγγλο-γαλλικές οικονομικές ενισχύσεις. Ύστερα από μια σύντομη θητεία στο στρατό (αποστρατεύτηκε μετά από ένα ατύχημα με μια χειροβομβίδα) επέστρεψε στην διεύθυνση της εφημερίδας του στο Μιλάνο.

Η αυτομόληση του Μουσολίνι έσκασε σαν βόμβα. Μαζί του πήγε ένας μικρός αριθμός συνδικαλιστών, μελών του PSI κι αναρχικών, αλλά οι νεαροί υποστηρικτές του στο σοσιαλιστικό κόμμα έμειναν κυριολεκτικά παράλυτοι. Στο Τορίνο ο Γκράμσι έγραψε ένα ατυχές άρθρο για να δικαιολογήσει τη ρήξη του Μουσολίνι με την πολιτική της ουδετερότητας και μετά υπέστη μια νευρική κατάρρευση.

Η δοκιμασία του πολέμου

Για την Ιταλία ο πόλεμος ήταν σκέτη καταστροφή. Οι αξιωματικοί, που ήταν από τους πιο χοντροκέφαλους, διεφθαρμένους και προνομιούχους σε πανευρωπαϊκό επίπεδο (και υπήρχε μεγάλος ανταγωνισμός για αυτή τη θέση!) έριξαν τους φαντάρους που στη πλειοψηφία τους προέρχονταν από τις αγροτικές περιοχές (τους βιομηχανικούς εργάτες τους χρειάζονταν στα εργοστάσια) σε μια σειρά μάταιες επιθέσεις στις γερμανο-αυστριακές θέσεις στις παγωμένες Άλπεις. Οι βιομήχανοι έκαναν τεράστια κέρδη, μερικοί απ' αυτούς –όπως ο Πιρέλι της βιομηχανίας ελαστικών- πουλώντας υλικά στην Γερμανία μέσω της ουδέτερης Ελβετίας.

Το Τορίνο μεγάλωσε ακόμα περισσότερο σε πληθυσμό, προσελκύοντας κόσμο από τις γειτονικές αγροτικές περιοχές και επίσης ένα τεράστιο αριθμό γυναικών. Όλος αυτός ο κόσμος άρχισε να δυσανασχετεί με την σκληρή εργασιακή πειθαρχία και τους μισθούς που έχαναν την αξία τους λόγω της ανόδου των τιμών. Οι ειδικευμένοι μεταλ-

λεργάτες γίνονταν πιο μαχητικοί καθώς τα προνόμια που είχαν κατακτήσει στο παρελθόν άρχισαν να υπονομεύονται από τις αλλαγές στην εργασιακή διαδικασία.

Τον Οκτώβρη του 1917 μια γερμανο-αυστριακή επίθεση έσπασε το μέτωπο στο Καπορέτο. Περίπου 300.000 Ιταλοί φαντάροι παραδόθηκαν κι άλλοι τόσοι λιποτάχτησαν, συνήθως μετά από τους αξιωματικούς που παρατούσαν πρώτοι το μέτωπο. Ο διαλυμένος ιταλικός στρατός σπρώχτηκε κοντά στην Βενετία και η πλήρης ήττα της Ιταλίας διαφαινόταν στον ορίζοντα. Η κυβέρνηση, σε μια προσπάθεια να αναπτερώσει το ηθικό των φαντάρων, υποσχέθηκε ότι θα τους έδινε γη, μετά τον πόλεμο.

Μια από τις συνέπειες της ήττας του Καπορέτο ήταν η ιλιγγιώδης επέκταση της βιομηχανίας με στόχο τον επανεξοπλισμό. Η Ιταλία θα τελείωνε τον πόλεμο με περισσότερα πυροβόλα από την Βρετανία και σαν εξαγωγέας φορτηγών στους συμμάχους της. Ο αριθμός των μεταλλεργατών είχε φτάσει το μισό εκατομμύριο στο τέλος του πολέμου και τα συνδικάτα μεγάλωσαν θεαματικά φτάνοντας τα 3 εκατομμύρια μέλη. Παράλληλα, όμως, ο πληθωρισμός συνέχιζε να εξανεμίζει το εργατικό εισόδημα και τα πράγματα γίνονταν ακόμα χειρότερα λόγω των ελλείψεων στα τρόφιμα, αφού η ιταλική γεωργία δεν μπορούσε να θρέψει τα νέα βιομηχανικά κέντρα. Στα εργοστάσια εφαρμόστηκε στρατιωτική πειθαρχία, οι ώρες εργασίας αυξήθηκαν και οι απεργίες απαγορεύτηκαν.

Πόλεμος κατά του πολέμου

Η Ρώσικη Επανάσταση είχε στο Τορίνο αντίχτυπο μεγαλύτερο από οποιαδήποτε άλλη ευρωπαϊκή πόλη. Τα νέα της πρώτης επανάστασης στην Ρωσία, η ανατροπή του Τσάρου τον Φλεβάρη του 1917, ηλέκτρισαν την πόλη γεννώντας την ελπίδα ότι σύντομα θα ακολουθούσε μια δεύτερη, εργατική επανάσταση η οποία θα έβγαζε τη Ρω-

σία από τον πόλεμο.

Στις 15 Αυγούστου του 1917, μια αντιπροσωπεία από την Ρωσία κατέφτασε στο Τορίνο για να μιλήσει σε μια συγκέντρωση εργατών σε εργοστάσια πυρομαχικών. Οι συγκεκριμένοι Ρώσοι ήταν υποστηρικτές της συνέχισης του πολέμου και ήθελαν να παραινέσουν τους Ιταλούς αδελφούς και αδελφές τους να τους βοηθήσουν ανεβάζοντας την παραγωγή όπλων μαζικής καταστροφής. Αιφνιδιάστηκαν πλήρως όταν το ακροατήριο τους υποδέχτηκε με το σύνθημα «Βίβα Λένιν!»

Στις 21 Αυγούστου 1917, οχτώ φούρνοι δεν άνοιξαν. Γυναίκες και παιδιά άρχισαν να διαδηλώνουν σε όλη την πόλη απαιτώντας ψωμί. Οι αρχές έτρεξαν να προμηθεύσουν αλεύρι όμως πια οι διαμαρτυρίες είχαν πάρει πολιτικές διαστάσεις. Ένας εργάτης στη βιομηχανία Diatto-Frejus θυμόταν αργότερα ότι: *«Αντί να μπούμε στο εργοστάσιο ξεκινήσαμε μια διαδήλωση έξω από τις πύλες φωνάζοντας "Δεν έχουμε φαει, δεν μπορούμε να δουλέψουμε. Θέλουμε ψωμί"»*. Ο εργοστασιάρχης διαβεβαίωσε ότι όπου να' ναι έρχεται το ψωμί. *«Για μια στιγμή οι εργάτες έμειναν σιωπηλοί. Κοιτούσαν ο ένας τον άλλο σαν να προσπαθούσαν να συνεννοηθούν χωρίς να μιλάνε. Και τότε φώναξαν όλοι μαζί "Να πάει στο διάολο το ψωμί! Θέλουμε ειρήνη! Κάτω οι κερδοσκόποι! Κάτω ο πόλεμος!" Και σαν ένας άνθρωπος έφυγαν από το εργοστάσιο»*. (John M Cammett, Antonio Gramsci and the Origins of Italian Communism, Stanford University Press, 1967 σελ. 52).

Ξέσπασαν συγκρούσεις ανάμεσα στους εργάτες με την αστυνομία και μετά με τον στρατό. Στις εργατικές περιοχές υψώθηκαν οδοφράγματα. Έγιναν επιθέσεις σε διάφορα στρατόπεδα και δυο εκκλησίες πυρπολήθηκαν (εκφράζοντας τη λαϊκή δυσαρέσκεια απέναντι στην Εκκλησία). Τελικά οι εργάτες αναγκάστηκαν να υποχωρήσουν όταν βρέθηκαν αντιμέτωποι με τανκς και πολυβόλα. Πενήντα εργάτες σκοτώθηκαν. Άλλοι σύρθηκαν μπροστά σε στρατοδικεία ή στάλθηκαν κατευθείαν στα χαρακώματα της πρώτης γραμμής του μετώπου.

Δυο ήταν οι αιτίες της ήττας της εξέγερσης. Παρά τις επαναστατι-

κές διακηρύξεις των ηγετών του Σοσιαλιστικού Κόμματος, δεν υπήρξε κανένα σχέδιο δράσης και καθόλου ή ελάχιστος συντονισμός. Το Τορίνο αφέθηκε να παλέψει μόνο του –και να αντιμετωπίσει τις συνέπειες της ήττας μόνο του. Επίσης, παρά το γεγονός ότι υπήρξαν περιπτώσεις στρατιωτικών μονάδων που αρνήθηκαν να πυροβολήσουν, γενικά οι εργάτες απέτυχαν να κερδίσουν με τη μεριά τους τους στρατιώτες. Τον αποφασιστικό ρόλο στην καταστολή της εξέγερσης τον έπαιξε μια ταξιαρχία από την Σαρδηνία. Το γεγονός αυτό ήταν ακόμα μια επιβεβαίωση για την επιμονή του Γκράμσι στην ανάγκη ενότητας ανάμεσα στους εργάτες του Βορρά με τους αγρότες του Νότου.

Η οργάνωση του Σοσιαλιστικού Κόμματος στο Τορίνο είχε ταχθεί αναφανδόν στην αριστερά πτέρυγα του κόμματος. Στις γραμμές της συσπείρωνε μαχητικούς εργάτες από τα εργοστάσια, ακτιβιστές από τις γειτονιές και όλοι αυτοί δέχονταν την επιρροή των μεγάλων συζητήσεων που συγκλόνιζαν το κόμμα και το διεθνές κίνημα.

Η αντιπολεμική πτέρυγα του Σοσιαλιστικού Κόμματος απάντησε στην εξέγερση του Τορίνο συγκαλώντας μια πανεθνική συνάντηση στη Φλωρεντία τον Δεκέμβρη. Οι αντιπρόσωποι άκουσαν, λίγο πριν τους διαλύσει η αστυνομία, έναν νεαρό επαναστάτη από την Νάπολη, τον Αμαντέο Μπορντίγκα να τους λεει ότι έχει φτάσει η ώρα για δράση και πρέπει να δράσουν τώρα. Η Ιταλία δεν ήταν ακόμα έτοιμη για μια εξέγερση, όμως τα καυτά νέα της επανάστασης του Οκτώβρη στην Πετρούπολη της Ρωσίας είχαν προκαλέσει ενθουσιασμό, και γι' αυτό η ομιλία του Μπορντίγκα συνάντησε μεγάλη ανταπόκριση από πολλούς νέους σοσιαλιστές όπως τον Γκράμσι.

Ο πόλεμος είχε δημιουργήσει ένα εκρηκτικό μείγμα. Στο Τορίνο η απεργία ενάντια στην είσοδο της Ιταλίας στον πόλεμο, η εξέγερση για το ψωμί, η αυτοργάνωση μέσα στα εργοστάσια δημιουργούσε μια δυναμική όπου πολιτικά και οικονομικά αιτήματα έτειναν να συγχωνεύονται. Εντωμεταξύ οι νεαροί αγρότες γυρνούσαν από τα μέτωπα και μέσα τους έβραζαν για τις αδικίες που βίωναν, «μολυσμένοι» από

την επαφή τους με νέες ιδέες στις πόλεις του Βορρά. Γρήγορα ανακάλυψαν ότι οι υποσχέσεις για γη ήταν ψεύτικες.

Η παλιά τάξη πραγμάτων στην ύπαιθρο άρχισε να διαβρώνεται με ταχύτατους ρυθμούς. Το 1915 οι αγρότες στην περιοχή του Λάτσιο άρχισαν καταλήψεις γης –και το παράδειγμά τους άρχισε να απλώνεται σε όλη την Ιταλία. Ανάμεσα στους άκληρους εργάτες γης και τους αγρότες άρχισε να απλώνεται το νέο ότι η επανάσταση στη Ρωσία είχε δώσει τη γη σ' αυτούς που τη δουλεύουν.

Οι αγρότες και οι εργάτες γης αποτελούσαν τη πλειοψηφία των επιστρατευμένων φαντάρων. Αντίθετα, οι ανώτερες τάξεις είχαν εξασφαλίσει ότι τα παιδάκια τους θα αποφύγουν το μέτωπο. Ένας από τους πρωθυπουργούς επί πολέμου, ο Σαλάντρα, είχε τρεις γιους, όλοι τους σε ηλικία επιστράτευσης. Για κάποιο «περίεργο» λόγο, κανείς τους δεν επιστρατεύτηκε.

Το μέτωπο στα μετόπισθεν

Σ' αυτές τις συνθήκες οι εργάτες άρχισαν να συγκροτούν τις δικές τους οργανώσεις αντίστασης από τη βάση. Οι «εσωτερικές επιτροπές» άρχισαν να αναβιώνουν και μετά το τέλος του πολέμου θα έμπαιναν σε τροχιά πλήρους ανάπτυξης. Άρχισαν να γίνονται συνελεύσεις που συζητούσαν τις συνθήκες εργασίας και αμοιβής, και σ' αυτές συμμετείχαν όλοι όσοι εργάζονταν σε ένα εργοστάσιο ή σε ένα τμήμα του εργοστασίου. Αυτό το χαρακτηριστικό είχε ιδιαίτερη σημασία επειδή στα εργοστάσια είχε μπει ένας μεγάλος αριθμός γυναικών ή νέων εργατών που δεν είχαν εμπειρία συμμετοχής σε ένα συνδικάτο.

Ηταν φυσικό οι συνδικαλιστικές ηγεσίες να αντιπαθήσουν τέτοιες μορφές οργάνωσης. Συσπείρωναν μη-μέλη του συνδικάτου και εμπόδιζαν τις ηγεσίες να παίξουν το ρόλο του μεσολαβητή ανάμεσα στους εργάτες, την εργοδοσία και τον στρατό. Τον Απρίλη του 1918 το συν-

δικάτο των μεταλλεργατών, η FIOM, κέρδισε μια συλλογική σύμβαση που πρόβλεπε αυξήσεις στους μισθούς, επίδομα ανεργίας και αναγνώριση των «εσωτερικών επιτροπών». Η αρνητική πλευρά ήταν ότι η συνδικαλιστική ηγεσία ανέλαβε να ενσωματώσει και να πειθαρχήσει τα όργανα της βάσης.

Η άρχουσα τάξη ήταν διχασμένη. Η Ιταλία δεν είχε πάρει όλα τα ανταλλάγματα που της είχαν υποσχεθεί για να μπει στον πόλεμο. Οι συνθήκες ειρήνης που υπογράφτηκαν προκάλεσαν βαθιά δυσαρέσκεια σε ένα κομμάτι της άρχουσας τάξης και μια μεγάλη μερίδα των μεσοαστών, ιδιαίτερα αξιωματικών του στρατού.

Οι παλιοί πολιτικοί διαμαρτύρονταν αλλά δεν έβλεπαν άλλη εναλλακτική λύση από το να αποδεχθούν τα περιορισμένα εδαφικά οφέλη που τους πρόσφεραν οι άλλοι νικητές του πολέμου. Ο ποιητής Ντ' Ανούτσιο, ένας πομπώδης εθνικιστής και ήρωας πολέμου, μπήκε επικεφαλής ενός σώματος παραστρατιωτικών και κατέλαβε το Φιούμε, μια πόλη που είχε περάσει στην επικράτεια του νέου κράτους της Γιουγκοσλαβίας. Ο στρατός ενθάρρυνε και βοήθησε αυτή την περιπέτεια. Το γεγονός αυτό έδωσε ακόμα μεγαλύτερη ώθηση στη δεξιά να στραφεί σε εξωκοινοβουλευτικές μεθόδους για να επιβάλλει τους στόχους της.

Σε καμιά άλλη χώρα της Ευρώπης ο συνθήκες δεν πλησίαζαν τόσο σ' αυτές που οδήγησαν την Ρωσία στην επανάσταση, όσο στην Ιταλία. Η ιταλική βασιλική οικογένεια φοβόταν ότι θα έχει τη τύχη των Ρομανόφ της Ρωσίας, της συγγενικής τους βασιλικής οικογένειας. Η ανώτερη διοίκηση του στρατού φοβόταν ότι δεν μπορούσε να στηριχθεί στα ίδια της τα στρατεύματα. Ένας συνδυασμός εξέγερσης στην πόλη και την ύπαιθρο απειλούσε να τους σαρώσει όλους μαζί. Η Ιταλία έμπαινε στο «biennio rosso», την κόκκινη διετία του 1919 και του 1920.

Τα εργοστασιακά συμβούλια

Ο Γκράμσι αναζητούσε τα μέσα με τα οποία η μελλοντική σοσιαλιστική κοινωνία θα έπαυε να είναι κάτι το αφηρημένο. Τα εργοστασιακά συμβούλια αντιπροσώπευαν μια πιθανή γέφυρα προς αυτό το μέλλον.

Το 1919 και το 1920 οι εργάτες σε κάθε εργοστάσιο άρχισαν να εκλέγουν κατευθείαν από το χώρο δουλειάς τους αντιπροσώπους τους σε νέα όργανα, τα εργοστασιακά συμβούλια (που ήταν γνωστά και σαν εσωτερικές επιτροπές). Αυτά τα όργανα πήγαιναν παραπέρα από τα συνδικάτα. Οργάνωναν όλους τους εργάτες, ανεξάρτητα από το αν ήταν ή δεν ήταν μέλη σε κάποιο σωματείο. Στα συνδικάτα οι εργάτες ανήκαν σαν μέλη ατομικά ο καθένας, που συχνά βρισκόταν ξέχωρα από τους συναδέλφους δίπλα του που ανήκαν σε κάποιο άλλο σωματείο, και απασχολούνταν κύρια με τους μισθούς και τις συνθήκες εργασίας.

Βέβαια ο Γκράμσι πίστευε ότι οι εργάτες πρέπει να είναι οργανωμένοι στα συνδικάτα τους. Αλλά έβλεπε ότι τα εργοστασιακά συμβούλια έκαναν ένα βήμα παραπάνω και επέτρεπαν στους εργάτες να λειτουργήσουν συλλογικά το εργοστάσιο. *«Το Συμβούλιο υλοποιεί στην πράξη την ενότητα της εργατικής τάξης: δίνει στις μάζες την ίδια μορφή και συνοχή που υιοθετούν στην γενική οργάνωση της κοινωνίας.»* (Γκράμσι Selections from Political Writings 1919-1920, σελ. 100-SWP).

Αυτά τα εργοστασιακά συμβούλια άρχισαν να αποκτούν μια επαναστατική δυναμική όταν άρχισαν να αμφισβητούν το δικαίωμα της εργοδοσίας να ελέγχει την ίδια τη διαδικασία της παραγωγής.

Επίσης άρχισε να μπαίνει η βάση για μια νέα ενότητα στο χώρο δουλειάς. Τον Μάρτη του 1919, οι υπάλληλοι γραφείου στα εργοστάσια του Τορίνο κατέβηκαν σε απεργία. Πολλοί χειρώνακτες εργάτες είχαν απολυθεί στη διάρκεια μιας μακρόχρονης απεργίας, αλλά διατήρησαν την αλληλεγγύη τους σε μια ομάδα που μέχρι τότε δεν είχε

μαχητικές παραδόσεις και θεωρούσε ότι ήταν «ανώτερη» από τους «απλούς» εργάτες. Η ιδέα ότι υπάλληλοι και χειρώνακτες εργάτες πρέπει να είναι ενωμένοι άρχισε να κερδίζει έδαφος και να τροφοδοτεί τη γενικότερη ιδέα για την ανάγκη μιας μόνιμης μορφής οργάνωσης που ν' αγκαλιάζει όλο το εργοστάσιο.

Τα νέα συμβούλια εκλέγονταν από όλους, ανεξάρτητα από τις πολιτικές ή θρησκευτικές τους ιδέες, αν ήταν ενταγμένοι ή όχι κομματικά ή συνδικαλιστικά. Τα συμβούλια είχαν τη δυνατότητα να τραβήξουν προς τη μεριά τους όσους συνέβαλαν στην παραγωγή, εργάτες, τεχνικούς και υπάλληλους (εκείνο τον καιρό θεωρούσαν τον εαυτό τους κομμάτι της μεσαίας τάξης) και μαζί τους αγρότες και τους εργάτες γης. Όλοι αυτοί θα σταματούσαν να είναι ανώνυμα γρανάζια στη μηχανή της παραγωγής και θα αποκτούσαν τη δική τους ταυτότητα και δύναμη.

Ο Γκράμσι προσπαθούσε να δει πώς η εργατική τάξη θα πήγαινε μπροστά, από το τώρα στο μέλλον. Αυτό τον διαχώριζε και από την τάση των «μαξιμαλιστών» που είχε την πλειοψηφία στο Σοσιαλιστικό Κόμμα και από τον Μπορντίγκα που ήταν επικεφαλής της αντιπολίτευσης από τα αριστερά. Ο Γκράμσι επέμενε ότι *«το σοσιαλιστικό κράτος υπάρχει εν δυνάμει στους θεσμούς της κοινωνικής ζωής που χαρακτηρίζουν την εκμεταλλευόμενη εργατική τάξη.»* Και συνέχισε εξηγώντας ότι *«οι εσωτερικές επιτροπές είναι όργανα εργατικής δημοκρατίας που πρέπει να απαλλαγούν από τους περιορισμούς που τους βάζουν οι επιχειρηματίες, να γεμίσουν με νέα ζωή και ενέργεια. Σήμερα, οι εσωτερικές επιτροπές περιορίζουν την εξουσία του καπιταλιστή στο εργοστάσιο...Αύριο, ανεπτυγμένες και εμπλουτισμένες, πρέπει να γίνουν τα όργανα της προλεταριακής εξουσίας, αντικαθιστώντας τον καπιταλιστή σε κάθε χρήσιμη λειτουργία διεύθυνσης και διαχείρισης.»* (Γκράμσι, SPW 1919-1920, σελ.65-66).

Η παράδοση της αριστεράς πριν το 1917 ήταν να δρα σε δυο ξεχωριστά επίπεδα. Συνήθως κάποιος ήταν καλός ακτιβιστής στο εργοστάσιο τις εργάσιμες ώρες ενώ σοσιαλιστής ήταν το απόγευμα και τα

σαββατοκύριακα που τα αφιέρωνε στην προπαγάνδα ή στις εκλογικές καμπάνιες.

Αυτό που έλειπε ήταν μια μέθοδος που θα συνέδεε τις καθημερινές μάχες στο εργοστάσιο με την πάλη για το σοσιαλιστικό μέλλον. Ο Γκράμσι είδε ότι τα εργοστασιακά συμβούλια ενώνουν αυτά τα δυο, γεφυρώνοντας το χάσμα που η καπιταλιστική κοινωνία επιβάλλει ανάμεσα στα πολιτικά και οικονομικά αιτήματα. Επίσης ο Γκράμσι πίστευε ότι η δράση των εργοστασιακών συμβουλίων θα μπορούσε να δώσει επαναστατικό χαρακτήρα και στα συνδικάτα και στο Ιταλικό Σοσιαλιστικό Κόμμα.

Σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό, συμβούλια της βάσης δημιουργούνταν εκείνη την περίοδο σε όλα τα βιομηχανικά κέντρα από την Πετρούπολη στην Ρωσία μέχρι την Βουδαπέστη στην Ουγγαρία και από κει στο Βερολίνο στην Γερμανία μέχρι το μακρινό Κλάιντ στη Γλασκόβη. Τα εργοστασιακά συμβούλια, μέσα από τα οποία ξεπήδησαν τα σοβιέτ, ήταν αυτά που τον Οκτώβρη του 1917 αποφάσισαν να καταλάβουν την εξουσία, εκπροσωπώντας εκατομμύρια εργάτες, χωρικούς και φαντάρους.

«L' Ordine Nuovo»

Η έμφαση στη δημιουργία συμβουλίων εργατική εξουσίας έγινε το κεντρικό μήνυμα μια βδομαδιάτικης πολιτικής επιθεώρησης του L' Ordine Nuovo (Η Νέα Τάξη) που άρχισε να εκδίδει ο Γκράμσι και μια ομάδα συντρόφων του από τον Μάη του 1919. Το περιοδικό θα κέρδιζε ένα μεγάλο ακροατήριο στα εργοστάσια του Τορίνο. Ο Γκράμσι χρησιμοποίησε σαν υπότιτλο της έκδοσης ένα ρητό δανεισμένο από τον Γάλλο συγγραφέα Ρομαίν Ρολάντ «Απαισιοδοξία της νόησης, αισιοδοξία της θέλησης".

Το L' Ordine Nuovo μπήκε μπροστά σε μια ολόκληρη καμπάνια με αίτημα όλοι οι εργάτες να μπορούν να ψηφίζουν για τα εργοστασιακά

συμβούλια και κάθε τμήμα του εργοστασίου να εκλέγει τους δικούς του αντιπροσώπους σε αυτά, έτσι ώστε να βαθύνει η συμμετοχή και ο έλεγχος της βάσης.

Τον Αύγουστο του 1920, ο Γκράμσι κάνοντας έναν απολογισμό, επεσήμανε ότι: *«Το πρόβλημα των εσωτερικών επιτροπών έγινε το κεντρικό πρόβλημα, η ιδέα, του L' Ordine Nuovo. Έφτασε να αντιμετωπίζεται ως το κεντρικό ζήτημα της εργατικής επανάστασης...Το L' Ordine Nuovo έγινε "το περιοδικό των εργοστασιακών συμβουλίων". Οι εργάτες αγάπησαν το L' Ordine Nuovo (αυτό μπορούμε να το δηλώσουμε με εσωτερική ικανοποίηση) και γιατί το αγάπησαν; Γιατί στα άρθρα του ανακάλυπταν ξανά ένα κομμάτι, το καλύτερο, των ίδιων. Επειδή τα άρθρα του ήταν στην πράξη "σημειώσεις" των πραγματικών γεγονότων, που αντιμετωπίζονταν σαν στιγμές της διαδικασίας εσωτερικής απελευθέρωσης και αυτοέκφρασης της εργατικής τάξης. Γι' αυτό οι εργάτες αγάπησαν το L' Ordine Nuovo και έτσι σχηματίστηκε η 'ιδέα του'».* (SPW 1919-1920, σελ. 293-294).

Στη εκδοτική ομάδα του L' Ordine Nuovo προέκυψαν τρία ζητήματα. Εμφανίστηκε το παλιό επιχείρημα, ότι μόνο όσοι ήταν μέλη του συνδικάτου θα έπρεπε να ψηφίζουν στα εργοστασιακά συμβούλια. Οι συνδικαλιστικές ηγεσίες επανέφεραν αυτό το θέμα ξανά και ξανά και τελικά θα προκαλούσε μια διάσπαση στο L' Ordine Nuovo ανάμεσα στον Τάσκα που υποστήριζε αυτή την άποψη και τον Γκράμσι που ήταν υπέρμαχος των νέων συμβουλίων. Επίσης, υπήρχε μια τάση οι νέες μορφές ελέγχου που ασκούσαν τα εργοστασιακά συμβούλια να αντιμετωπίζονται σαν κάτι που θα μπορούσε να συνυπάρξει με τις παλιές μορφές διεύθυνσης και ατομικής ιδιοκτησίας. Οι συνδικαλιστικές ηγεσίες ενθάρρυναν κι αυτή την άποψη.

Ο Γκράμσι και το L' Ordine Nuovo έτειναν να υποτιμούν το επιχείρημα ότι ο εργατικός έλεγχος μπορεί να αναπτυχθεί πλήρως και να διατηρηθεί μόνο με την επαναστατική αλλαγή της κοινωνίας. Χωρίς αυτή την προοπτική υπήρχε ο κίνδυνος τα εργοστασιακά συμβούλια να καταναλώνονται σε μια πληθώρα ξεχωριστών διεκδικήσεων και να μην

γίνουν τελικά τίποτα περισσότερο από μια περισσότερη μαχητική εκδοχή του συνδικαλισμού.

Ακόμα, ο Γκράμσι δίνοντας την έμφαση στο ρόλο των εργοστασιακών συμβουλίων σαν των μέσων για την πραγματοποίηση της εργατικής εξουσίας υποτίμησε το ρόλο του επαναστατικού κόμματος -το έβλεπε περίπου σαν ομάδα πίεσης. Δηλαδή, στην προσπάθειά του να αμφισβητήσει τον μηχανιστικό μαρξισμό που έβλεπε το κόμμα σαν τον ηγέτη που θα οδηγούσε την εργατική τάξη στη Γη της Επαγγελίας, ο Γκράμσι πήγε πολύ μακριά στην αντίθετη κατεύθυνση. Αυτό σήμαινε ότι δεν πάλεψε για τις θέσεις του μέσα στο PSI αφήνοντας με αυτό τον τρόπο το πεδίο ανοιχτό στους μαξιμαλιστές και τον Μπορντίγκα. Το αποτέλεσμα ήταν ότι το L' Ordine Nuovo απομονώθηκε στο Τορίνο και στη γύρω περιοχή. Πολύ περισσότερο, τόσο η CGL όσο κι όλες οι φράξιες στο κόμμα συνδύασαν τις δυνάμεις τους για να νικήσουν και να απομονώσουν τους ordinovisti (τους υποστηρικτές του L' Ordine Nuovo). Όμως, κι οι εργοδότες που φοβόταν ότι η «μόλυνση» θα ξέφευγε από τα όρια της πόλης, ήταν αποφασισμένοι να τσακίσουν τα εργοστασιακά συμβούλια.

Η κατάληψη των εργοστασίων

Η αποφασιστική στιγμή της κόκκινης διετίας ήρθε τον Σεπτέμβρη του 1920. Μαζικές απολύσεις συνδικαλιστών στο Μιλάνο πυροδότησαν ένα κύμα καταλήψεων εργοστασίων σε όλη την Ιταλία. Μέχρι τις 4 Σεπτέμβρη, περισσότεροι από 400.000 εργάτες είχαν καταλάβει τα εργοστάσια. Μέσα σε λίγες μέρες ο αριθμός είχε ανέβει στο ένα εκατομμύριο. Παρόλο που το κίνημα των καταλήψεων ήταν πιο δυνατό στο βορρά, είχε απλωθεί σε όλη την χώρα. Τέλος, αυτό που αναδύθηκε ήταν μια πραγματικά εθνική δύναμη που θα μπορούσε να αντιπαρατεθεί στους καπιταλιστές και το κράτος τους. Δεν ήταν "απλές" καταλήψεις. Στο ένα κατειλημμένο εργοστάσιο μετά το άλλο, οι εργάτες

έβαζαν ξανά μπρος την παραγωγή υπό εργατικό έλεγχο.

Ο Γκράμσι γεμάτος χαρά έγραφε: *«Μια μέρα σαν κι αυτή, αξίζει δέκα χρόνια "κανονικής" δραστηριότητας, "κανονικής" προπαγάνδας και "κανονικής" απορρόφησης επαναστατικών εννοιών και ιδεών.»* (Γκράμσι SPW 1910-1920, σελ. 340).

Οι καταλήψεις έδωσαν αμέσως νέα πνοή στα εργοστασιακά συμβούλια στο Τορίνο. Στη FIAT το συμβούλιο διόρισε «κομισάριους» για να οργανώσουν την ασφάλεια του εργοστασίου, τις επικοινωνίες και τον εφοδιασμό του σε υλικά. Οργανώθηκαν Κόκκινες Φρουρές για να προστατέψουν τα εργοστάσια από μια πιθανή επίθεση. Το εργοστάσιο Spa κατασκεύασε χειροβομβίδες που μοιράστηκαν σε όλα τα κατειλημμένα εργοστάσια ενώ ένα τμήμα στην FIAT ειδικεύτηκε στην κατασκευή συρματοπλέγματος.

Ο Γκράμσι έλεγε ότι τα εργοστασιακά συμβούλια στο Τορίνο έπρεπε να κάνουν ακόμα ένα βήμα, να συγκροτήσουν μια οργάνωση σε επίπεδο πόλης και μια ένοπλη δύναμη, κάτι που ήδη υπήρχε σε επίπεδο εργοστασίου. Ο εργατικός έλεγχος και μια τέτοια δημοκρατία σοβιετικού τύπου μπορούσαν να κερδηθούν και να διατηρηθούν μόνο αν γινόταν επανάσταση, με μια εξέγερση ενάντια στην παλιά κρατική εξουσία.

Όμως, το βασικό πρόβλημα ήταν ότι ενώ το L' Ordine Nuovo και ο Γκράμσι ασκούσαν μια αποφασιστική επιρροή στο Τορίνο κάτι τέτοιο δεν ίσχυε στην υπόλοιπη χώρα. Εκεί τα εργοστασιακά συμβούλια ιδρύθηκαν και ελέγχονταν από τις συνδικαλιστικές ηγεσίες και το Σοσιαλιστικό Κόμμα που εξασφάλισαν ότι δεν θα επηρεάζονταν από το Τορίνο. Η FIOM, το συνδικάτο μετάλλου, αντιμετώπιζε τις καταλήψεις απλά ως μέσο πίεσης στην κυβέρνηση Τζιολίτι να παίξει το ρόλο του επιδιαιτητή ανάμεσα στην συνδικαλιστική ηγεσία και τους εργοδότες.

Ο Γκράμσι και το L' Ordine Nuovo ουσιαστικά απομονώθηκαν στο Τορίνο. Ο Γκράμσι είχε γράψει ότι το Μιλάνο ήταν ο «μοχλός» της επανάστασης, επειδή *«η κομμουνιστική επανάσταση στο Μιλάνο σηματοδοτεί την κομμουνιστική επανάσταση στην Ιταλία, γιατί επί της*

ουσίας το Μιλάνο είναι η πρωτεύουσα της αστικής δικτατορίας.» (Γκράμσι SPW 1910-1920, σελ. 152).

Ο Γκράμσι υποστήριζε ότι η κατάληψη των εργοστασίων ήταν ένα κρίσιμο βήμα, αλλά ότι τα πράγματα έπρεπε να πάνε πιο μακριά. Το αποφασιστικό ζήτημα ήταν ότι οι εργάτες έπρεπε να κινηθούν για να καταλάβουν τα πραγματικά κέντρα της καπιταλιστικής εξουσίας: τις συγκοινωνίες και τις επικοινωνίες, τον στρατό και το υπόλοιπο κράτος.

Οι εργοδότες ζητούσαν να μπει ο στρατός στα εργοστάσια, αλλά η κεντρική κυβέρνηση δεν διέθετε αρκετά στρατεύματα και αμφέβαλε για την νομιμοφροσύνη όσων υπήρχαν. Αντίθετα, η κυβέρνηση στράφηκε στις ηγεσίες των συνδικάτων και του Σοσιαλιστικού Κόμματος για να λύσουν το πρόβλημα. Παρά την επαναστατική τους φρασεολογία, είχαν παγιδευτεί σαν τα κουνέλια στα φώτα της επαναστατικής στροφής που είχαν πάρει οι εξελίξεις.

Όμως, ο Γκράμσι έφτασε στο συμπέρασμα ότι οι επαναστάτες πρέπει να διαχωριστούν από το Σοσιαλιστικό Κόμμα και να ιδρύσουν ένα ξεχωριστό Κομμουνιστικό Κόμμα μόλις την άνοιξη του 1920 –όταν πια η επαναστατική κρίση είχε "καταπιεί" την ιταλική αριστερά. Μέσα στις συγκεκριμένες συνθήκες ήταν σχετικά εύκολο να κάνουν αυτό το άλμα ο Γκράμσι και ένα τμήμα της αριστεράς στο Τορίνο σε σύντομο χρονικό διάστημα. Όμως, για να κερδηθούν σε αυτή την ιδέα τα εργοστασιακά συμβούλια και τα μέλη του PSI σε πανεθνικό επίπεδο χρειάζονταν χρόνος. Και χρόνος δεν υπήρχε.

Ο ιστορικός Gwyn Williams σχολιάζει ότι: *«Οι σοσιαλιστές της Ιταλίας, ανίκανοι να πάρουν είτε τον ρεφορμιστικό είτε τον επαναστατικό δρόμο, παρέλυσαν. Δεν είχαν πια καμιά μπλόφα να κάνουν, παρά μόνο την ύστατη. Ακολούθησαν τα βαθύτερα ένστιχτά τους: επιστροφή στην "κανονικότητα". Έθεσαν το ζήτημα σε ψηφοφορία.»* (Gwyn Williams "Proletarian Order", Pluto, 1975, σελ. 255-256).

Οι δυο ομάδες συναντήθηκαν στο Μιλάνο. Ρώτησαν τους αντιπροσώπους του Τορίνο αν είναι έτοιμοι να ξεκινήσουν μια ένοπλη εξέγερση. Αυτοί απάντησαν «Όχι» με το φόβο ότι για άλλη μια φορά θα ση-

κώσουν μόνοι τους το βάρος. Τότε, οι ηγέτες των συνδικάτων ζήτησαν από το Σοσιαλιστικό Κόμμα να κάνει την επανάσταση. Αλλά και η ηγεσία του κόμματος απάντησε «Όχι». Τελικά, εν μέσω μιας μεγάλης επαναστατικής κρίσης, αποφάσισαν να παραπέμψουν το θέμα στο συνέδριο των συνδικάτων!

Στο συνέδριο δεν συμμετείχαν αντιπρόσωποι από τα εργοστασιακά συμβούλια αλλά από τις συνδικαλιστικές οργανώσεις. Δηλαδή οι πιο μαχητικοί εργάτες είχαν μείνει απέξω. Μοιάζει απίστευτο αλλά η πρόταση για επανάσταση παραλίγο να κερδίσει την πλειοψηφία! Αντιπρόσωποι που εκπροσωπούσαν 591.245 μέλη ψήφισαν εναντίον, 409.569 ψήφισαν υπέρ και 93.623 απείχαν. Και έτσι η πρόταση για επανάσταση μειοψήφησε. Η CGL και το PSI βρήκαν και τη τυπική δικαιολογία της ψήφου για να μην κάνουν τίποτα.

Οι μαχητικοί σιδηροδρομικοί και λιμενεργάτες ήταν παρόντες στο συνέδριο αλλά χωρίς δικαίωμα ψήφου. Αυτοί που είχαν δικαίωμα ψήφου ήταν κατά κύριο λόγο επαγγελματίες συνδικαλιστές ή υποστηρικτές τους, γεγονός που κάνει περισσότερο αξιοθαύμαστο το αποτέλεσμα της ψηφοφορίας. Μετά, οι ηγέτες των συνδικάτων διαπραγματεύτηκαν για αυξήσεις στους μισθούς και καλύτερες συνθήκες εργασίας ενώ πήραν και υποσχέσεις ότι θα έχουν λόγο στη διοίκηση των εργοστασίων. Με μεγάλη δυσκολία κέρδισαν την έγκριση αυτού του πακέτου και το τερματισμό των καταλήψεων.

Επρόκειτο για μια επαναστατική στιγμή; Αν το ερώτημα μπαίνει από την οπτική της άμεσης οργάνωσης μιας πανεθνικής εξέγερσης, η απάντηση είναι όχι. Όμως, αν αντιλαμβανόμαστε την επανάσταση σαν μια διαδικασία κατά την οποία διαμορφώνεται μια εναλλακτική εξουσία σε αντίθεση με το αστικό κράτος, με τη δυνατότητα να το διαλύσει, τότε ναι, επρόκειτο για μια επαναστατική κατάσταση. Τα εργοστασιακά συμβούλια είχαν αυτή τη δυναμική, φτάνει να ξεπερνούσαν τα όρια του Τορίνο. Και σίγουρα, η βία και η ένταση της αντίδρασης που ακολούθησε είναι η απόδειξη του τρόμου που είχαν νιώσει οι καπιταλιστές.

Η γέννηση του Κομμουνιστικού Κόμματος

Μετά την ήττα των εργοστασιακών καταλήψεων μια φωνή ακουγόταν στην αριστερά με απλοϊκή καθαρότητα -η φωνή του Αμαντέο Μπορντίγκα. Είχε ήδη κάνει το κάλεσμα για αποχώρηση από το Σοσιαλιστικό Κόμμα και τη δημιουργία ενός ξεχωριστού Κομμουνιστικού Κόμματος. Μετά την ήττα των καταλήψεων ο Μπορντίγκα πρόσφερε τη μόνη σαφή πορεία δράσης -μια ρήξη τόσο ριζικά προς τα αριστερά ώστε να εξασφαλίσει τη δημιουργία ενός ομοιογενούς και ιδεολογικά «αγνού» Κομμουνιστικού Κόμματος. Το φθινόπωρο του 1920 αυτό το μήνυμα έπιανε στις διεσπαρμένες δυνάμεις της επανάστασης. Η απογοήτευση και ο θυμός με την άρνηση του Σεράτι να σπάσει αποφασιστικά με τους ρεφορμιστές, με την έλλειψη οποιουδήποτε σαφούς προσανατολισμού, σε συνδυασμό με μια αφθονία ρητορείας, ενίσχυε μέσα στην άκρα αριστερά την υποστήριξη για την πρόταση του Μπορντίγκα.

Το πρόβλημα ήταν ότι ενώ ο Μπορντίγκα είχε δίκιο για την ανάγκη δημιουργίας ενός Κομμουνιστικού Κόμματος, υποστήριζε την άποψη για την ανάγκη δημιουργίας ενός νέου επαναστατικού κόμματος με μια σειρά από εντελώς λανθασμένα επιχειρήματα -την αποχή από τις εκλογές και το κάλεσμα στους εργάτες να φύγουν από τα υπάρχοντα συνδικάτα.

Ο Μπορντίγκα είχε αποκηρύξει τα εργοστασιακά συμβούλια και τους υποστηρικτές τους, το L' Ordine Nuovo. Είχε μια ελιτίστικη αντίληψη για το κόμμα, το έβλεπε σαν την αυτοδιορισμένη ηγεσία που θα έπαιρνε την εργατική τάξη από το χεράκι για να την οδηγήσει στην απελευθέρωση. Ο Γκράμσι πάντοτε αντιμετώπιζε το κόμμα σαν ένα εργαλείο με το οποίο οι ίδιοι οι εργάτες θα κάνουν την επανάσταση. Ο Μπορντίγκα θεωρούσε ότι το κόμμα έπρεπε να δημιουργήσει, να ελέγξει και να διατάζει τα εργοστασιακά συμβούλια ή τα σοβιέτ, υποβιβάζοντάς τα έτσι σε όργανα δευτερεύουσας σημασίας.

Οι διεσπαρμένες δυνάμεις της επανάστασης σε όλη την Ιταλία άρχισαν να συγκλίνουν για να δημιουργήσουν ένα Κομμουνιστικό Κόμ-

μα. Όμως, ο Γκράμσι έπαιζε περιφερειακό ρόλο σε αυτή τη διαδικασία και αυτό είχε επικίνδυνες συνέπειες. Η αποτυχία του να συγκροτήσει ένα πανεθνικό δίκτυο υποστηρικτών των ordinovisti σήμαινε ότι ήταν απομονωμένος και ανήμπορος να επηρεάσει τα γεγονότα. Κατά κανόνα απείχε από τις εσωκομματικές αντιπαραθέσεις θεωρώντας ότι ο ρόλος του είναι η εκπαίδευση της εργατικής τάξης. Ενώ ο Μπορντίγκα υποστήριζε ότι αρκούσε να διακηρυχτεί η ίδρυση του Κομμουνιστικού Κόμματος, ο Γκράμσι πίστευε ότι τα θεμέλια γι' αυτό έπρεπε να μπουν πρώτα με δουλειά στη βάση. Επίσης, ο Γκράμσι απέρριπτε την αποχή από τις εκλογές. Πίστευε ότι οι εκλογές μπορούν να χρησιμοποιηθούν για τη διάδοση του επαναστατικού μηνύματος, ενώ το βήμα του κοινοβουλίου θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί για να ακουστούν πλατιά οι πραγματικές λύσεις στα προβλήματα της χώρας.

Ο Μπορντίγκα δεν επεφύλασσε κανένα ρόλο για τα εργοστασιακά συμβούλια ή τα σοβιέτ στην επανάσταση, μόνο το κόμμα είχε ρόλο. Απέρριπτε ακόμα και τη δημιουργία εργοστασιακών συμβουλίων πριν την επικράτηση της επανάστασης. Μετά την επανάσταση, σύμφωνα με τον Μπορντίγκα, θα ιδρύονταν σοβιέτ αλλά θα βασίζονταν στις τοπικές οργανώσεις του Κομμουνιστικού Κόμματος αντί να εκλέγονται στα εργοστάσια και στους χώρους δουλειάς.

Το 1920 ο Μπορντίγκα έδινε έμφαση σε τρία πράγματα: στην ανάγκη της διάσπασης του PSI, στην αποχή από τις αστικές εκλογές και στην κριτική των εργοστασιακών συμβουλίων. Αντιπαρέθετε την επανάσταση στην συμμετοχή στις αστικές εκλογές, ωστόσο δεν πρότεινε κανένα συγκεκριμένο τρόπο για να κερδηθούν οι εργάτες στην πρώτη προοπτική. Οι εκκλήσεις για αποχή δεν είχαν να πουν τίποτα στους εργάτες που πίστευαν στον ένα ή στον άλλο βαθμό ότι η αλλαγή μπορεί να έρθει μέσα από το κοινοβούλιο. Για τον Μπορντίγκα αρκούσε μια καλή απόφαση ή μια διακήρυξη για να δουν οι εργάτες πόσο λάθος έχουν να πιστεύουν τέτοια πράγματα.

Η πλειοψηφία του Ιταλικού Σοσιαλιστικού Κόμματος υποστήριζε την Ρώσικη Επανάσταση και την ανάγκη της επανάστασης. Φαινόταν βέ-

βαιο ότι θα συσπειρώνονταν σε ένα νέο, σαφώς επαναστατικό κόμμα, διώχνοντας αυτούς που παρέμεναν πιστοί στην κοινοβουλευτική δημοκρατία.

Αλλά τελικά δεν έγινε αυτό. Αντί να φύγουν οι ρεφορμιστές από το κόμμα ήταν ο Μπορντίγκα και οι υποστηρικτές του (ανάμεσά τους κι ο Γκράμσι) που έκαναν αυτό το βήμα, στο συνέδριο του PSI στο Λιβόρνο τον Γενάρη του 1921. Το Κομμουνιστικό Κόμμα που συγκρότησαν βρέθηκε απομονωμένο από την ίδρυσή του. Το ένστιχτο του Γκράμσι ήταν σχεδόν πάντα σωστό, αλλά η αυτοπεποίθησή του έχει τσαλακωθεί από την αποτυχία του να συγκροτήσει μια επαναστατική οργάνωση ικανή να ανταποκριθεί στις προκλήσεις της κόκκινης διετίας.

Αργότερα, αναφερόμενος στη διάσπαση του PSI στο Λιβόρνο και την ίδρυση του Κομμουνιστικού Κόμματος ο Γκράμσι επικαλέστηκε τον Λένιν που είχε πει *«'Διαχωριστείτε από τον Τουράτι [τον ηγέτη της δεξιάς πτέρυγας του PSI] και μετά κάντε μια συμμαχία μαζί του'...Με άλλα λόγια, θα έπρεπε –όπως υπαγόρευε ο απαραίτητος και ιστορικά αναγκαίος σκοπός μας- να έχουμε διαχωριστεί όχι μόνο από τον ρεφορμισμό, αλλά επίσης και από τον μαξιμαλισμό, ο οποίος στην πραγματικότητα αντιπροσώπευε και συνεχίζει να αντιπροσωπεύει τον τυπικό ιταλικό οπορτουνισμό στο εργατικό κίνημα. Αλλά μετά από αυτό και συνεχίζοντας τον ιδεολογική και οργανωτική πάλη ενάντιά τους, θα έπρεπε να έχουμε επιδιώξει μια συμμαχία ενάντια στην αντίδραση.»* (Γκράμσι SPW 1921-1926, σελ. 380).

Η συμβουλή του Λένιν θα συνέχιζε να συνοδεύει τον Γκράμσι μέχρι το τέλος της ζωής του. Το ζήτημα τέθηκε άμεσα στην Ιταλία του 1921.

Η νικηφόρα πορεία του Μουσολίνι

Ο Αντόνιο Γκράμσι μπορούσε να δει μακριά και καθαρά. Στο αποκορύφωμα της κόκκινης διετίας, τον Μάη του 1920, είχε προειδοποιήσει ότι *«Η παρούσα φάση της ταξικής πάλης είναι μια φάση που προηγεί-*

ται: είτε της κατάκτησης της πολιτικής εξουσίας από το επαναστατικό προλεταριάτο...είτε μιας τρομερής αντίδρασης από τις κυρίαρχες τάξεις και την κυβερνώσα κάστα. Δεν πρόκειται να διστάσουν στη χρησιμοποίηση των πιο βίαιων μέσων για να εξαναγκάσουν το βιομηχανικό και αγροτικό προλεταριάτο σε υποτελή εργασία.» (Γκράμσι SPW 1910-1919 σελ. 191).

Αυτά τα λόγια δεν ήταν σχήμα λόγου. Όταν οι φασίστες πήραν την εξουσία τον Οκτώβρη του 1922, η ιταλική εργατική τάξη θα πλήρωνε ένα τρομερό τίμημα επειδή έχασε την επαναστατική ευκαιρία.

Μέχρι τα τέλη του 1920 ο πρώην σοσιαλιστής Μπενίτο Μουσολίνι ήταν μια περιθωριακή φιγούρα που δεν είχε καταφέρει να κερδίσει επιρροή. Η μικρή του ομάδα, το fascio, δεν μπορούσε να αποφασίσει καν αν ήταν στην αριστερά ή στην δεξιά. Στη διάρκεια των καταλήψεων των εργοστασίων ο Μουσολίνι τριγύριζε στο Μιλάνο εκφράζοντας τη συμπάθειά του για τους εργάτες.

Όμως, στη διάρκεια του 1921 και του 1922, οι φασιστικές συμμορίες που μεγάλωναν, κατόρθωσαν να σπείρουν τον τρόμο, πρώτα στην ύπαιθρο και μετά στις πόλεις, πυρπολώντας γραφεία συνδικάτων, σοσιαλιστικών εφημερίδων και αγροτικών συνεταιρισμών, ξυλοκοπώντας και δολοφονώντας συνδικαλιστές και αριστερούς ακτιβιστές.

Η φασιστική επίθεση ξεκίνησε από την περιοχή γύρω από την Τριέστη, στα βορειανατολικά σύνορα, μια περιοχή που τη διεκδικούσε και η Γιουγκοσλαβία. Εκεί οι φασιστικές συμμορίες άρχισαν να τρομοκρατούν τις σλαβικές κοινότητες. Μετά η επίθεση μεταφέρθηκε στη Μπολόνια και στη κοιλάδα του Πάδου. Συμμορίες από πρώην αξιωματικούς, φοιτητές και μεσοαστούς νεολαίους, χρηματοδοτούμενους από τους φιλελεύθερους μπαμπάδες τους και εξοπλισμένους από τον στρατό- ξεκίνησαν μια εκστρατεία τρόμου ενάντια στα συνδικάτα των εργατών γης και στις αριστερές τοπικές αρχές.

Η αριστερά είχε κερδίσει την πλειοψηφία στα δημοτικά συμβούλια αυτής της περιοχής. Και παρόλο που επικεφαλής τους ήταν μετριοπαθείς σοσιαλιστές, αυτό ήταν αρκετό για να εξαγριώσει τους γαιο-

κτήμονες που είχαν συνηθίσει να ασκούν απόλυτο έλεγχο. Το PSI ήταν ανίκανο να απαντήσει σε αυτές τις συμμορίες παρά την επαναστατική του ρητορεία. Οι σοσιαλιστές εκδιώχτηκαν από τις τοπικές αρχές ξεκινώντας από την Μπολόνια. Οι λέσχες των αγροτικών συνδικάτων παραδόθηκαν στις φλόγες και οι αγωνιστές τους κυνηγήθηκαν και δολοφονήθηκαν.

Ο Μουσολίνι στράφηκε σε αυτές τις συμμορίες και με κάποια δυσκολία κατάφερε να μπει επικεφαλής του εθνικού φασιστικού κόμματος. Ολόκληρα τμήματα της υπαίθρου πέρασαν στον έλεγχο των φασιστών. Σ' αυτά κάθε εργατική οργάνωση οποιασδήποτε απόχρωσης καταστράφηκε. Μετά η επίθεση μεταφέρθηκε στις μικρότερες πόλεις και κωμοπόλεις (ο φασισμός δεν πέρασε ποτέ στην επίθεση σε πόλεις όπως το Τορίνο, παρά μόνο όταν είχε πια εδραιωθεί στην εξουσία.)

Στην ιταλική αριστερά επικρατούσε σύγχυση για το πώς θα απαντήσει. Οι ηγέτες της δεξιάς του PSI και των συνδικάτων, υποστήριζαν ότι οι εργάτες και οι αγρότες θα έπρεπε να στηριχτούν στις δυνάμεις του νόμου και της τάξης για να τους υπερασπίσουν απέναντι στη φασιστική απειλή (παρά το γεγονός ότι ο στρατός, η αστυνομία και τα δικαστήρια βοηθούσαν τις ομάδες του Μουσολίνι). Οι μαξιμαλιστές σαν τον Σεράτι, έλεγαν απλά ότι η λύση είναι ο σοσιαλισμός, χωρίς να προσφέρουν τίποτα συγκεκριμένο.

Όμως, κι οι αντίπαλοί τους στην επαναστατική αριστερά δεν ήταν και πολύ καλύτεροι. Έλεγαν ότι οι εργάτες δεν είχαν κανένα συμφέρον να υπερασπιστούν την φιλελεύθερη δημοκρατία, και δήλωναν ότι αν ο φασισμός κατέστρεφε το κοινοβούλιο κάτι τέτοιο θα κατέστρεφε και τις αυταπάτες για αλλαγή μέσω του κοινοβουλίου. Μ' αυτόν τον τρόπο κατέληγαν στο συμπέρασμα ότι δεν έπρεπε να υπάρξει καμιά ενότητα με μη-επαναστάτες εργάτες ενάντια στη φασιστική βία γιατί κάτι τέτοιο θα μόλυνε την επαναστατική τους αγνότητα.

Δεν υπήρχε άλλη στιγμή που να είναι τόσο αναγκαία η ματιά του Γκράμσι. Όμως, αυτή την ώρα του μέγιστου κινδύνου ο ίδιος ήταν απόλυτα απομονωμένος και συγχυσμένος.

Αντίσταση στο Φασισμό

Μπροστά στην απουσία μιας εθνικής ηγεσίας, ομάδες πρώην φαντάρων και μαχητικών εργατών συντονίστηκαν σε αντιφασιστικές οργανώσεις, με το όνομα Arditi del Popolo*, για να σταματήσουν τους φασίστες στους δρόμους, στη Ρώμη, στην Πάρμα, στο Λιβόρνο, στη Λε Σπέτσια και αλλού. Το τραγικό ήταν ότι έγιναν στόχος των αποδοκιμασιών όχι μόνο από τις συνδικαλιστικές ηγεσίες και το PSI αλλά και από το νέο Κομμουνιστικό Κόμμα.

Οι ηγέτες των συνδικάτων και του PSI έφτασαν στο σημείο να υπογράψουν μια συμφωνία μη-βίας με τον Μουσολίνι. Ο Ντούτσε την αγνόησε, αλλά η υπογραφή της συνέβαλε στον αφοπλισμό της αντίστασης από τον φασισμό. Κατόπιν, καθώς ο φασισμός πλησίαζε στην νίκη, τα συνδικάτα έκαναν μια απότομη στροφή και κάλεσαν μια γενική απεργία. Η απεργία κατέρρευσε αφού είχε προηγηθεί ελάχιστη ως καθόλου προετοιμασία.

Η πρώτη παρόρμηση του Γκράμσι ήταν να υποστηρίξει τους Arditi αλλά απέσυρε την υποστήριξή του όταν η ηγεσία του Κομμουνιστικού Κόμματος πήρε την απόφαση να μην τους υποστηρίξει. Καταλάβαινε πολύ καλά ότι ο φασισμός θα σήμαινε την ολοκληρωτική καταστροφή κάθε εργατικής οργάνωσης, στην πραγματικότητα κάθε οργάνωσης ανεξάρτητης από το κράτος. Όμως, όπως κι η υπόλοιπη ηγεσία του Κομμουνιστικού Κόμματος, υπέθετε ότι αν αναλάμβανε ο Μουσολίνι θα επρόκειτο για μια απλή αλλαγή κυβέρνησης και ότι σύντομα θα απορροφιόταν στο κοινοβουλευτικό σύστημα. Για άλλη μια φορά ο Γκράμσι υποχρεώθηκε να μείνει σιωπηλός και ακόμα να επαναλαμβάνει κάποιες απ' αυτές τις ανοησίες.

Το κόμμα κράτησε την ίδια σεκταριστική στάση και απέναντι στην

*Arditi ονομάζονταν οι άνδρες των ειδικών δυνάμεων κρούσης του ιταλικού στρατού στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο. Πολλοί από τους arditi συντάχθηκαν με τους φασίστες. Ομως ένα μεγάλο μέρος τους μπήκε στην αντιφασιστική πάλη συγκροτώντας τους Arditi de Popolo (Λαϊκές ομάδες κρούσης)(στμ)

Συμμαχία της Εργασίας, που σχηματίστηκε τον Φλεβάρη του 1922 για την αντίσταση στο φασισμό, από την CGL, το συνδικάτο των ναυτεργατών και τις αναρχοσυνδικαλιστικές ομοσπονδίες. Ήταν κατανοητό να υπάρχει δυσπιστία για την ικανότητα των συνδικαλιστικών ηγεσιών να αντιτάξουν μια σοβαρή αντίσταση στους φασίστες, αυτό όμως που ήταν εντελώς λάθος ήταν η άρνηση του Κομμουνιστικού Κόμματος να προσπαθήσει να επεκτείνει αυτή την πρωτοβουλία σε τοπικές πρωτοβουλίες ενωμένης αντίστασης. Το νέο κόμμα πολύ απλά δεν μπορούσε να επικοινωνήσει με τις πραγματικές ανάγκες της εργατικής τάξης που καταλάβαινε πολύ καλά τον θανάσιμο κίνδυνο που εκπροσωπούσε ο φασισμός. Ο Μουσολίνι κατέλαβε την εξουσία τον Οκτώβρη του 1922. Ο Μπορντίγκα υποτίμησε την σημασία της φασιστικής νίκης.

Ο φασισμός ήταν ένα νέο φαινόμενο και γι' αυτό το λόγο ήταν φυσικό για κάποιον να μην διαθέτει μια ολοκληρωμένη ανάλυση της φύσης του ή να υποτιμά το δηλητήριό του. Όμως, ο Μπορντίγκα έκανε το πολύ σοβαρό λάθος να θεωρεί τον φασισμό σαν μια ακόμα απόχρωση της συνηθισμένης αστικής πολιτικής. Από τη στιγμή που πήραν την εξουσία οι φασίστες θα εξαπέλυαν το όργιο βίας τους ακόμα και στο Τορίνο. Όσο δυνάμωνε ο Μουσολίνι, όλοι οι αντίπαλοί του και κάθε ανεξάρτητη φωνή φιμώνονταν και κάθε οργάνωση που ήταν ανεξάρτητη από το κράτος ή την Εκκλησία προγραφόταν.

Η ένταση που προκαλούσε στον Γκράμσι η δημόσια υπεράσπιση μιας πολιτικής με την οποία ο ίδιος διαφωνούσε, επιβάρυνε την υγεία του. Μια διέξοδος βρέθηκε όταν συμφωνήθηκε ο Γκράμσι να αντιπροσωπεύει το PCI στην Κομμουνιστική Διεθνή στη Μόσχα. Έφτασε εκεί στα τέλη του 1922 και πρόλαβε να πάρει μέρος στο 4ο Συνέδριο της Διεθνούς. Το βάρος της δουλειάς, η απομόνωση και η φασιστική επίθεση που ξεδιπλωνόταν στην Ιταλία του έφεραν μια νευρική κατάρρευση. Στη Ρωσία ο Γκράμσι ανέρρωσε. Από τη Μόσχα και ύστερα από το επόμενο πόστο του στη Βιέννη, ο Γκράμσι ξεκίνησε την πάλη για την ψυχή του ιταλικού κομμουνισμού.

Ο Γκράμσι παλεύει για ένα νέο προσανατολισμό του Κομμουνιστικού Κόμματος

Το 1924 ο Γκράμσι εξηγούσε ότι ο φασισμός γεννιέται από μια κατάσταση κατά την οποία ούτε η αστική τάξη ούτε η εργατική τάξη είναι σε θέση να αναλάβουν αποφασιστική δράση για να δώσουν τις λύσεις τους στην κοινωνική κρίση. Αυτή η ανάλυση σήμαινε ότι ο φασισμός δεν ήταν ένα αποκλειστικά ιταλικό φαινόμενο.

Ο φασισμός κατέλαβε το κράτος απομακρύνοντας την παλιά πολιτική ελίτ αλλά δεν αντικατέστησε την παλιά άρχουσα τάξη με μια νέα. Η οικογένεια Ανιέλι συνέχισε να είναι ιδιοκτήτης της FIAT και των υπόλοιπων βιομηχανιών της. Ο φασισμός ήρθε σε αντίθεση με τις παλιές μορφές του κράτους και με ένα μεγάλο μέρος της ιδεολογίας του–όπως την παραδοχή ότι απαιτούνται κάποιοι συμβιβασμοί με την εργατική τάξη. Αντίθετα, ο φασισμός αντικατέστησε την πολιτική της συναίνεσης με την καταστολή κάθε είδους εργατικής οργάνωσης και κάθε θεσμού ανεξάρτητου από το κράτος και την Εκκλησία. Αυτό το στοιχείο τον ξεχώριζε από άλλες μορφές του αστικού καθεστώτος.

Ο Γκράμσι άρχισε να δυσανασχετεί όλο και περισσότερο με τον τρόπο που το Ιταλικό Κομμουνιστικό Κόμμα παρουσίαζε τον εαυτό του σαν τον αυτοδιορισμένο ηγέτη της εργατικής τάξης. Υποδεικνύοντας μια πολύ πιο δυναμική αλληλεπίδραση ανάμεσα στο κόμμα, το μαζικό κίνημα και την εργατική τάξη απ' αυτή που πρόσφερε ο Μπορντίγκα, ο Γκράμσι εξηγούσε ότι: *«Δεν αντιλαμβανόμασταν το κόμμα σαν αποτέλεσμα μιας διαλεκτικής διαδικασίας κατά την οποία συγκλίνουν το αυθόρμητο κίνημα των επαναστατικών μαζών και η οργανωτική θέληση του κέντρου, αλλά μόνο σαν κάτι που κρέμεται στον αέρα, που αναπτύσσεται γύρω από και για τον εαυτό του, κάτι το οποίο θα συναντήσουν οι μάζες όταν η κατάσταση γίνει θετική και το επαναστατικό κύμα φτάσει στο αποκορύφωμά του.»* (SPW 1920-1926, σελ. 196).

Μια ευκαιρία να εφαρμοστεί μια τέτοια πολιτική στην πράξη την έδωσε μια κρίση τον Απρίλη του 1924 που απείλησε να βάλει τέλος στο φασισμό. Τότε, ο ρεφορμιστής σοσιαλιστής Ματεότι έκανε μια σειρά καταγγελίες για τον Μουσολίνι από το βήμα του κοινοβουλίου. Ο δικτάτορας ακούστηκε να αναρωτιέται γιατί κάποιος δεν κάνει κάτι για να του κλείσει το στόμα. Λίγες μέρες αργότερα, μια ομάδα απήγαγε τον Ματεότι στη Ρώμη και λίγες μέρες μετά το πτώμα του βρέθηκε στα περίχωρα της πόλης. Τα στοιχεία γρήγορα οδήγησαν στα ίχνη μιας ομάδας που έπαιρνε τις διαταγές της κατευθείαν από τον Μουσολίνι.

Το καθεστώς ταρακουνήθηκε και οι υποστηρικτές του παρέλυσαν. Παντού υπήρχε θυμός για τη δολοφονία και η αίσθηση ότι αυτή η κρίση μπορούσε να σαρώσει τον φασισμό ήταν γενικευμένη. Όμως, οι φιλελεύθεροι και οι δεξιοί σοσιαλιστές βουλευτές περιορίστηκαν στην αποχώρηση από το κοινοβούλιο για να στήσουν κάπου άλλου στη Ρώμη το δικό τους «κοινοβούλιο». Ο Γκράμσι πρότεινε μια ενωτική καμπάνια από όλα τα αντιφασιστικά κόμματα, αλλά μια καμπάνια που δεν θα περιορίζεται στις συμβολικές χειρονομίες αλλά στη μαζική κινητοποίηση, όπως με την κήρυξη μιας γενικής απεργίας.

Το Κομμουνιστικό Κόμμα προσπάθησε να αναπτύξει τις αυθόρμητες διαδηλώσεις που ξέσπασαν ώστε να μετατραπούν σε μια ισχυρή δύναμη ενάντια στο καθεστώς. Ο Γκράμσι κάνοντας τον απολογισμό στο κόμμα για αυτή την προσπάθεια ανέφερε ότι: *«Το κίνημά μας έχει κάνει ένα μεγάλο βήμα προς τα μπρος: η εφημερίδα τριπλασίασε την κυκλοφορία της και σε πολλά κέντρα οι σύντροφοί μας βρέθηκαν στην ηγεσία του μαζικού κινήματος και προσπάθησαν να αφοπλίσουν τους φασίστες ενώ τα συνθήματά μας αγκαλιάζονταν και επαναλαμβάνονταν στις αποφάσεις που πήραν συνελεύσεις στα εργοστάσια. Πιστεύω ότι σε αυτές τις τελευταίες μέρες το κόμμα μας έγινε ένα πραγματικά μαζικό κόμμα.»* (Giuseppe Fiori "Antonio Gramsci: Life of a Revolutionary", Verso 1990, σελ. 174).

Ο Γκράμσι πίστευε κι εκείνος, ότι οι δημοκράτες αστοί δεν μπο-

ρούν να μπουν επικεφαλής της αντίστασης στο φασισμό. Στα γραπτά του εκφράζεται ανάγλυφα το μίσος του για την αστική δημοκρατία, αλλά καταλάβαινε ότι δεν αρκούσε απλά να «ξεσκεπάζεται» και να καταγγέλλεται η αστική δημοκρατία –η εργατική τάξη και όλοι οι καταπιεσμένοι χρειαζόταν να κερδηθούν στην προοπτική της επανάστασης.

Το κόμμα του Γκράμσι ήταν ένα κόμμα παρέμβασης. Για τον Μπορντίγκα, το κόμμα έπρεπε να ετοιμάζει στελέχη που θα μπουν σε δράση την κατάλληλη ιστορική στιγμή. Για τον Γκράμσι, αντίθετα, οι κομμουνιστές έπρεπε να αποτελούν ένα ενεργητικό και δραστήριο κομμάτι κάθε κινήματος. Το κόμμα έπρεπε να είναι αναπόσπαστο κομμάτι της εργατικής τάξης ακόμα κι όταν αυτή συνέχιζε να υποστηρίζει στην πλειοψηφία της την σοσιαλδημοκρατία.

Ανάμεσα στο 1924 και στο 1926 ο Γκράμσι κατόρθωσε να κερδίσει τον πραγματικό έλεγχο του κόμματος, να το επανεξοπλίσει και να το αποσπάσει από την σεκταριστική πολιτική του Μπορντίγκα. Τον Γενάρη του 1926 ο Γκράμσι έγραψε τις Θέσεις της Λυών* (μαζί με τον Παλμίρο Τολιάτι) το πιο ώριμο πολιτικό του κείμενο που αποτέλεσε έναν οδηγό στον επανεξοπλισμό του κόμματος και στη μετατροπή του σε μια μαζική δύναμη.

Δυστυχώς, η αποτυχία της αντιπολίτευσης να δώσει συνέχεια στο θυμό που είχε ξεσπάσει με την δολοφονία του Ματεότι, επέτρεψε στον Μουσολίνι να πάρει ανάσα, να ανασυνταχθεί και να επιβάλλει μια ακόμα πιο σκληρή δικτατορία. Ένα από τα μέτρα που πήρε ήταν να αρθεί η ασυλία για τους βουλευτές. Ο Γκράμσι συνελήφθη και φυλακίστηκε. Ο δικαστής όταν διάβαζε την ποινή δήλωσε ότι «Πρέπει να εμποδίσουμε τον εγκέφαλό του να λειτουργεί για 20 χρόνια». Οι φασίστες απέτυχαν σ' αυτό όπως και σ' όλα τα' άλλα.

*Στη Γαλλική πόλη Λυών πραγματοποιήθηκε το συνέδριο του Κομμουνιστικού Κόμματος Ιταλίας το 1926 (στμ).

Τα χρόνια της φυλακής

Ο Γκράμσι έμεινε στην απομόνωση καθ' όλη τη διάρκεια της φυλάκισής του εκτός από λίγους ευτυχισμένους μήνες που βρέθηκε με άλλους κομμουνιστές και αντιφασίστες πολιτικούς κρατούμενους σε ένα νησί στα ανοικτά της Σικελίας. Η υγεία του χειροτέρεψε απελπιστικά –αυτός άλλωστε ήταν κι ο σκοπός των δεσμωτών του. Υποφέροντας (ανάμεσα στ' άλλα) από φυματίωση, αρτηριοσκλήρωση και την ασθένεια Ποτ (που κατέτρωγε την σπονδυλική του στήλη) το σώμα του σταδιακά κατέρρεε. Ο μεγάλος του φόβος ήταν μήπως αυτή η απελπιστική κατάσταση του οργανισμού του τον οδηγήσει να συνθηκολογήσει και να ζητήσει ειδική μεταχείριση από το καθεστώς. Δεν το έκανε ποτέ.

Η απίστευτη δύναμη της θέλησής του τον κράτησε όρθιο και ανάμεσα στο 1929 και το 1935 έγραψε μια σειρά από χειρόγραφες σημειώσεις, που παρά τα εμπόδια, κατάφερε να τα βγάλει από τη φυλακή για να φυλαχτούν με ασφάλεια. Τα Τετράδια της Φυλακής γράφτηκαν σε απίστευτα δύσκολες συνθήκες και χωρίς ο Γκράμσι να έχει πρόσβαση στα κείμενα των κλασσικών του μαρξισμού (έπρεπε να τα ανακαλεί από μνήμης) κατόρθωσε να γεμίσει 2.848 πυκνογραμμένες σελίδες 33 σημειωματάριων.

Από το 1935 και μετά η ασθένεια εμπόδισε τον Γκράμσι να γράψει περισσότερα. Κάτω από την πίεση μιας διεθνούς καμπάνιας αλληλεγγύης για την απελευθέρωση τη δικιά του και άλλων αντιφασιστών, ο Γκράμσι μεταφέρθηκε με συνοδεία σε μια κλινική. Όμως, ήταν πια πολύ αργά. Θα πέθαινε τον Απρίλη του 1937.

Τα τετράδια ήταν η κληρονομιά του Γκράμσι αλλά τα είχε γράψει με «κώδικα» για να αποφύγει τους λογοκριτές της φυλακής. Για παράδειγμα ο μαρξισμός αναφέρεται ως «φιλοσοφία της πράξης» και η φράση «σύγχρονος ηγεμόνας» σήμαινε το επαναστατικό κόμμα (ένας φόρος τιμής στον Μακιαβέλι, τον συγγραφέα της Αναγέννησης) κλπ. Η απομόνωση απέκοψε τον Γκράμσι από τις συζητήσεις και τις αντι-

παραθέσεις που διεξάγονταν στο κομμουνιστικό κίνημα. Αυτό σήμαινε ότι απέφυγε τη μόλυνση από τον σταλινισμό, όμως, παράλληλα σήμαινε, κι ότι δεν μπορούσε να κατανοήσει τον αντίχτυπό του. Τα δυο αυτά στοιχεία επέτρεψαν στους επιγόνους του Γκράμσι να προσπαθήσουν να εκμεταλλευτούν τα Τετράδια της Φυλακής για τη δικιά τους πολιτική ατζέντα.

Το Ιταλικό Κομμουνιστικό Κόμμα δημοσίευσε επιλεκτικά κάποια τμήματα των Τετραδίων μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Από κει και πέρα το κόμμα τα χρησιμοποίησε για να δικαιολογήσει την στρατηγική της «μακράς πορείας μέσα από τους θεσμούς του ιταλικού κράτους». Με άλλα λόγια, ο Γκράμσι χρησιμοποιήθηκε για να δικαιολογηθεί η στρατηγική του κοινοβουλευτικού δρόμου για το σοσιαλισμό, μια στρατηγική την οποία ο ίδιος την απέρριπτε περιφρονητικά. Αυτό που ο Γκράμσι ονόμαζε πάλη για την ηγεμονία -τη μαζική αποδοχή συγκεκριμένων ιδεών- υποβιβάστηκε στο στόχο για το 51% στις εκλογές.

Πολύ αργότερα, όταν ο 20ος αιώνας έφτανε στο τέλος του, μια γενιά ακαδημαϊκών που είχαν σαν αντικείμενό τους μεταμοντέρνες σπουδές για τα μέσα μαζικής ενημέρωσης χρησιμοποίησαν τον Γκράμσι για να δικαιολογήσουν τη θέση τους ότι το μήνυμα ταυτίζεται με τον αγγελιοφόρο κι ότι ηγεμονία σήμαινε την εξασφάλιση κάποιων θέσεων στα ΜΜΕ μέσα από τις οποίες θα επηρεαζόταν η κοινή γνώμη.

Το πραγματικό υπόβαθρο των Τετραδίων της Φυλακής είναι η πάλη που διεξήγαγε ο Γκράμσι με την ηγεσία του Ιταλικού Κομμουνιστικού Κόμματος το οποίο πια ακολουθούσε πιστά τις οδηγίες του Στάλιν από την Μόσχα. Το 1929 ο Στάλιν, που ασκούσε ουσιαστικά μια όλο και πιο δικτατορική εξουσία, διακήρυξε ότι ο καπιταλισμός έχει μπει στην τελική κρίση του και ότι η επανάσταση είναι στην ημερήσια διάταξη. Με τη σειρά της, η ηγεσία του PCI άρχισε να ρίχνει το σύνθημα για μια άμεση εξέγερση για την ανατροπή του φασισμού.

Ο Γκράμσι ήξερε ότι αυτά ήταν ανοησίες και μάλιστα επικίνδυνες

ανοησίες. Η Ιταλία δεν βρισκόταν στα πρόθυρα της εξέγερσης. Όλη του η προσπάθεια να ξαναχτίσει το κόμμα και να του δώσει ένα νέο προσανατολισμό πεταγόταν στα σκουπίδια.

Η ομάδα μελέτης που συμμετείχε ο Γκράμσι ενώ βρισκόταν στη φυλακή της Πούλια διαλύθηκε, όταν αυτός υποστήριξε την άποψη ότι η επανάσταση δεν ήταν στο κοντινό ορίζοντα και ότι το άμεσο καθήκον των κομμουνιστών ήταν η ενωτική δράση με τους άλλους αντιφασίστες.

Ο Γκράμσι θεωρούσε ότι αυτός ήταν ο δρόμος που θα επέτρεπε στο κόμμα να παρέμβει και να κινητοποιήσει τις μάζες ενώ ταυτόχρονα θα πρόβαλε τη δικιά του προοπτική για μια εργατική δημοκρατία που θα βασίζεται στα σοβιέτ των εργατών και των αγροτών. Έκφρασε στον αδελφό του την αντίθεσή του στη νέα γραμμή του κόμματος, αλλά ο αδελφός του δεν μετέφερε αυτή την αντίθεση, γιατί φοβήθηκε ότι ο Γκράμσι θα διαγραφόταν από το κόμμα.

Κάτω από αυτό το φως πρέπει να διαβαστούν τα Τετράδια της Φυλακής. Ο Γκράμσι όχι μόνο δεν απομακρύνθηκε από την προοπτική της επανάστασης, αλλά αντίθετα, επιστρέφει στα επιχειρήματά του για το πώς αυτή η επανάσταση μπορεί να γίνει πραγματικότητα στην Δυτική Ευρώπη και εξηγώντας ότι η υπομονή είναι επαναστατική αρετή. Η ένοπλη εξέγερση συνέχιζε να αποτελεί για τον Γκράμσι την «αποφασιστική στιγμή του αγώνα» και ο «σύγχρονος ηγεμόνας» του, το επαναστατικό κόμμα, συνέχιζε να αποτελεί το εργαλείο που συντονίζει, συγκεντρώνει και γενικεύει.

Επανάσταση στη Δύση

Στα Τετράδια της Φυλακής ο Γκράμσι θέτει το ερώτημα γιατί απέτυχε το επαναστατικό κύμα που σάρωσε την Ευρώπη μετά την νίκη της Ρώσικης Επανάστασης. Ο Λένιν, ο Τρότσκι κι οι άλλοι ηγέτες των μπολσεβίκων είχαν υποστηρίξει ότι στη Δύση η πορεία της επανάστα-

σης θα ήταν πιο παρατεταμένη απ' ότι στη Ρωσία. Ο Γκράμσι επέστρεψε σε αυτό το επιχείρημα για να το επεξεργαστεί περισσότερο. Κάνοντάς το αυτό, κατάφερε να εμβαθύνει από πολλές απόψεις την ανάλυση του Καρλ Μαρξ για την ιδεολογία.

Κεντρική θέση στα Τετράδια της Φυλακής έχουν οι διαφορές ανάμεσα στις συνθήκες που αντιμετωπίζουν οι επαναστάτες στη Δύση με αυτές που αντιμετώπισαν οι επαναστάτες στην Ρωσία. *«Στην Ανατολή, το Κράτος ήταν το παν, η κοινωνία των πολιτών ήταν αρχέγονη και ζελατινώδης. Στη Δύση...όταν το Κράτος τρεμούλιαζε διακρινόταν αμέσως μια ισχυρή δομή της κοινωνίας των πολιτών.»* (Γκράμσι, Selections from Prison Notebooks, σελ 238-SPN).

Για τον Γκράμσι η άρχουσα τάξη ήταν σαν τον μυθικό κένταυρο, μισό ζώο μισό άνθρωπος. Κυβερνούσε και με τον κρατικό εξαναγκασμό αλλά και με την συναίνεση των κυριαρχούμενων.

Στη Τσαρική Ρωσία μόλις διαμορφωνόταν η κοινωνία των πολιτών (ο χώρος δηλαδή όπου η κοινωνική και πολιτική ζωή οργανώνεται χωρίς άμεσο κρατικό έλεγχο). Η λαϊκή αποδοχή της Τσαρικής εξουσίας ήταν περιορισμένη και το καθεστώς στηριζόταν άμεσα στην καταστολή για την επιβίωσή του. Αυτό σήμαινε, ότι κάθε κρίση έτεινε να παίρνει το χαρακτήρα της επαναστατικής αντιπαράθεσης με το κράτος. Το καθήκον των επαναστατών σ' αυτές τις συνθήκες ήταν να μπουν επικεφαλής μιας κατά μέτωπο εφόδου ενάντια στην εξουσία μόλις τους δινόταν η ευκαιρία. Ο Γκράμσι ονόμαζε αυτή την κατάσταση «πόλεμο ελιγμών».

Από την άλλη μεριά, στην Δυτική Ευρώπη η κυρίαρχη τάξη στηριζόταν περισσότερο στη συναίνεση για τη διαιώνιση της εξουσίας της, και μπορούσε να βασίζεται σε μια σειρά από θεσμούς της κοινωνίας των πολιτών για να το επιτυγχάνει. Ο Γκράμσι τους παρομοίαζε με ένα περίπλοκο σύστημα οχυρωματικών έργων γύρω από ένα μεγάλο φρούριο -το κράτος. Κατ' αυτό τον τρόπο, θεσμοί όπως η εκκλησία, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, το εκπαιδευτικό σύστημα, τα πολιτικά κόμματα βοηθούν στην εξασφάλιση της συναίνεσης των μαζών και με

αυτό τον τρόπο η κρατική βία ασκείται σπάνια και μόνο όταν δεν υπάρχει άλλη επιλογή. Αυτά που έλεγε στην ουσία ο Γκράμσι, καθόλου δεν σήμαιναν υποτίμηση της απειλής από το κράτος, αντίθετα, σήμαιναν ότι το κράτος ήταν πιο δυνατό από ό,τι στη Ρωσία και άρα ότι χρειαζόταν πιο σκληρή προσπάθεια για την ανατροπή του.

Τα δίκτυα υποστήριξης της άρχουσας τάξης μέσα στην κοινωνία των πολιτών και οι ιδέες που ενισχύουν έπρεπε να υπονομευτούν με ένα μακρόχρονο ιδεολογικό αγώνα πριν γίνει δυνατή μια κατά μέτωπο έφοδος ενάντια στην άρχουσα τάξη. Ο Γκράμσι χρησιμοποίησε τη φράση «πόλεμος θέσεων» για αυτόν τον αγώνα. Οι κομμουνιστές έπρεπε να βάλουν μπροστά τους το καθήκον να υπονομεύσουν την συναίνεση η οποία, αν και δίνονταν με μισή καρδιά, επέτρεπε στον καπιταλισμό να κυβερνά.

Αλλά πώς θα μπορούσε να γκρεμιστεί αυτή η ηγεμονία της άρχουσας τάξης και να δημιουργηθεί μια αντίπαλη, επαναστατική ηγεμονία;

Κοινή λογική και σωστή αντίληψη

Ο Γκράμσι έδινε έμφαση στην ανάγκη χτισίματος συμμαχιών στην Ιταλία, κυρίως ανάμεσα στην εργατική τάξη του βορρά και την αγροτιά στο νότο. Όμως, πέρα από αυτό, ουσιαστικά υπεράσπιζε τη τακτική του ενιαίου μετώπου όπως την είχαν διατυπώσει ο Λένιν και ο Τρότσκι στο 3ο και 4ο Συνέδριο της Κομμουνιστικής Διεθνούς στις αρχές της δεκαετίας του 1920.

Η σεκταριστική εχθρότητα που έκφραζε ο Μπορντίγκα και οι υποστηρικτές του απέναντι στο χτίσιμο τέτοιων συμμαχιών ή ενιαίων μετώπων ήταν απόρροια της μηχανιστικής τους προσέγγισης για τον φασισμό, τον οποίο αντιμετώπιζαν απλά σαν μια ακόμα μορφή της καπιταλιστικής κυριαρχίας. Όταν ο Γκράμσι έγραφε αυτά τα κείμενα, ο Στάλιν και η Κομιντέρν επαναλάμβαναν το ίδιο λάθος.

Σημαντικό ρόλο στο χτίσιμο τέτοιων συμμαχιών παίζουν η ανάπτυξη

και η εκπαίδευση των επαναστατικών δυνάμεων μέσω της δράσης και της προπαγάνδας. Η κεντρική ιδέα της τακτικής του ενιαίου μετώπου που υποστήριζε ο Γκράμσι, ήταν ότι οι επαναστάτες πρέπει να παλεύουν πλάι-πλάι με ανθρώπους με τους οποίους σε κάποια βασικά θέματα συμφωνούν αλλά σε κάποια άλλα διαφωνούν. Μια τέτοια προσέγγιση σημαίνει επίσης να μπορούν οι επαναστάτες να επικοινωνήσουν με το μείγμα των ιδεών που υπάρχει στα κεφάλια των ανθρώπων, αυτό που ο Γκράμσι ονόμαζε «αντιφατική συνείδηση».

Ο Γκράμσι έκανε μια σημαντική διάκριση ανάμεσα στις ιδέες που αντανακλούν την «κοινή λογική» –στην πραγματικότητα τις ιδέες της κυρίαρχης τάξης- και τη «σωστή αντίληψη», τις ιδέες δηλαδή που αρχίζουν να εκφράζουν τις πραγματικές εμπειρίες και τα συμφέροντα των εργατών, έστω κι αν στην αρχή πρόκειται για την αίσθηση ότι στην κοινωνία υπάρχουν «αυτοί και εμείς».

Ο Γκράμσι εξήγησε ότι η συνείδηση των εργαζόμενων μπορεί να περιέχει όλων των ειδών τις σύγχρονες και προοδευτικές ιδέες και την ίδια στιγμή τα πιο αντιδραστικά πράγματα. Για τον Γκράμσι, ένας εργάτης μπορεί να αποτελεί «έναν κινούμενο αναχρονισμό, ένα απολίθωμα», που εκφράζει όλες τις ρατσιστικές και σεξιστικές ιδέες και την ίδια στιγμή να είναι ένας πιστός αγωνιστής του συνδικάτου που δεν θα έσπαγε ποτέ μια απεργιακή φρουρά. Οι ιδέες των εργατών *«περιέχουν στοιχεία από τη Λίθινη Εποχή και στοιχεία της πιο προχωρημένης επιστήμης, προκαταλήψεις από όλες τις περασμένες φάσεις της ιστορίας σε τοπικό επίπεδο και θεσμούς μιας φιλοσοφίας του μέλλοντος, μιας ανθρωπότητας ενωμένης απ' άκρη σ' άκρη του κόσμου.»* (Γκράμσι SPN, σελ. 324)

Στο μυαλό μας μπορούν να συνυπάρχουν αντίθετες οπτικές του κόσμου. Ο Γκράμσι το έθεσε συνοπτικά με αυτά τα λόγια: *«Κάποιος θα μπορούσε να πει ότι αυτός [ο εργάτης] έχει δυο θεωρητικές συνειδήσεις (ή μια αντιφατική συνείδηση): αυτή που υπονοείται στη δραστηριότητά του και η οποία τον ενώνει πραγματικά με τους συναδέλφους του στο μετασχηματισμό στην πράξη του πραγματικού κόσμου και σε*

εκείνη που διακρίνεται επιφανειακά ή φραστικά και την οποία την έχει κληρονομήσει από το παρελθόν και την έχει αφομοιώσει άκριτα.» (Γκράμσι, SPN σελ. 333).

Πώς μπορούν τα στοιχεία της «σωστής αντίληψης» να διαχωριστούν από την «κοινή λογική» ώστε να ενισχύσουν την ανάπτυξη της πραγματικής ταξικής συνείδησης των εργατών; Πώς μπορούν οι μαρξιστές να αναπτύξουν τις θετικές ιδέες που έχουν οι εργάτες σε μια πιο συνεκτική κριτική της κοινωνίας που ζουν;

Ο Γκράμσι επέμενε ότι αυτή η διαδικασία δεν είναι κάτι που απλά επιβάλλεται «απέξω», από τους επαναστάτες. Υπογράμμιζε ότι *«δεν πρόκειται για την εισαγωγή σχεδόν εκ του μηδενός στοιχείων ενός επιστημονικού τρόπου σκέψης στην ιδιωτική ζωή του καθενός, αλλά αντίθετα, για το πώς η υπάρχουσα δραστηριότητα θα αναζωογονηθεί και θα γίνει "κριτική".»* (Γκράμσι SPN σελ. 330-331).

Έκανε ακόμα μια σημαντική παρατήρηση, επισημαίνοντας ότι συχνά οι εργάτες δρουν με τρόπους που έρχονται σε αντίθεση με αυτά που λένε. Συχνά, οι εργάτες παλεύουν αυθόρμητα καθώς η «κρυμμένη» σύγκρουση ανάμεσα στο κεφάλαιο και την εργασία έρχεται στην επιφάνεια παρόλο που συνεχίζουν να υιοθετούν την κυρίαρχη ιδεολογία. Μέσα από τέτοιες μάχες μπορούν οι εργάτες να αρχίσουν να αναπτύσσουν νέες ιδέες.

Το καθήκον των μαρξιστών, όπως το έβλεπε ο Γκράμσι, ήταν να αναπτύσσουν τα κριτικά στοιχεία σκέψης που ξεπηδούν μέσα σε τέτοιες μάχες, τα στοιχεία της «σωστής αντίληψης» των εργατών, σε μια γενικευμένη, συνολική αντίληψη της κοινωνίας η οποία αρχίζει να δημιουργεί τη συλλογική θέληση για ν' αλλάξει ο κόσμος.

Κοιτάζοντας προς τα πίσω, στην δικιά του εμπειρία στην εργατική τάξη του Τορίνο, ο Γκράμσι υποστήριζε πόσο κρίσιμος παράγοντας είναι οι αυθόρμητες εξεγέρσεις της εργατικής τάξης: *«Αυτό το στοιχείο του "αυθόρμητου" ούτε παραβλέφτηκε ούτε –πολύ περισσότερο- περιφρονήθηκε. Εκπαιδεύτηκε, κατευθύνθηκε, καθαρίστηκε από άσχετες επιδράσεις.»* (Γκράμσι SPN, σελ. 198). Ο Γκράμσι υποστήρι-

ζε την ενότητα του «αυθόρμητου» και της συνειδητής ηγεσίας. Πρόκειται για μια δυναμική σχέση και από τις δυο πλευρές -ανάμεσα στο επαναστατικό κόμμα και την εργατική τάξη.

Για να γίνει, λοιπόν, αποτελεσματική η ταξική συνείδηση πρέπει να «θεσμοποιηθεί». Για να εξασφαλιστεί ότι τα κέρδη του αυθόρμητου αγώνα θα γίνουν μόνιμα πρέπει να αποκτήσουν μια οργανωτική έκφραση που θα τους επιτρέψει να αναπτυχθούν και να δυναμώσουν.

Κόμματα και Τάξεις

Όμως, αν οι μαρξιστές προσπαθούν να αναπτύξουν τη «σωστή αντίληψη» σε μια επεξεργασμένη ταξική συνείδηση, άλλες δυνάμεις προσπαθούν κι αυτές από τη πλευρά τους να θεσμοποιήσουν την αντιφατική συνείδηση της εργατικής τάξης κατά τρόπο που εμποδίζει αυτή την ανάπτυξη ή τουλάχιστον δεν την αφήνει να προχωρήσει πέρα από ένα σημείο. Υπάρχουν φορές που δεξιά κόμματα καταφέρνουν να οργανώσουν ένα τμήμα των εργατών γύρω από την «κοινή λογική» της άρχουσας τάξης, χωρίς αναμίξεις άλλων στοιχείων. Για παράδειγμα, το Συντηρητικό Κόμμα στη Βρετανία σε κάποιες στιγμές στο παρελθόν είχε κερδίσει την υποστήριξη μιας σημαντικής μειοψηφίας των εργατών.

Ωστόσο, η πιο σημαντική έκφραση της αντιφατικής συνείδησης των εργατών ήταν και παραμένουν τα μαζικά ρεφορμιστικά κόμματα. Όπως έχει αναπτυχθεί η εργατική τάξη παραδοσιακά έχει υιοθετήσει μια πολιτική αντίληψη η οποία επιδιώκει ελευθερία, ισότητα και αλλαγή της κοινωνίας αλλά που επίσης αποδέχεται την «κοινή λογική» στην πολιτική ζωή που εκφράζει η άρχουσα τάξη: ότι δηλαδή πρέπει να αποδεχτούμε τους κανόνες του κοινοβουλευτικού παιχνιδιού. Εδώ βλέπουμε ένα συνδυασμό της αποδοχής των ιδεών της άρχουσας τάξης με τη μερική απόρριψή τους, την «κοινή λογική» να συνυπάρχει με στοιχεία της «σωστής αντίληψης» στα κεφάλια ενός μεγάλου μέ-

ρους των εργατών. Το αποτέλεσμα ήταν η κυριαρχία κομμάτων όπως το Εργατικό Κόμμα στη Βρετανία, των σοσιαλδημοκρατικών κομμάτων στην Ευρώπη ή του Κόμματος των Εργαζομένων στην Βραζιλία.

Ο Γκράμσι καταλάβαινε ότι στην άρχουσα τάξη δεν αρκεί να διοχετεύει κεντρικά τις ιδέες της από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Αυτές τις ιδέες πρέπει να τις πάρουν ζωντανοί άνθρωποι και να τις ενσωματώσουν στην καθημερινή ζωή. Στην Ιταλία του Γκράμσι, η άρχουσα τάξη στηριζόταν για να μεταδώσει τις ιδέες της προς τα κάτω, προς την υπόλοιπη κοινωνία, σε δασκάλους, δικηγόρους, παπάδες και δημοσιογράφους οι οποίοι μπορούσαν να μεταφράσουν αυτές τις ιδέες στη γλώσσα της πλειοψηφίας του πληθυσμού.

Η άρχουσα τάξη εξακολουθεί να στηρίζεται σ' αυτά τα δίκτυα. Για παράδειγμα, στη Βρετανία τις τελευταίες τρεις δεκαετίες διεξάγεται μια διαρκής μάχη ώστε η ύλη των σχολικών μαθημάτων να πάρει μια πιο συμβατική και περιορισμένη κατεύθυνση. Όμως, όλο και περισσότερο, πολιτικοί όπως ο Τόνι Μπλερ στηρίζονται στα ΜΜΕ για να μεταδώσουν το μήνυμά τους. Αλλά, το να στηρίζεται κανείς απλά στα ΜΜΕ για να μεταδώσει ένα μήνυμα σε παθητικούς αποδέκτες μπορεί να είναι και μια πιθανή αδυναμία. Γιατί δεν υπάρχει μια ενεργητική σύνδεση που μπορεί να κινητοποιήσει τους υποστηρικτές αυτών των ιδεών.

Όταν το 2003 η Βρετανία μπήκε στον πόλεμο ενάντια στο Ιράκ, η κυβέρνηση προσπάθησε να διαδώσει μια σειρά από ψέματα για να δικαιολογήσει τον πόλεμο. Αλλά αυτή η προπαγάνδα πολύ απλά δεν «έπιανε». Αντίθετα, το αντιπολεμικό κίνημα άρχισε να χτίζει δίκτυα σε όλη τη χώρα, τα οποία όχι μόνο κέρδισαν υποστήριξη για τα επιχειρήματά τους αλλά και άρχισαν να κινητοποιούν μεγάλους αριθμούς ανθρώπων. Αυτό με τη σειρά του προκάλεσε μια κρίση στην κορυφή της κοινωνίας η οποία έπληξε ανεπανόρθωτα τον Μπλερ, προκάλεσε ρήγμα στο «Νέο» Εργατικό Κόμμα και οδήγησε σε μια γενικευμένη αμφισβήτηση του τρόπου με τον οποίο κυβερνιέται η Βρετανία.

Το Εργατικό Κόμμα και τα αδελφά του κόμματα στην Ευρώπη,

ήταν, παραδοσιακά, μαζικές οργανώσεις με ακτιβιστές σε κάθε μέρος που ζούσε και δούλευε η εργατική τάξη. Υπό μία έννοια αυτή η μαζική οργάνωση λειτουργούσε σαν φραγμός απέναντι στις πιο αντιδραστικές ιδέες, όμως, στις στιγμές της πιο οξυμένης πάλης λειτουργούσε σαν χαλινάρι για τη μαχητικότητα των εργατών. Ο ρεφορμισμός λειτουργούσε και σαν ασπίδα προστασίας των εργατικών συμφερόντων αλλά και σαν το αποφασιστικό εμπόδιο για οποιαδήποτε παραπέρα προχώρημα. Σήμερα, όμως, αυτές οι ρίζες έχουν αρχίσει να απονεκρώνονται.

Αυτό μας φέρνει πίσω στη συζήτηση για τη σχέση ανάμεσα στο κόμμα, την εργατική τάξη και τα μαζικά κινήματα -το ζήτημα που αποτελούσε την «καρδιά» του προβληματισμού του Γκράμσι.

Ο Γκράμσι απέρριπτε τις απόψεις που παρουσίαζαν τον μαρξισμό περίπου σαν μια κρυστάλλινη σφαίρα με την οποία μπορούμε να προβλέψουμε το μέλλον: *«Στην πραγματικότητα, το μόνο που μπορεί κάποιος να προβλέψει "επιστημονικά" είναι ο αγώνας, ο οποίος δεν μπορεί να είναι τίποτα άλλο από το αποτέλεσμα αντίθετων δυνάμεων σε διαρκή κίνηση, οι οποίες δεν μπορούν ποτέ να αναχθούν σε σταθερές ποσότητες από την στιγμή που στο εσωτερικό τους η ποσότητα μετασχηματίζεται διαρκώς σε ποιότητα. Στην πραγματικότητα, κάποιος μπορεί να "προβλέψει" μόνο στο βαθμό που δρα, που κάνει μια εθελοντική προσπάθεια και μ' αυτόν τον τρόπο συμβάλει συγκεκριμένα στη δημιουργία του αποτελέσματος που "προβλέφτηκε".»* (Γκράμσι, Prison Notebooks σελ. 438).

Η έκβαση της μάχης ανάμεσα στην «κοινή λογική» και την «σωστή αντίληψη» δεν κρίνεται ποτέ αυθόρμητα. Είναι μια μάχη που πρέπει να κερδηθεί. Σ' αυτό το σημείο, ο Γκράμσι υποστηρίζει ότι πρέπει να υπάρχουν δίκτυα επαναστατών τα οποία θα έχουν κερδίσει την εμπιστοσύνη των εργατών μέσα στην κοινή πάλη, και τα οποία θα μπορούν να διατυπώνουν τη στρατηγική η οποία εξασφαλίζει το θρίαμβο του νέου ενάντια στο παλιό.

Η ογκούμενη "οργανική κρίση"

Οι εργάτες στη βορειοδυτική Ευρώπη έχουν ζήσει σε συνθήκες δημοκρατίας για περισσότερο από έναν αιώνα και οι συνάδελφοί τους στην Γερμανία και στη νότια Ευρώπη για δεκαετίες. Έχουν το δικαίωμα στη ψήφο και το δικαίωμα να οργανώνονται –φτάνει βέβαια να μην μετατρέπονται σε κατά μέτωπο αμφισβήτηση του συστήματος. Έχουν ωφεληθεί από το «κοινωνικό κράτος» –την πρόσβαση στην εκπαίδευση και το σύστημα υγείας, έστω κι αν τα τελευταία χρόνια πολλά έχουν πισωγυρίσει σε αυτό το επίπεδο. Επίσης δεν έχουν γνωρίσει μια καταστροφική πτώση του βιοτικού τους επιπέδου.

Ο ρεφορμισμός γεννιέται και μεγαλώνει σε συνθήκες όπου τα συνδικάτα μπορούν έστω να παρέμβουν στο πώς καθορίζονται οι μισθοί και αποφασίζονται οι συνθήκες εργασίας. Είτε στο κοινοβούλιο είτε στην τοπική αυτοδιοίκηση τα ρεφορμιστικά κόμματα μπορούν να υπόσχονται ότι θα φέρουν βελτιώσεις στη καθημερινή ζωή του κόσμου ή να λειτουργούν σαν μια ασπίδα που προστατεύει τους εργάτες από τις πιο άγριες συνέπειες της αγοράς.

Τα συνδικάτα διαχωρίζουν τους οικονομικούς από τους πολιτικούς τους στόχους. Η κυριαρχία του κεφαλαίου δεν αμφισβητείται σαν τέτοια. Τα συνδικάτα απλά διεκδικούν μια θέση στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων. Η χρησιμοποίηση της οικονομικής δύναμης των εργατών για πολιτικούς σκοπούς είναι απορριπτέα. Εντωμεταξύ τα δίδυμα αδέλφια τους, τα ρεφορμιστικά κόμματα, αποδέχονται το κοινοβουλευτικό σύστημα και τις νόρμες του αστικού κράτους σαν τα όρια της δράσης τους.

Και οι δυο αποδέχονται ότι είναι το «δικό τους» κράτος που πρέπει να υπερασπιστούν σε καιρό πολέμου, είναι η «δικιά τους» οικονομία που πρέπει να προστατευθεί από τον αθέμιτο ξένο ανταγωνισμό και είναι το «δικό τους» δικαστικό σύστημα οι αποφάσεις του οποίου πρέπει να είναι σεβαστές. Τον περισσότερο καιρό η πλειοψηφία των εργατών και των καταπιεσμένων θεωρεί δεδομένο ότι το σύστημα μπο-

ρεί να δουλέψει αν οι σωστοί υποψήφιοι και τα σωστά κόμματα εκλεγούν στις κατάλληλες θέσεις. Το περισσότερο καιρό η άποψη ότι για να υπάρξει κοινωνική και οικονομική πρόοδος η εξουσία πρέπει να περάσει στην εργατική τάξη είναι μειοψηφική.

Τις τρεις τελευταίες δεκαετίες το παγκόσμιο καπιταλιστικό σύστημα έχει ζήσει μια σειρά από μεγάλες οικονομικές κρίσεις με σύντομες περιόδους οικονομικής ανάπτυξης ανάμεσά τους. Σε παγκόσμιο επίπεδο έχει σημειωθεί μια μετατόπιση από το «κοινωνικό κράτος» στην ελεύθερη αγορά και τον νεοφιλελευθερισμό με καταστροφικά αποτελέσματα. Ο συσχετισμός δύναμης ανάμεσα στα κράτη έχει αλλάξει επίσης δραματικά, με την κατάρρευση της ΕΣΣΔ, την άνοδο της Κίνας και την επίμονη προσπάθεια του αμερικάνικου ιμπεριαλισμού να τονώσει και να επιβάλλει την ηγεμονία του. Η Βρετανία βιώνει μια πολύ συγκεκριμένη κρίση καθώς η άρχουσα τάξη της χώρας προσπαθεί να σταματήσει και να αντιστρέψει τη μακρόχρονη πτωτική της πορεία.

Αυτά έχουν οδηγήσει σε μια κρίση στις κορυφές της κοινωνίας –μια «οργανική κρίση» που δημιουργεί το έδαφος στο οποίο οι «δυνάμεις της αντιπολίτευσης» μπορούν να οργανώνονται, για να χρησιμοποιήσουμε την ορολογία του Γκράμσι. Τα πρώτα πέντε χρόνια του 21ου αιώνα έχουν σημαδευτεί από την ογκούμενη αντίσταση στη νεοφιλελεύθερη ατζέντα και από ένα παγκόσμιο αντιπολεμικό κίνημα τέτοιων διαστάσεων που δεν είχε ξαναφανεί ποτέ στο παρελθόν. Σε κάποιες χώρες όπως η Βρετανία είδαμε τη δημιουργία πολιτικών σχηματισμών της ριζοσπαστικής αριστεράς που αναμετριούνται στο εκλογικό επίπεδο με δυνάμεις της αριστεράς που έχουν αποδεχθεί τον νεοφιλελευθερισμό. Οι οικονομικοί αγώνες δεν έχουν αναπτυχθεί με την ίδια ταχύτητα εξαιτίας των ηττών που είχε υποστεί το εργατικό κίνημα στις δεκαετίες του 1980 και του 1990 αλλά υπάρχουν οι ενδείξεις ότι αυτή η κατάσταση αλλάζει.

Σ' αυτές τις συνθήκες πολλές από τις ιδέες και τις απόψεις του Γκράμσι, σχετικά με το χαρακτήρα του ρεφορμισμού, και για το πώς

μπορούν να κερδηθούν οι εργάτες στις επαναστατικές ιδέες, αποκτούν μια νέα και ζωτική σημασία.

Εργάτες, Δημοκρατία και Επανάσταση

Η έμφαση που έδινε ο Γκράμσι στους εργάτες μπορεί να φαίνεται εκτός τόπου και χρόνου για όσους θεωρούν ότι στο σημερινό κόσμο η εργατική τάξη είναι μια δύναμη που συρρικνώνεται. Όμως, η εργατική τάξη μεγαλώνει σε παγκόσμιο επίπεδο και για πρώτη φορά αποτελεί την πλειοψηφία του παγκόσμιου πληθυσμού. Οι συνθήκες που επικρατούν σε πόλεις όπως το Σάο Πάολο ή η Σαγκάη είναι παρόμοιες με τις συνθήκες που επικρατούσαν στο Τορίνο της εποχής του Γκράμσι. Στη δυτική Ευρώπη η πλειοψηφία του πληθυσμού, είναι εργαζόμενοι, σπουδάζουν για να γίνουν εργαζόμενοι ή είναι συνταξιούχοι που έχουν σταματήσει να δουλεύουν. Μεγάλα εργοστάσια συνεχίζουν να παράγουν μεγάλα κέρδη. Το προσωπικό τους μπορεί να είναι μικρότερο σε σχέση με παλιότερες εποχές αλλά αυτό δίνει μεγαλύτερη δύναμη σ' αυτούς τους εργάτες όταν αποφασίζουν να σταματήσουν την παραγωγική μηχανή. Ωστόσο πολλοί από εμάς δουλεύουμε σε τηλεπικοινωνιακά κέντρα, στις τράπεζες και τις παρεμφερείς δραστηριότητες, στα σούπερ μάρκετ και γενικότερα στο τομέα των υπηρεσιών, σε κακοπληρωμένες και ανασφαλείς δουλειές.

Στη Βρετανία εκατομμύρια άνθρωποι βγήκαν στους δρόμους το 2002 και το 2003 ενάντια στους πολέμους στο Αφγανιστάν και στο Ιράκ αντίστοιχα, και στην κατοχή αυτών των χωρών. Κατάλαβαν ότι τους ενώνουν κοινές ανησυχίες και ιδέες. Όμως, επειδή ο αγώνας δεν έχει την ίδια εκρηκτική ανάπτυξη στους χώρους δουλειάς δεν έχει αναπτυχθεί ακόμα στον ίδιο βαθμό η αίσθηση των κοινών ταξικών συμφερόντων και της δύναμης.

Μ' αυτή την έννοια, η κατάσταση δεν είναι και πολύ διαφορετική από αυτή στο Τορίνο μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο όταν μια

νέα εργατική τάξη πλημμύρισε μια πόλη που επεκτεινόταν γρήγορα. Οι «παλιές» οργανώσεις της εργατικής τάξης δεν μπήκαν μπροστά για να οργανώσουν και να κινητοποιήσουν αυτό τον κόσμο. Ο Γκράμσι είδε τα εργοστασιακά συμβούλια σαν το κλειδί για να εκφραστεί αυτή η νέα δύναμη της εργατικής τάξης.

Στον αιώνα που ακολούθησε την πρώτη Ρώσικη Επανάσταση του 1905, τα εργοστασιακά (ή καλύτερα χώρου δουλειάς) συμβούλια εμφανίστηκαν έστω σε εμβρυακή μορφή σε κάθε μεγάλο επαναστατικό αγώνα. Τον Μάη-Ιούνη του 2005 ένας επαναστατικός ξεσηκωμός σάρωσε την Βολιβία. Λαϊκές συνελεύσεις πήραν τον έλεγχο ολόκληρων κοινοτήτων και περιοχών που ζει η εργατική τάξη και ανέτρεψαν μια νεοφιλελεύθερη κυβέρνηση που προσπαθούσε να ξεπουλήσει τις ενεργειακές πηγές της χώρας.

Στη καπιταλιστική δημοκρατία ο καθένας μας έχει το δικαίωμα της ψήφου και τυπικά όλοι είμαστε ίσοι. Αλλά αυτό δεν ισχύει στην πραγματικότητα. Ο Ρούπερτ Μέρντοχ* και ο διοικητής της Τράπεζας της Αγγλίας ασκούν μια εξουσία που κανείς μας δεν πρόκειται να ασκήσει. Υπάρχει ένα τεράστιο χάσμα ανάμεσα στην πολιτική και την οικονομική εξουσία που μας αφήνει πολύ στενά περιθώριο να πούμε τη γνώμη μας για το τι γίνεται στην κοινωνία, ας πούμε ένα 20% ενώ δεν έχουμε κανένα έλεγχο ή γνώμη για το υπόλοιπο 80% των αποφάσεων που παίρνονται, για την οικονομία ή την αγορά. Τα συμβούλια που έχουν βάση το χώρο δουλειάς γεφυρώνουν το χάσμα ανάμεσα στην πολιτική και την οικονομική εξουσία. Σ' αυτά οι άνθρωποι συζητάνε και αποφασίζουν ταυτόχρονα σαν πολίτες, παραγωγοί και καταναλωτές.

Επίσης, το εκλογικό σύστημα μας χωρίζει σε γεωγραφικές περιφέρειες που συσκοτίζουν το γεγονός ότι η πραγματική διαχωριστική γραμμή στην κοινωνία δεν είναι γεωγραφική αλλά ταξική και ότι σε

*Ο πολυεκατομμυριούχος ιδιοκτήτης εφημερίδων, περιοδικών και τηλεοπτικών καναλιών σε όλο τον κόσμο (στμ).

κάθε τέτοια περιφέρεια δεν υπάρχει μια «φυσική» κοινότητα αλλά τεράστιες ανισότητες στο πλούτο. Η δημοκρατία των εργατικών συμβουλίων συνενώνει τους ανθρώπους στη βάση της δραστηριότητας που καθορίζει τις ζωές τους -τη σχέση τους με την εργασία και την εκμετάλλευση.

Δεν έχουμε κανένα έλεγχο στους βουλευτές ή τους «τοπικούς άρχοντες» που εκλέγουμε. Στο σύστημα των εργοστασιακών συμβουλίων όλοι οι αντιπρόσωποι μπορούν να αμφισβητηθούν και να απομακρυνθούν άμεσα. Επίσης αυτοί οι αντιπρόσωποι προέρχονται από τη βάση και παίρνουν τον ίδιο μισθό με αυτούς που εκπροσωπούν όχι δυο, τρεις ή και περισσότερες φορές περισσότερα. Η κοινοβουλευτική δημοκρατία κάνει ότι μπορεί για να εμποδίσει τη συμμετοχή του κόσμου στη λειτουργία της. Μας σπρώχνει να βλέπουμε τη πολιτική σαν κάτι το βαρετό -και αν πάρουμε σαν μέτρο τις συνεδριάσεις της βουλής αυτό ισχύει. Συχνά δεν μπορούμε να έχουμε την παραμικρή επιρροή πάνω στην αστυνομία, τον στρατό, τα ΜΜΕ, τις κρατικές υπηρεσίες, τους δικαστές κλπ.

Η δημοκρατία των εργατικών συμβουλίων μεγιστοποιεί τη συμμετοχή και διαλύει την αποξένωση των απλών ανθρώπων από τη διαδικασία λήψης των αποφάσεων. Τους δίνει την αίσθηση του τι είναι ικανοί να κάνουν, ότι μπορούν να παίρνουν αποφάσεις και να τις υλοποιούν. Παίζουν ζωτικό ρόλο στο ξετίναγμα του νεκρού βάρους αιώνων που μας κάνει να πιστεύουμε ότι δεν μπορούμε να έχουμε κανένα έλεγχο στη ζωή μας.

Κινήματα της βάσης των εργατών που κοντράρουν την συνδικαλιστική γραφειοκρατία έχουν ξεπηδήσει επανειλημμένα στο παρελθόν. Το αν μπορούν ή όχι να αναπτυχθούν παραπέρα σε εργατικά συμβούλια, εξαρτάται από το επίπεδο του αγώνα και της γενίκευσης στις ιδέες της εργατικής τάξης. Οι επαναστάτες δεν μπορούν να τα δημιουργήσουν αυτά μόνο με τη θέλησή τους, αλλά μπορούν να συμβάλουν στην ανάπτυξη τέτοιων κινημάτων της βάσης των εργατών σαν προετοιμασία για μια κατάσταση που θα επιτρέψει σε αυτά τα κινήματα να

εξελιχθούν σε εργατικά συμβούλια.

Οι επαναστάτες δεν μπορούν απλά να περιμένουν μια τέτοια στιγμή. Το μάθημα από την κόκκινη διετία της Ιταλίας είναι ότι χρειάζεται να υπάρχει ήδη μια επαναστατική δύναμη όταν φτάσει αυτή η στιγμή. Μια δύναμη παρέμβασης, με ενεργητικό ρόλο στους καθημερινούς αγώνες των εργατών –ένα κόμμα δηλαδή. Οι επαναστάτες πρέπει να έχουν σχέση με τους εργάτες που αποδέχονται τις ρεφορμιστικές ιδέες αλλά που μπορούν να τους επηρεάζουν στην καθημερινή πάλη και με αυτό τον τρόπο σε μια στιγμή κρίσης να τους κερδίσουν στα επαναστατικά συμπεράσματα. Γι' αυτό οι επαναστάτες πρέπει να είναι στο πλευρό αυτών των εργατών μέσα στα συνδικάτα αλλά εκεί να δρουν συνέχεια σαν το αντίβαρο των συνδικαλιστικών ηγεσιών και των πολιτικών που θα χρησιμοποιήσουν την επιρροή τους για να στομώσουν και να περιορίσουν μια επαναστατική ώθηση.

Ο Γκράμσι είχε κάνει την παρατήρηση ότι σε στιγμές κρίσης οι άνθρωποι συσπειρώνονται σε αντίπαλα κόμματα ακόμα κι αν αρνούνται να τα ονομάσουν έτσι ή απορρίπτουν γενικά την ιδέα του κόμματος. Με άλλα λόγια οι άνθρωποι συσπειρώνονται γύρω από συγκεκριμένες στρατηγικές, σε τελική ανάλυση τις στρατηγικές της μεταρρύθμισης ή της επανάστασης. Όμως, όπως έχουμε δει, οι δυο πλευρές δεν είναι ίσες. Πίσω από τη μια στέκεται όλη η «κοινή λογική» που μας διαποτίζει από τη γέννησή μας και που τροφοδοτείται συνέχεια από τα ρεφορμιστικά κόμματα, τις συνδικαλιστικές ηγεσίες και άλλες Σειρήνες. Το άλμα σε μια νέα κοινωνία απαιτεί το ξεπέρασμα όλων αυτών των εμποδίων. Οι επαναστάσεις ξεκινάνε αυθόρμητα αλλά ποτέ δεν τελειώνουν με αυθόρμητο τρόπο.

Ο Γκράμσι κατανοούσε ότι τα εργατικά συμβούλια δεν σχεδιάζονται εκ των προτέρων ούτε είναι μια καθαρά αυθόρμητη δημιουργία. Και τα δυο στοιχεία πρέπει να συγχωνευτούν σε μια δυναμική σχέση. Για τον Γκράμσι, ένας από τους ρόλους αυτών των συμβουλίων ήταν να αποτελέσουν τη γέφυρα ανάμεσα στην μειοψηφία που είναι οργανωμένη στο επαναστατικό κόμμα και τη μεγάλη πλειοψηφία των εργα-

τών που εξακολουθούν ως ένα βαθμό να αποδέχονται τις ρεφορμιστικές ιδέες.

Ένα κόμμα από μόνο του είναι πολύ μικρό για να κινήσει όλα αυτά τα εκατομμύρια. Τριάντα με σαράντα χρόνια πριν στη Βρετανία υπήρχε ένα πανίσχυρο δίκτυο συνδικαλιστών της βάσης που εκλέγονταν στους χώρους δουλειάς και που ήταν έτοιμοι να οργανώσουν τη δράση ανεξάρτητα από τις συνδικαλιστικές ηγεσίες. Οι επαναστάτες έβλεπαν σε αυτό το κομμάτι τη δυνατότητα να οργανωθεί ένα ισχυρό κίνημα της βάσης με τη δυναμική να αποτελέσει μιας γέφυρα στη πλειοψηφία των εργατών και με αυτό τον τρόπο να μπουν οι βάσεις για τη δημιουργία εργατικών συμβουλίων.

Σήμερα, η ριζοσπαστικοποίηση που γεννάνε οι μάχες ενάντια στον πόλεμο, τον ιμπεριαλισμό και τον νεοφιλελευθερισμό αναπτύσσεται με ταχύτερους ρυθμούς από ό,τι οι οικονομικοί αγώνες. Όμως, μια νέα γενιά επαναστατών πρέπει να βρει τους δρόμους μέσα από τους οποίους θα μπορέσει να διαμορφώσει την ταυτότητα μιας εργατικής τάξης που είναι υπαρκτή αλλά χρειάζεται να ανακαλύψει ξανά τη δύναμή της.

Ο Γκράμσι είναι ένας πολύ δυνατός σύμμαχος στην προσπάθεια να πετύχουμε αυτόν τον στόχο –και πολύ μεγαλύτερους.

Τορίνο, Σεπτέμβρης 1920.
Ενοπλες εργατικές φρουρές
εξω από τα κατειλημμένα
εργοστάσια.

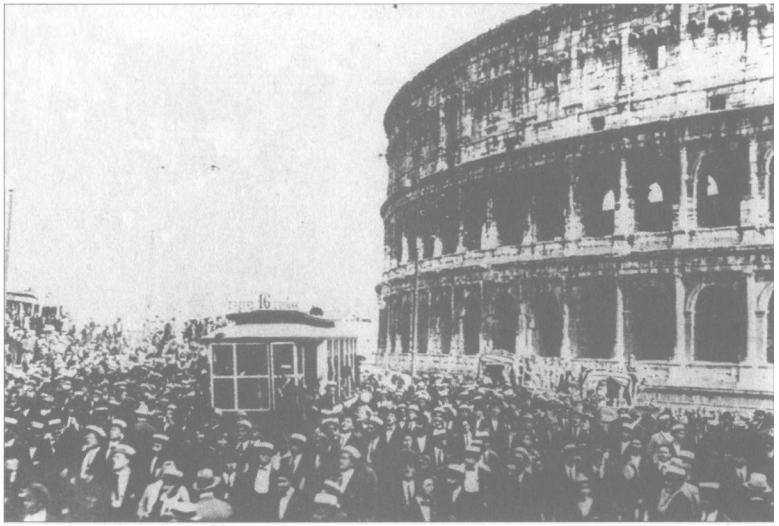

Ρώμη, Ιούλιος 1921. Αντιφασιστική διαδήλωση των Arditi del Popolo εξω απο το Κολοσσαιο.

Παρμα, Αυγουστος 1922. Οδοφραγματα των Arditi del Popolo εναντια στους φασιστες.

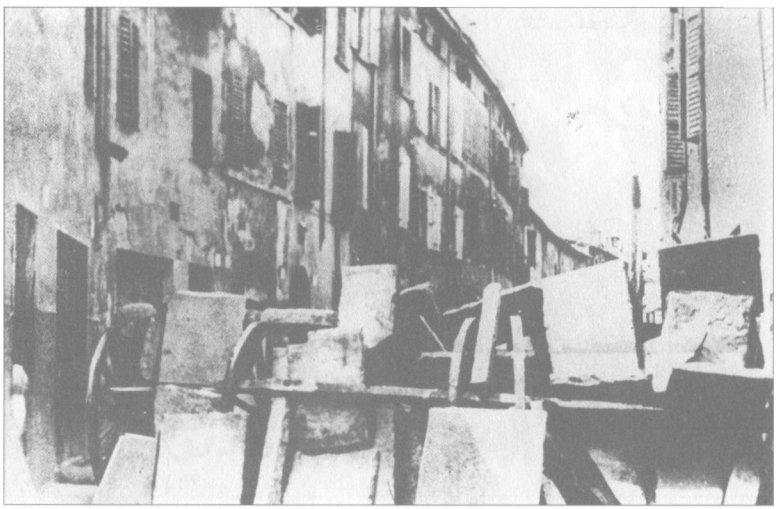

Ο ΓΚΡΑΜΣΙ ΕΝΑΝΤΙΑ ΣΤΟ ΡΕΦΟΡΜΙΣΜΟ

Chris Harman

Ο Αντόνιο Γκράμσι πέθανε περισσότερα από 40 χρόνια πριν [αυτό το κείμενο δημοσιεύτηκε για πρώτη φορά τον Ιούλη του 1983]. Ο θάνατός του ήταν το αποτέλεσμα ταλαιπωρίας χρόνων μέσα στις φυλακές του Μουσολίνι. Όμως, κατά κάποιο τρόπο ο Γκράμσι έχει «υποφέρει» πολύ περισσότερο μετά το θάνατό του, από τη διαστρέβλωση των ιδεών του από αυτούς που δεν έχουν καμιά σχέση με τις επαναστατικές σοσιαλιστικές αρχές του.

Από το 1916 μέχρι το θάνατό του ο Γκράμσι ήταν επαγγελματίας επαναστάτης. Σε όλη αυτή τη περίοδο επέμενε στην αναγκαιότητα του επαναστατικού μετασχηματισμού της κοινωνίας μέσα από την ανατροπή του καπιταλιστικού κράτους.

Αυτή η πεποίθηση τον ώθησε να μπει στην πρώτη γραμμή όσων ζη-

τούσαν από το Σοσιαλιστικό Κόμμα Ιταλίας (PSI) επαναστατική δράση στη πάλη ενάντια στον ιταλικό καπιταλισμό ανάμεσα στο 1916 με 1918, τη περίοδο που έγραφε σα δημοσιογράφος σε διάφορες σοσιαλιστικές εφημερίδες. Η ίδια πεποίθηση τον ώθησε να μπει στο κέντρο του κινήματος των εργοστασιακών συμβουλίων στο Τορίνο το 1919-1920. Γι' αυτό το 1921 έπαιξε ρόλο στην αποχώρηση από το ρεφορμιστικό Σοσιαλιστικό Κόμμα, με σκοπό την ίδρυση ενός γνήσιου, επαναστατικού Κομμουνιστικού Κόμματος. Αυτό τον έκανε να αναλάβει την ηγεσία αυτού του κόμματος από το 1924 μέχρι το 1926. Αυτό τον έστειλε τελικά στις φυλακές του Μουσολίνι, απ' όπου προσπάθησε με τις σημειώσεις του -τα περίφημα «Τετράδια της Φυλακής»- να αναπτύξει τις ιδέες του για την ιταλική κοινωνία, τη στρατηγική και τακτική στη πάλη για την κρατική εξουσία, για το χτίσιμο του επαναστατικού κόμματος, για τον επαναστατικό τύπο. Ελπιζε ότι αυτές οι σημειώσεις θα βοηθούσαν κι άλλους που μοιράζονταν μ' αυτόν τους ίδιους επαναστατικούς σκοπούς. Όμως, τα γραπτά του τα έχουν οικειοποιηθεί αυτοί που θέλουν να μετατρέψουν το μαρξισμό σε μια ακαδημαϊκή, μη-επαναστατική, περιοχή μελέτης.

Αρχικά, αυτό έγινε δυνατό με τη συστηματική διαστρέβλωση των ιδεών του Γκράμσι από το Ιταλικό Κομμουνιστικό Κόμμα (PCI).

Η πρώτη περίοδος της διαστρέβλωσης

Η πρώτη περίοδος διαστρέβλωσης ξεκίνησε με το θάνατο του Γκράμσι. Ο Παλμίρο Τολιάτι, ο σταλινικός ηγέτης του PCI, πήρε τα Τετράδια της Φυλακής στα χέρια του λίγες βδομάδες μετά το θάνατο του Γκράμσι. Για δέκα χρόνια τα κράτησε αδημοσίευτα.

Τα Τετράδια άρχισαν τελικά να δημοσιεύονται από το 1947 και μετά, αλλά κολοβωμένα και λογοκριμένα. Ο Σαλβατόρε Σέτσι (Salvatore Sechi) έχει δείξει ποιες μορφές πήρε η λογοκρισία των κειμένων του Γκράμσι:

1. Με την αφαίρεση αναφορών σε διάφορους μαρξιστές -τον Μπορντίγκα, τον Τρότσκι ακόμα και τη Ρόζα Λούξεμπουργκ- που εκείνη τη περίοδο ο Τολιάτι τους αποκαλούσε «φασίστες»

2. Με την απόκρυψη του γεγονότος ότι ο Γκράμσι από το 1931 είχε διαφωνήσει με την πολιτική του Κομμουνιστικού Κόμματος

3. Με το να παρουσιάζουν τη προσωπική ζωή του Γκράμσι βασισμένη σε ένα ιδεώδη γάμο, «ένας χρήσιμος μύθος με σκοπό να κάνει τους ανθρώπους να πιστέψουν, στη βάση του συγκεκριμένου παραδείγματος, στη νομιμοφροσύνη των Κομμουνιστών απέναντι στη πυρηνική οικογένεια, ένα μέσο για τη πολιτική συνεργασίας με τους Καθολικούς που ακολουθούσε το Κομμουνιστικό Κόμμα στην άμεση μεταπολεμική περίοδο»

4. Με την προσπάθεια να αποκρυφτεί το γεγονός ότι ο Γκράμσι προσπάθησε επανειλημμένα να προμηθευτεί βιβλία που θα του έδιναν πρόσβαση στη σκέψη του Τρότσκι μετά την απέλαση του τελευταίου από τη Ρωσία το 1929.[1]

Ο σκοπός αυτών των διαστρεβλώσεων ήταν να παρουσιάσουν τον Γκράμσι ως κατεξοχήν σταλινικό. Ένας τέτοιος Γκράμσι θα ήταν πολύ χρήσιμο εργαλείο για μια ιδεολογία που δεν ενέπνευσε σχεδόν κανένα σημαντικό διανοητή -ένα όπλο που θα μπορούσε να εντυπωσιάσει άλλους ιταλούς διανοούμενους με τη πλούσια θεωρητική κληρονομιά του PCI και να κρύψει τη θεωρητική φτώχεια του Κρεμλίνου και των οπαδών του. Μια τέτοια εικόνα ήταν επίσης και ένα όπλο στραμμένο προς τ' αριστερά, για ν' αποδείξει ότι το PCI που συγκυβερνούσε την Ιταλία με τους Χριστιανοδημοκράτες μετά το 1945, ήταν το ίδιο κόμμα που το 1921 δεν είχε διστάσει να διαχωριστεί ακόμα και από τους πιο ακραίους αριστερούς ρεφορμιστές του Σοσιαλιστικού Κόμματος, τους «μαξιμαλιστές».

Η λογοκρισία και η διαστρέβλωση ήταν αναγκαίες γιατί ο πραγματικός Γκράμσι δεν είχε καμιά σχέση με τον σταλινικό μύθο. Στο τελευταίο του γράμμα στον Τολιάτι πριν μπει στη φυλακή διαμαρτυρόταν για την γραφειοκρατική μεταχείριση της Αριστερής Αντιπολίτευσης

στην Ρωσία από τον Στάλιν. Ο Τολιάτι έσκισε το γράμμα.[2]

Το 1931 ο αδελφός του τον επισκέφτηκε στη φυλακή. Ο Γκράμσι του είπε ότι απέρριπτε την Σταλινική υπεραριστερή πολιτική της «Τρίτης Περιόδου» την οποία εφάρμοζε ο Τολιάτι. (Ο Τολιάτι είχε διαγράψει τρία μέλη της Κεντρικής Επιτροπής γιατί αντιπολιτεύονταν αυτή τη γραμμή και με το ψευδώνυμο Ερκολι έγινε από τους μαχητικούς υπερασπιστές αυτής της γραμμής απέναντι στις κριτικές του Τρότσκι.) Ο αδελφός του φοβήθηκε να μεταφέρει αυτά τα νέα στον Τολιάτι –γνώριζε ότι κάτι τέτοιο θα σήμαινε ότι το κόμμα θα εγκατέλειπε την υπεράσπιση του Γκράμσι.

Ο Γκράμσι σταμάτησε να συζητάει με τους άλλους κομμουνιστές πολιτικούς κρατούμενους, όταν κάποιοι απ' αυτούς, που παπαγάλιζαν τον Τολιάτι, τον κατηγόρησαν για «σοσιαλδημοκράτη» (η γραμμή της περιόδου απέκλειε κάθε συνεργασία με ρεφορμιστές γιατί ήταν «σοσιαλ-φασίστες»). Σε ένα από τα τελευταία πολιτικά σχόλια που έκανε ο Γκράμσι σε φίλους του, έκφρασε τη δυσπιστία του για τα «αποδεικτικά στοιχεία» της καταδίκης του Ζηνόβιεφ στις Δίκες της Μόσχας. Ο Τολιάτι ήταν στη Μόσχα, και χειροκροτούσε τις δίκες.[3]

Μετά το θάνατο του Γκράμσι, ο Τολιάτι προσπάθησε να παρουσιαστεί σαν ο στενότερος πολιτικός συνεργάτης του σε όλες τις φάσεις. Ωστόσο, παρόλο που συνεργάστηκαν στενά το 1919-1920 και ξανά το 1925-1926, στα χρόνια που μεσολάβησαν ανάμεσα σε αυτές τις περιόδους συχνά διαφωνούσαν για ζητήματα επαναστατικής στρατηγικής και τακτικής. Από τη φυλάκιση του Γκράμσι το 1926 και μετά, δεν υπήρχε καμιά απολύτως επαφή μεταξύ τους.

Η «ευρωκομμουνιστική» περίοδος της διαστρέβλωσης

Όμως, τελικά ο ίδιος ο Τολιάτι έδωσε στη δημοσιότητα τις μη λογοκριμένες σημειώσεις και γράμματα του Γκράμσι, επιτρέποντας έτσι

να πέσει φως στις προηγούμενες διαστρεβλώσεις. Εν μέρει ήταν αναγκασμένος να το κάνει καθώς βετεράνοι κομμουνιστές είχαν αρχίσει να μιλάνε για τις πραγματικές απόψεις του Γκράμσι. Ενας άλλος λόγος ήταν ότι με το πέρασμα του χρόνου ο Γκράμσι γινόταν μια πιο απόμακρη και λιγότερο επικίνδυνη φιγούρα. Όμως, πάνω απ' όλα, ο στόχος είχε να κάνει με την έναρξη μιας νέας περιόδου διαστρέβλωσης των ιδεών του Γκράμσι. Το PCI έκανε τα πρώτα βήματα προς τη ρήξη των δεσμών των κομμουνιστικών κομμάτων της Δύσης με τη Μόσχα, μια τάση που αργότερα θα ονομαζόταν «Ευρωκομμουνισμός».

Στις αρχές της δεκαετίας του 1960 το PCI άρχισε να απομακρύνεται από τη Μόσχα. Οι ηγέτες του ονειρεύονταν ότι θα μπορούσαν να ξαναμπούν στην ιταλική αστική κυβέρνηση από την οποία είχαν εκδιωχθεί το 1947. Για να πετύχουν αυτό το στόχο προσπάθησαν να αποδείξουν στα αστικά κόμματα ότι πια δεν ήταν εξαρτημένοι από το Κρεμλίνο. Ο Τολιάτι που στη δεκαετία του 30 ήταν ένας από τους πιστούς συνεργάτες του Στάλιν, από το 1956 και μετά έγινε ένας από τους πιο γνωστούς κριτικούς του.

Η αλλαγή της γραμμής προκάλεσε σκληρές διαμάχες με τους υπερασπιστές του Στάλιν σε διεθνές επίπεδο και στο εσωτερικό του ίδιου του PCI. Ηταν μια μάχη σε δυο μέτωπα –να εξασφαλίσει την ανεξαρτησία του κόμματος από τους κληρονόμους του Στάλιν στο Κρεμλίνο και να αποδείξει ότι μια κυβέρνηση στην οποία θα συμμετείχε το PCI δε θα έφερνε καμιά δραστική αλλαγή στον κρατικό μηχανισμό. Οι κριτικές του Γκράμσι για τον Στάλιν, που πριν είχαν λογοκριθεί, τώρα έγιναν ένα όπλο στο πρώτο μέτωπο. Η διαστρέβλωση των ιδεών του Γκράμσι έγιναν επίσης ένα χρήσιμο εργαλείο για το δεύτερο μέτωπο.

Από «προστάτης άγιος» του ιταλικού σταλινισμού, ο Γκράμσι έγινε ο «προστάτης άγιος» του ευρωκομουνισμού. Οι ιδέες του χρησιμοποιήθηκαν για να δικαιολογηθεί ο «ιστορικός συμβιβασμός» του PCI με τους Χριστιανοδημοκράτες (την ιταλική δεξιά). Στη Βρετανία υιοθετήθηκε από τους διανοούμενους της δεξιάς πτέρυγας του Κομμου-

νιστικού Κόμματος. Αποσπάσματα από τα γραπτά του χρησιμοποιήθηκαν ακόμα και για να δικαιολογήσουν την πολιτική λιτότητας!

Το άστρο του ευρωκομουνισμού άρχισε σύντομα να δύει. Όμως η εκδοχή που έδωσε για τον Γκράμσι επέζησε: διαδόθηκε από περιοδικά όπως το Marxism Today, με μια ατέλειωτη σειρά ακαδημαϊκών βιβλίων, και όλο και περισσότερο σαν η «κοινή λογική» της Αριστεράς του Εργατικού Κόμματος.

Παρόλα αυτά, ο Γκράμσι ήταν τόσο μακριά από το ρεφορμισμό όσο λίγοι άλλοι μαρξιστές διανοητές. Οι ιδέες του βασίζονταν σε έννοιες που οι σημερινοί ρεφορμιστές τις κατηγορούν ως «εξεγερσιακές», «εργατίστικες», «αυθορμητίστικες» και «υπερεκτίμηση της βάσης».

«Εξεγερσιακός»

Ο Γκράμσι έτρεφε μια βαθιά περιφρόνηση για τους κοινοβουλευτικούς πολιτικάντηδες από τα πρώτα του βήματα στο σοσιαλιστικό κίνημα. Το Μάη του 1918 τους παρομοίαζε με *«ένα σμήνος από μύγες που κατευθύνονται σε ένα βάζο με μέλι όπου και κολλάνε και έτσι χάνονται άδοξα»*. Με λόγια που θα ταίριαζαν και στην σημερινή Ιταλία υποστήριζε ότι:

«Η πολιτική παρακμή που φέρνει η ταξική συνεργασία οφείλεται στη σπασμωδική εξάπλωση ενός αστικού κόμματος που δεν αρκείται μόνο στο να αγκιστρώνεται στο κράτος αλλά χρησιμοποιεί επίσης και το κόμμα που είναι ανταγωνιστικό στο κράτος [το Σοσιαλιστικό Κόμμα].» [4]

Η έμφαση που έδινε στο χτίσιμο των εργοστασιακών συμβουλίων το 1919, πήγαζε από τη πεποίθησή του ότι η εργατική τάξη μπορεί να κάνει την επανάσταση μόνο αν χρησιμοποιήσει νέους, όχι κοινοβουλευτικούς θεσμούς:

«Οι σοσιαλιστές έχουν αποδεχτεί απλά τη ιστορική πραγματικότητα που διαμόρφωσε η καπιταλιστική πρωτοβουλία. Πιστεύουν στον αιώ-

νιο και απαραβίαστο χαρακτήρα των θεσμών του δημοκρατικού κράτους. Κατά την άποψή τους, η μορφή αυτών των θεσμών μπορεί να διορθωθεί, να υποστεί μικρές αλλαγές στο ένα ή στο άλλο σημείο, αλλά ο βασικός χαρακτήρας θα πρέπει να παραμείνει ανέπαφος.

Εμείς από την άλλη πλευρά, είμαστε πεπεισμένοι ότι το σοσιαλιστικό κράτος δε μπορεί να εκφραστεί μέσα από τους θεσμούς του καπιταλιστικού κράτους....Το σοσιαλιστικό κράτος πρέπει να είναι μια ολοκληρωτικά νέα δημιουργία.» [5]

Η εχθρότητα που έτρεφε ο Γκράμσι για τον ρεφορμισμό θα μεγάλωνε στα χρόνια που θα ακολουθούσαν. Αυτή η εχθρότητα δε στρεφόταν μόνο ενάντια στους δεξιούς σοσιαλδημοκράτες γύρω από τον Τουράτι αλλά και ενάντια στους ακραίους αριστερούς σοσιαλδημοκράτες με επικεφαλής τον Σερράτι, που αποκαλούνταν Μαξιμαλιστές: η φρασεολογία του θα προκαλούσε σήμερα ανατριχίλα στους ρεφορμιστές. Η στάση αυτών των ρεφορμιστών έκανε δυνατή την απομόνωση και την ήττα των εργατών του Τορίνο στη διάρκεια μιας μεγάλης απεργίας τον Απρίλη του 1920. Στη συνέχεια αρνήθηκαν να προσφέρουν επαναστατική ηγεσία στο νέο κύμα των αγώνων που τον Σεπτέμβρη του 1920 οδήγησε στις καταλήψεις των εργοστασίων στη βόρειο Ιταλία. Αυτές οι προδοσίες έκαναν τον Γκράμσι να ταχτεί με την πλευρά εκείνων που τον Γενάρη του 1921 έφυγαν από το Σοσιαλιστικό Κόμμα για να ιδρύσουν το Κομμουνιστικό Κόμμα.

Η εχθρότητα του Γκράμσι για τους δεξιούς και αριστερούς ρεφορμιστές δεν ήταν μια «πολιτική ανωριμότητα» που ξεπέρασε αργότερα, όπως υποστηρίζουν διάφοροι «ερμηνευτές» του σήμερα. Παρέμεινε ένα βασικό συστατικό στοιχείο της τελευταίας του μεγάλης προσπάθειας για τον προσανατολισμό του Κομμουνιστικού Κόμματος πριν τη φυλάκισή του – στις «Θέσεις» που εισηγήθηκε στο Συνέδριο του PCI στη Λυών το 1926.

Οι «Θέσεις της Λυών»[6] ήταν το πιο ώριμο από τα δημοσιευμένα κείμενα του Γκράμσι. Στρέφονταν κυρίως ενάντια στην υπεραριστερή ομάδα του Μπορντίγκα (Bordiga) που μέχρι τότε κυριαρχούσε στο

PCI. Το κύριο σημείο διαφωνίας τους, ήταν η επιμονή του Γκράμσι για την αναγκαιότητα μιας τακτικής που εκθέτει τις ρεφορμιστικές ηγεσίες μέσω των προτάσεων για ενιαίο μέτωπο σε συγκεκριμένα ζητήματα. Όμως, την ίδια στιγμή ήταν απόλυτος για το ότι *«η σοσιαλδημοκρατία, παρόλο που σε μεγάλο βαθμό διατηρεί ακόμα τη κοινωνική της βάση στο προλεταριάτο, πρέπει όσον αφορά την ιδεολογία της και τη πολιτική της λειτουργία να θεωρείται όχι ως η δεξιά πτέρυγα του εργατικού κινήματος αλλά ως η αριστερά πτέρυγα της μπουρζουαζίας, την οποία πρέπει να ξεσκεπάζουμε αλύπητα στα μάτια των μαζών»*.

Αυτή η θέση βρίσκεται πολύ κοντά στον ορισμό που έδωσε ο Λένιν στα ρεφορμιστικά κόμματα ως «αστικά-εργατικά κόμματα».

Δεν προκαλεί καθόλου εντύπωση το γεγονός, ότι παρόλο που οι «Θέσεις της Λυών» είναι από τις πιο σημαντικές αναλύσεις του Γκράμσι, είναι και η λιγότερο γνωστή.

Η εχθρότητά του προς τον ρεφορμισμό συνδυαζόταν με μια πλήρη κατανόηση της αναγκαιότητας της ένοπλης εξέγερσης. Οι «Θέσεις της Λυών» θέτουν το ζήτημα ως εξής:

«Η ήττα του επαναστατικού προλεταριάτου σε αυτή την αποφασιστική περίοδο (1919-20) οφειλόταν στις πολιτικές, οργανωτικές, τακτικές και στρατηγικές ανεπάρκειες του εργατικού κόμματος. Το αποτέλεσμα αυτών των ανεπαρκειών ήταν το γεγονός ότι το προλεταριάτο δε πέτυχε να θέσει τον εαυτό του επικεφαλής της εξέγερσης της μεγάλης πλειοψηφίας του πληθυσμού για να την οδηγήσει στη δημιουργία ενός νέου εργατικού κράτους. Αντίθετα, το ίδιο το προλεταριάτο επηρεάστηκε από άλλες κοινωνικές τάξεις οι οποίες παρέλυσαν τη δράση του.»

Από δω πήγαζε η ανάγκη για ένα Κομμουνιστικό Κόμμα, του οποίου ένα από τα «βασικά καθήκοντα» ήταν *«να θέσει μπροστά στο προλεταριάτο και τους συμμάχους του το πρόβλημα της εξέγερσης ενάντια στο αστικό κράτος και του αγώνα για τη προλεταριακή δικτατορία.»*

Στα «Τετράδια της Φυλακής» δεν υπάρχει βέβαια καμιά ανοιχτή αναφορά στην ανάγκη της ένοπλης εξέγερσης -γράφονταν κάτω από το άγρυπνο μάτι των φασιστών δεσμοφυλάκων του. Όμως, σε μια από τις λιγοστές συζητήσεις που είχε στη φυλακή, ο Γκράμσι έδειξε ότι δεν είχε απορρίψει την «ανώριμη» επιμονή του:

«Η βίαιη κατάκτηση της εξουσίας, απαιτεί από το κόμμα της εργατικής τάξης τη δημιουργία μιας οργάνωσης στρατιωτικού τύπου, που θα είναι απλωμένη σε κάθε τμήμα του αστικού κρατικού μηχανισμού ώστε να μπορεί να τον πλήττει και να του προκαλεί μεγάλες ζημιές στις αποφασιστικές στιγμές του αγώνα.» [7]

«Εργατιστής»

Για τον Γκράμσι το κλειδί για μια τέτοια κατάληψη της εξουσίας ήταν οι εργάτες, οι πραγματικοί εργάτες με σάρκα και οστά στα εργοστάσια του Τορίνο και όχι οι μυθοποιημένοι εργάτες της Σταλινικής ή Μαοϊκής κοπής. *«Η καπιταλιστική συγκέντρωση»* έγραφε το 1919 *«παράγει μια αντίστοιχη συγκέντρωση εργατικών μαζών. Αυτό το γεγονός είναι η βάση όλων των επαναστατικών θέσεων του μαρξισμού.»*

Η έμφαση στο κεντρικό ρόλο της εργατικής τάξης ήταν η βάση της ανάμιξης του Γκράμσι στο κίνημα των εργοστασιακών συμβουλίων του Τορίνο το 1919 και το 1920 και τη συναντάμε επίσης στις «Θέσεις της Λυών».

«Η κομματική οργάνωση πρέπει να συγκροτηθεί στη βάση της παραγωγής και συνεπώς του χώρου δουλειάς (πυρήνες). Αυτή η αρχή είναι ουσιώδης για τη δημιουργία ενός «μπολσεβίκικου» κόμματος. Στηρίζεται στο γεγονός ότι το κόμμα πρέπει να είναι εξοπλισμένο για να ηγηθεί στο μαζικό κίνημα της εργατικής τάξης, η οποία ενοποιείται φυσικά από την ανάπτυξη του καπιταλισμού σύμφωνα με τη διαδικασία της παραγωγής. Θέτοντας την οργανωτική βάση στο τόπο παραγωγής, το κόμμα επιλέγει τη τάξη στην οποία θέλει να βασιστεί. Δια-

κηρύσσει ότι είναι ταξικό κόμμα, το κόμμα μιας τάξης, της εργατικής τάξης.

Όλες οι αντιρρήσεις για την αρχή που θέτει την οργανωτική βάση του κόμματος στο τόπο παραγωγής, πηγάζουν από αντιλήψεις που έχουν να κάνουν με τάξεις ξένες προς το προλεταριάτο...και αποτελούν έκφραση του αντιπρολεταριακού πνεύματος των μικροαστών διανοουμένων οι οποίοι νομίζουν ότι είναι το αλάτι της γης και θεωρούν τους εργάτες σαν το υλικό όργανο του κοινωνικού μετασχηματισμού αντί σαν τον συνειδητό και ευφυή πρωταγωνιστή της επανάστασης.»

Το κόμμα πρέπει να έχει στις γραμμές του διανοούμενους και αγρότες αλλά...

«Είναι αναγκαίο να απορρίψουμε με τον πιο έντονο τρόπο, ως αντεπαναστατική, κάθε αντίληψη που θέλει να μετατρέψει το κόμμα σε μια «σύνθεση» ετερογενών στοιχείων –αντί της επιμονής, χωρίς καμιά παραχώρηση, ότι το κόμμα είναι τμήμα του προλεταριάτου, ότι το προλεταριάτο πρέπει να το σημαδέψει με το ίχνος της οργάνωσής του, και ότι η ηγετική θέση του προλεταριάτου πρέπει να είναι εγγυημένη στο ίδιο το κόμμα.»

Ο λόγος είναι απλός –η εργατική τάξη είναι η αποφασιστική επαναστατική δύναμη:

«Η πρακτική του εργοστασιακού κινήματος (1919-20) έχει δείξει ότι μόνο μια οργάνωση προσαρμοσμένη στο χώρο και το σύστημα παραγωγής κάνει δυνατή τη σύνδεση ανάμεσα στα ανώτερα και τα κατώτερα στρώματα των εργαζόμενων μαζών (ειδικευμένους εργάτες, ανειδίκευτους εργάτες, εργαζόμενους).»

Ο Γκράμσι κάθε άλλο παρά αρνιόταν τη ζωτική σημασία να κερδηθούν στην επανάσταση οι άκληροι εργάτες και οι αγρότες. Θεωρούσε επίσης σημαντικό πλεονέκτημα για την εργατική τάξη το κέρδισμα τμημάτων των μεσοστρωμάτων. Όμως, γι' αυτόν, μια τέτοια διαδικασία σήμαινε να πάρει την ηγεσία η εργατική τάξη, όχι να κρύψει τους σοσιαλιστικούς στόχους της. Οι επαναστάτες πρέπει να είναι έτοιμοι

να παλέψουν στο πλάι μη-επαναστατών για αιτήματα που μικρή σχέση έχουν με το σοσιαλισμό, όπως το αίτημα για μια πιο δημοκρατική Συντακτική Συνέλευση. Αλλά έπρεπε να είναι ξεκάθαρο ότι:

«...στην Ιταλία δεν υπάρχει καμιά δυνατότητα για μια επανάσταση άλλη από τη σοσιαλιστική επανάσταση. Στις καπιταλιστικές χώρες η μόνη τάξη που μπορεί να φέρει ένα πραγματικό, βαθύ κοινωνικό μετασχηματισμό είναι η εργατική τάξη.»

Γι' αυτό το λόγο ο Γκράμσι ακόμα και μετά τη ρήξη του με τον αριστερισμό του Μπορντίγκα εξακολούθησε να αντιτάσσεται σθεναρά στο δεξιό ρεύμα του PCI με επικεφαλής τον Τάσκα (Tasca) (η πολιτική του οποίου σήμερα θα φαινόταν μίλια αριστερότερα από αυτή των ευρωκομμουνιστών). Ο Γκράμσι επέμενε ότι ήταν «πεσιμισμός» και «παρέκκλιση» να πιστεύει κανείς ότι:

«...αφού το προλεταριάτο δεν μπορεί να ανατρέψει το καθεστώς άμεσα, η καλύτερη τακτική θα ήταν αυτή που υποστηρίζει, αν όχι ένα αστικό-προλεταριακό συνασπισμό με στόχο την εξαφάνιση του φασισμού με συνταγματικά μέσα, πάντως την παθητικότητα της επαναστατικής πρωτοπορίας και την αποχή του Κομμουνιστικού Κόμματος από τους άμεσους πολιτικούς αγώνες επιτρέποντας έτσι στην αστική τάξη να χρησιμοποιήσει το προλεταριάτο σαν εκλογικό στράτευμα ενάντια στο φασισμό. Αυτό το πρόγραμμα εκφράζεται μέσα από την πρόταση ότι το Κομμουνιστικό Κόμμα πρέπει να αποτελέσει την «αριστερή πτέρυγα» μιας αντιπολίτευσης όλων των δυνάμεων που συνωμοτούν για την ανατροπή του φασισμού.»

Ο Γκράμσι υποστήριζε ότι το Κομμουνιστικό Κόμμα πρέπει να προωθήσει μερικά από τα δημοκρατικά συνθήματα που ρίχνουν τα δημοκρατικά αστικά κόμματα –αλλά με στόχο *«αυτά τα κόμματα, στη δοκιμασία της πράξης, να ξεσκεπαστούν μπροστά στις μάζες και να χάσουν την επιρροή τους σ' αυτές.»*

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι αν ο Γκράμσι ζούσε σήμερα, οι υποτιθέμενοι θαυμαστές του στο PCI ή στο Βρετανικό Κομμουνιστικό Κόμμα θα εξαπέλυαν εναντίον του τις ίδιες συκοφαντίες με αυτές που εξα-

πολύουν ενάντια στο SWP γιατί δε κατανοεί την ανάγκη μιας «πλατιάς δημοκρατικής συμμαχίας όλων των αντιμονοπωλιακών δυνάμεων».

«Αυθορμητίστικος»

Ο πιο ανεπτυγμένος προβληματισμός στη σκέψη του Γκράμσι έχει να κάνει με τη πάλη για την ανάπτυξη της επαναστατικής συνείδησης της εργατικής τάξης.

Παίρνει σαν αφετηρία το ότι η εργατική τάξη δε μπορεί να εκπαιδευτεί μηχανιστικά για τον αγώνα, με τον τρόπο που εκπαιδεύεται ένας στρατός. Η πειθαρχία της εξαρτάται από τη συνείδησή της. Και αυτή με τη σειρά της αναπτύσσεται μέσω της πρακτικής εμπειρίας του αγώνα.

Οι ιδέες του Γκράμσι γι' αυτό το ζήτημα διαμορφώθηκαν τον πρώτο χρόνο μετά τη λήξη του Πρώτου Παγκόσμιου Πολέμου, σε αντιπαράθεση με τα τρία άλλα κυρίαρχα ρεύματα της ιταλικής αριστεράς.

Το μεγαλύτερο ρεύμα, με ηγέτη το Σερράτι, θεωρούσε ότι το Σοσιαλιστικό Κόμμα ήταν η ενσάρκωση της ταξικής συνείδησης. Όπως το είχε θέσει ο ίδιος «η δικτατορία του προλεταριάτου θα είναι η δικτατορία του Σοσιαλιστικού Κόμματος». Η ταξική συνείδηση ταυτίζονταν με την αργή, μεθοδική προσπάθεια χτισίματος του κόμματος. Το δεύτερο ρεύμα, οι υπεραριστεροί επαναστάτες γύρω από τον Μπορντίγκα, πίστευαν ότι το κόμμα του Σερράτι δε θα τολμούσε ποτέ να πάρει την εξουσία. Όμως, κι αυτοί θεωρούσαν ότι η ταξική συνείδηση ενσαρκώνεται σε ένα κόμμα, το Κομμουνιστικό Κόμμα, που το αντιλαμβάνονταν σαν μια μικρή ομάδα ελίτ, αποτελούμενη από καλά εκπαιδευμένα και πειθαρχημένα στελέχη. Τα σοβιέτ (εργατικά συμβούλια) θα σχηματίζονταν μόνο μετά τη κατάληψη της εξουσίας από το κόμμα για λογαριασμό της εργατικής τάξης. Το τρίτο ρεύμα, η δεξιά πτέρυγα του Κομμουνιστικού Κόμματος με επικεφαλής τον Τάσκα έδινε έμφαση στη προπαγάνδα στους εργάτες από τη μια, και από

την άλλη σε συμφωνίες με τους «αριστερούς» ηγέτες των συνδικάτων. Και τα τρία ρεύματα, παρά τις διαφορές τους, μοιράζονταν την ίδια αντίληψη που αντιμετώπιζε την ταξική συνείδηση σα κάτι που δίνεται από τους ηγέτες του κόμματος στους εργάτες, όπως ρίχνουμε ψίχουλα στα σπουργίτια.

Αντίθετα, για τον Γκράμσι, η ανάπτυξη της συνείδησης των εργατών εξαρτάται από το χαρακτήρα των αγώνων τους και των θεσμών που γεννιούνται σ' αυτούς τους αγώνες που αναπτύσσονται αυθόρμητα και την κατεύθυνση που δίνεται σε αυτούς τους αγώνες. Για τον Γκράμσι, όπως και για τον Λένιν και τον Τρότσκι, το σοβιέτ δεν είναι ένα αφηρημένο κατασκεύασμα που συγκροτείται από το κόμμα τη κατάλληλη στιγμή, αλλά ένας θεσμός που γεννιέται σαν όργανο του αγώνα των εργατών μέσα στο εργοστάσιο, ίσως αρχικά γύρω από ένα φαινομενικά ασήμαντο ζήτημα: η ημι-επαναστατική κατάληψη των εργοστασίων το Σεπτέμβρη του 1920, πυροδοτήθηκε από τη κατάρρευση των διαπραγματεύσεων για τη συλλογική σύμβαση των μεταλλεργατών[8]. Το σοβιέτ αναπτύσσεται σα μια οργάνωση που συσπειρώνει τους εργάτες στο χώρο παραγωγής ανεξάρτητα από την ειδικότητά τους, το συνδικάτο τους, ακόμα και αυτούς που δεν ήταν ποτέ συνδικαλισμένοι. Είναι μια οργάνωση που ενώνει τους αγώνες με τους αγώνες άλλων εργατών που τους συνδέει η διαδικασία της παραγωγής, είναι μια οργάνωση που μπορεί να εκφράσει την αυξανόμενη αίσθηση της ενότητας, της δύναμης και της ικανότητας να ελέγξουν την παραγωγή.[9]

Τα εργατικά συμβούλια του Τορίνο δεν έπεσαν από τον ουρανό. Ξεκίνησαν τα πρώτα τους βήματα ως «εσωτερικές επιτροπές» στα εργοστάσια με λειτουργίες σε μεγάλο βαθμό παρόμοιες με αυτές των επιτροπών συνδικαλιστών της βάσης [shop-stewards] στη Βρετανία. Ο Γκράμσι θεωρούσε ότι ο ρόλος του όπως και ο ρόλος των συντρόφων του στο L' Ordine Nuovo -την εφημερίδα που εξέδιδαν στο Τορίνο- ήταν να κεντρίσουν αυτή την αυθόρμητη ανάπτυξη, να γενικεύσουν τις εσωτερικές επιτροπές, να διευρύνουν τη βάση τους, να τις

ενθαρρύνουν να παίρνουν όλο και περισσότερες λειτουργίες από τα χέρια της διεύθυνσης και να συντονιστούν μεταξύ τους.

Όπως έγραφε ο Γκράμσι:

«Το πρόβλημα της ανάπτυξης των εσωτερικών επιτροπών έγινε το κυρίαρχο πρόβλημα, η ιδέα του L' Ordine Nuovo. Θεωρήθηκε ως το πρωταρχικό πρόβλημα της εργατικής επανάστασης, ήταν το πρόβλημα της προλεταριακής "ελευθερίας". Τόσο για μας όσο και για τους οπαδούς μας, το L' Ordine Nuovo ήταν το "περιοδικό των Εργατικών Συμβουλίων". Οι εργάτες αγαπούσαν το L' Ordine Nuovo, και γιατί τ' αγαπούσαν; Γιατί στα άρθρα του ανακάλυπταν ξανά ένα κομμάτι, το καλύτερο, των ίδιων. Γιατί καταλάβαιναν ότι τα άρθρα του ήταν διαποτισμένα από το ίδιο πνεύμα εσωτερικής αναζήτησης που οι ίδιοι βίωναν: "Πώς μπορούμε να γίνουμε ελεύθεροι; Πώς μπορούμε να γίνουμε ο εαυτός μας;" Επειδή τα άρθρα του δεν ήταν ψυχρές διανοητικές κατασκευές, αλλά πήγαζαν από τις συζητήσεις με τους καλύτερους εργάτες, επεξεργάζονταν τα πραγματικά αισθήματα, στόχους και πάθη της εργατικής τάξης του Τορίνο, που εμείς είχαμε προκαλέσει και δοκιμάσει. Επειδή τα άρθρα του ήταν στη πράξη "σημειώσεις" των πραγματικών γεγονότων, αντιμετωπίζονταν σαν στιγμές της διαδικασίας εσωτερικής απελευθέρωσης και αυτοέκφρασης της εργατικής τάξης. Γι' αυτό οι εργάτες αγάπησαν το L' Ordine Nuovo και έτσι "σχηματίστηκε" η ιδέα του.» [10]

Όταν ο Γκράμσι έγραφε αυτές τις γραμμές το 1920, ήταν ακόμα μέλος του Σοσιαλιστικού Κόμματος. Μόνο προς το τέλος εκείνης της χρονιάς, μετά την ήττα των καταλήψεων είδε την ανάγκη οργανωτικής ρήξης με τον αριστερό ρεφορμισμό και του σχηματισμού ενός ομογενοποιημένου επαναστατικού κόμματος. Γι' αυτό το λόγο από τα γραπτά του για τα εργοστασιακά συμβούλια απουσιάζει ο προβληματισμός για το πώς ένα επαναστατικό κόμμα μπορεί να παρέμβει στα συμβούλια. Όμως, σε αυτά τα κείμενα δίνει έμφαση στο πώς μεμονωμένοι επαναστάτες και η επαναστατική εφημερίδα πρέπει να παρεμβαίνουν έτσι ώστε να αναδεικνύουν τα εμβρυώδη στοιχεία κομμουνι-

στικής οργάνωσης και συνείδησης που γεννιούνται αυθόρμητα, να τα γενικεύουν και να τα συντονίζουν, να τα κάνουν κτήμα των εργατών.

Ο Γκράμσι επέστρεψε στα ίδια ερωτήματα το 1923, όταν έκανε αυτοκριτική για τη προθυμία του επί τρία χρόνια να θάβει τις διαφορές του κάτω από το δογματισμό του Μπορντίγκα.

«Δεν αντιλαμβανόμασταν το κόμμα σαν αποτέλεσμα μιας διαλεκτικής διαδικασίας κατά την οποία συγκλίνουν το αυθόρμητο κίνημα των επαναστατικών μαζών και η οργανωτική καθοδηγητική θέληση του κέντρου, αλλά μόνο σαν κάτι που κρέμεται στον αέρα, που αναπτύσσεται γύρω από και για τον εαυτό του, κάτι το οποίο θα συναντήσουν οι μάζες όταν η κατάσταση γίνει θετική και το επαναστατικό κύμα φτάσει στο αποκορύφωμά του.» [11]

Το χτίσιμο του επαναστατικού κόμματος δεν είναι μια διαδικασία κατά την οποία οι επαναστατικές ιδέες χαράσσονται στο μυαλό των εργατών με την αφηρημένη προπαγάνδα. Ούτε γίνεται με την αναμονή ότι οι εργάτες θα δράσουν κεντρισμένοι από την οικονομική κρίση. Το χτίσιμο του επαναστατικού κόμματος είναι μια διαδικασία μέσα από τη σχέση με κάθε αυθόρμητο, μερικό αγώνα και την προσπάθεια για γενίκευση αυτής της εμπειρίας. Ο Γκράμσι επιστρέφει στο ίδιο ακριβώς ζήτημα στα «Τετράδια της Φυλακής» χρησιμοποιώντας μια πολύ πιο αφηρημένη ορολογία. Γράφει ότι η δουλειά του κόμματος θα έπρεπε να είναι η ανάδειξη των στοιχείων της «θεωρίας» που υπονοούνται στους συλλογικούς αγώνες της εργατικής τάξης και η αντιπαράθεση αυτής της «θεωρίας» σε όλες τις άλλες καθυστερημένες «θεωρίες» που προϋπήρχαν στο μυαλό των εργατών.

«Μπορούμε να συγκροτήσουμε, σε μια συγκεκριμένη πρακτική, μια θεωρία η οποία από τη στιγμή που ταυτίζεται με τα αποφασιστικά στοιχεία της ίδιας της πρακτικής, μπορεί να επιταχύνει την ιστορική διαδικασία που βρίσκεται σε εξέλιξη και να κάνει τη πρακτική περισσότερο ομογενοποιημένη, περισσότερο συνεκτική, πιο αποτελεσματική σε όλα τα στοιχεία της και έτσι, μ' άλλα λόγια, ν' αναπτύξει τη δυναμική της στο μάξιμουμ.» [12]

Μια τέτοια αντίληψη βρίσκεται μίλια μακριά από το ρεφορμιστικό όραμα των Ευρωκομμουνιστών και κάποιων τμημάτων της Αριστεράς του Εργατικού Κόμματος, που βλέπουν τον αγώνα για το σοσιαλισμό σα μια αργή ιδεολογική διαδικασία εκπαίδευσης που οδηγεί όλο και περισσότερους εργάτες να ψηφίζουν το σωστό συνδυασμό βουλευτών και συνδικαλιστών.

«Υπερεκτίμηση της βάσης»

Ο Γκράμσι ήταν γεμάτος περιφρόνηση για τους ρεφορμιστές πολιτικούς που επιδιώκουν να περιορίσουν τη ταξική πάλη σε στενά προκαθορισμένα κανάλια, *«να παρεμποδίσουν αυθαίρετα τη καθαρή πορεία της με προκαθορισμένες φόρμουλες.»*[13] Το 1919 άρχισε να αναλύει τις αιτίες αυτής της παρεμπόδισης, εντοπίζοντάς τις στους κοινοβουλευτικούς παράγοντες του Σοσιαλιστικού Κόμματος και στη συνδικαλιστική γραφειοκρατία. Υπογράμμιζε την αποξένωση πολλών εργατών από τα συνδικάτα τους και προχώρησε να αναλύσει από πού προέρχεται αυτό το φαινόμενο: τα συνδικάτα λειτουργούν με στόχο να κερδίσουν μεταρρυθμίσεις μέσα στο καπιταλισμό και γι' αυτό το λόγο είναι δομημένα και στελεχωμένα με ανάλογο τρόπο.

Όπως εξηγούσε ο Γκράμσι, τα συνδικάτα:

«είναι τύποι προλεταριακών οργανώσεων που ανήκουν στη περίοδο της ιστορίας που κυριαρχείται από τον καπιταλισμό...Σ' αυτή την περίοδο, όταν τα άτομα εκτιμώνται μόνο όταν κατέχουν εμπορεύματα και εμπορεύονται την ιδιοκτησία τους, και οι εργάτες επίσης εμπορεύονται το μόνο πράγμα που κατέχουν, την εργατική τους δύναμη... Έχουν δημιουργήσει αυτούς τους τεράστιους μηχανισμούς για τη συγκέντρωση της ζωντανής εργασίας και έχουν ορίσει τιμές και ωράρια και πειθαρχήσει την αγορά. Στην ουσία το συνδικάτο έχει ανταγωνιστικό όχι κομμουνιστικό χαρακτήρα. Δε μπορεί να γίνει το εργαλείο της ριζοσπαστικής ανανέωσης της κοινωνίας.»

«Μ' αυτό τον τρόπο διαμορφώθηκε μια πραγματική κάστα συνδικαλιστών αξιωματούχων και δημοσιογράφων που έχουν αναπτύξει μια ψυχολογία ομάδας σε πλήρη αντίθεση με αυτή των εργατών.»[14]

Αυτή η ανάλυση και οι εμπειρίες από τα εργατικά συμβούλια του Τορίνο οδήγησαν σταδιακά τον Γκράμσι να θεωρήσει τη συνδικαλιστική γραφειοκρατία σαν ένα ενεργό σαμποτέρ της ταξικής πάλης: *«Ο αξιωματούχος του συνδικάτου θεωρεί ότι η βιομηχανική νομιμότητα είναι η μόνιμη κατάσταση πραγμάτων. Πολύ συχνά υπερασπίζει την ίδια οπτική γωνία με τον ιδιοκτήτη.»*[15] Ο Γκράμσι συνειδητοποίησε πλήρως την αντεπαναστατική φύση της συνδικαλιστικής γραφειοκρατίας μετά τη προδοσία του 1920:

«Η γενική απεργία του Τορίνο και του Πεδεμόντιου ήρθε σε μετωπική σύγκρουση με το σαμποτάζ και την αντίσταση των συνδικαλιστικών οργανώσεων...Υπογράμμισε την επείγουσα ανάγκη καταπολέμησης ολόκληρου του γραφειοκρατικού μηχανισμού των συνδικαλιστικών οργάνων, τα οποία αποτελούν τον πιο συμπαγή προμαχώνα για τις οπορτουνιστικές δραστηριότητες των κοινοβουλευτικών και των ρεφορμιστών που στόχο έχουν να καταπνίξουν κάθε επαναστατική πρωτοβουλία που προέρχεται από τις εργαζόμενες μάζες.» [16]

Μπορούσε να γράφει στις «Θέσεις της Λυών»:

«Η ηγετική ομάδα της Συνομοσπονδίας Εργασίας [η κύρια συνδικαλιστική οργάνωση στην Ιταλία στις αρχές της δεκαετίας του '20] πρέπει να αντιμετωπιστεί με αυτό τον τρόπο, με άλλα λόγια, σαν το όχημα των διαλυτικών επιδράσεων άλλων τάξεων στους εργάτες.»

Ο Γκράμσι των «Τετραδίων της Φυλακής» δεν εγκατέλειψε αυτές τις «εργατίστικες», «αυθορμητίστικες», «ανώριμες» απόψεις. Έγραφε το 1930:

«Το να παραμελούνται, ή ακόμα χειρότερα να περιφρονούνται, τα λεγόμενα "αυθόρμητα" κινήματα, δηλαδή η αποτυχία να τους δοθεί συνειδητή ηγεσία και να εξυψωθούν σε ένα υψηλότερο επίπεδο κάνοντάς τα πολιτικά, συχνά μπορεί να έχει πολύ σοβαρές συνέπειες.»

Την ήττα του 1920, που έστρωσε το δρόμο για το πραξικόπημα του

Μουσολίνι το 1922, ο Γκράμσι την απέδιδε στην αποτυχία των Σερράτι, Μπορντίγκα, Τάσκα να προσφέρουν μια τέτοια ηγεσία στα κινήματα των εργατών και των αγροτών:

«Συμβαίνει πάντοτε, ότι ένα "αυθόρμητο" κίνημα των υποτελών τάξεων [εργαζόμενοι] συνοδεύεται ως παρεπόμενο, από ένα αντιδραστικό κίνημα της δεξιάς πτέρυγας της άρχουσας τάξης. Μια οικονομική κρίση, για παράδειγμα, από τη μια γεννάει δυσαρέσκεια και αυθόρμητα κινήματα των υποτελών τάξεων και από την άλλη συνωμοσίες ανάμεσα στις αντιδραστικές ομάδες, που εκμεταλλεύονται το αδυνάτισμα της κυβέρνησης για να εξαπολύσουν πραξικοπήματα. Στα πιο αποφασιστικά αίτια των πραξικοπημάτων, πρέπει να συγκαταλεχθεί η αποτυχία των αντίστοιχων ομάδων [του Σοσιαλιστικού Κόμματος] να δώσουν οποιαδήποτε συνειδητή ηγεσία στις αυθόρμητες εξεγέρσεις ή να τις μετατρέψουν σε ένα θετικό πολιτικό παράγοντα.» [17]

Ο Γκράμσι δεν ήταν βέβαια ούτε «εργατίστας», ούτε «αυθορμητίστας», ούτε «υπερεκτιμούσε τη βάση», στη πραγματική σημασία αυτών των εννοιών, δηλαδή της υποτίμησης του παρεμβατικού ρόλου των μαρξιστών στη ταξική πάλη. Ακριβώς το αντίθετο. Η δράση του το 1919-20 και το 1924-1926 ήταν ένα λαμπρό (αν και φυσικά όχι τέλειο) παράδειγμα μιας τέτοιας παρέμβασης.

Το κεντρικό επιχείρημα

Οι ρεφορμιστικές διαστρεβλώσεις της σκέψης του Γκράμσι βασίζονται στο παρακάτω επιχείρημα:

Υποτίθεται ότι ο Γκράμσι έδειξε ότι οι δυτικές κοινωνίες είναι πολύ διαφορετικές από αυτή της Τσαρικής Ρωσίας. Η δύναμη της άρχουσας τάξης στη Δύση δεν βρίσκεται κυρίως στο φυσικό έλεγχο μέσω των στρατιωτικών και αστυνομικών μηχανισμών αλλά στην ιδεολογική της κυριαρχία που ασκείται μέσω ενός δικτύου θεσμών εθελοντικού χαρακτήρα που διαποτίζουν τη καθημερινή ζωή («κοινωνία των πολι-

τών») -πολιτικά κόμματα, συνδικάτα, εκκλησία, τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης. Οι μηχανισμοί καταστολής του αστικού κράτους αποτελούν μόνο ένα από τους πολλούς μηχανισμούς άμυνας της καπιταλιστικής κοινωνίας.

Συνεπώς, για τους επαναστάτες ο αγώνας-κλειδί δεν είναι η έφοδος στη κρατική εξουσία αλλά ο αγώνας για ιδεολογική κυριαρχία, γι' αυτό που ο Γκράμσι ορίζει ως «ηγεμονία». Η ηγεμονία κερδίζεται μέσω μιας μακροχρόνιας, αργόσυρτης διαδικασίας που απαιτεί αφάνταστη υπομονή και θυσίες από τη μεριά της εργατικής τάξης. Συγκεκριμένα, η εργατική τάξη μπορεί να γίνει «αντι-ηγεμονική» κερδίζοντας στο πλευρό της το μεγαλύτερο τμήμα των διανοουμένων και των τάξεων που εκπροσωπούν, λόγω του κρίσιμου ρόλου που διαδραματίζουν στους μηχανισμούς ιδεολογικής κυριαρχίας. Για να το κατορθώσει κάτι τέτοιο, η εργατική τάξη πρέπει να είναι έτοιμη να θυσιάσει τα βραχυπρόθεσμα οικονομικά της συμφέροντα. Μέχρι να πετύχει, μέχρι η εργατική τάξη να γίνει «ηγεμονεύουσα» τάξη, απόπειρες για κατάληψη της κρατικής εξουσίας θα έχουν αποτέλεσμα μόνο ήττες.

Υποτίθεται πάλι, ότι αυτή είναι η άποψη που διατυπώνει ο Γκράμσι στα «Τετράδια της Φυλακής» όταν κάνει τη διάκριση ανάμεσα σε δυο τύπους πολέμων:

1. Πόλεμος ελιγμών, που συνίσταται στη ταχεία κίνηση των αντίπαλων στρατών, καθώς προσπαθούν να υπερκεράσουν ο ένας τον άλλον και τις πόλεις του αντιπάλου.

2. Πόλεμος θέσεων, μια αργόσυρτη σύγκρουση κατά την οποία οι δυο στρατοί έχουν καθηλωθεί σε μάχη, ανήμποροι να κινηθούν μπροστά ή πίσω, όπως συνέβη με το πόλεμο των χαρακωμάτων ανάμεσα στο 1914 και το 1918.

«Οι στρατιωτικοί ειδικοί υποστηρίζουν ότι στους πολέμους ανάμεσα στα κράτη τα πιο αναπτυγμένα βιομηχανικά και πολιτιστικά, πρέπει να θεωρηθεί ότι ο πόλεμος ελιγμών έχει περιοριστεί σε ρόλο τακτικής περισσότερο παρά στρατηγικής...

«Ο ίδιος περιορισμός πρέπει να γίνει στη τέχνη και την επιστήμη

της πολιτικής, τουλάχιστον σε ότι αφορά τα πιο ανεπτυγμένα κράτη, όπου "κοινωνία των πολιτών" έχει γίνει μια δομή πολύ σύνθετη και ανθεκτική στις καταστροφικές "επιδρομές" του άμεσου οικονομικού στοιχείου (κρίσεις, υφέσεις κλπ)» [18]

Το τελευταίο επιτυχημένο παράδειγμα εφαρμογής του πολέμου ελιγμών –με άλλα λόγια της μετωπικής εφόδου στο αστικό κράτος– ήταν η επανάσταση του Οκτώβρη του 1917 στη Ρωσία:

«Μου φαίνεται ότι ο Ιλιτς [Λένιν] είχε καταλάβει ότι χρειαζόταν μια αλλαγή από τον πόλεμο των ελιγμών, που εφαρμόστηκε νικηφόρα στην Ανατολή το 1917, στο πόλεμο θέσεων που ήταν ο μόνος δυνατός στη Δύση...» [19]

Η αιτία για αυτή την αλλαγή στρατηγικής βρίσκεται στις διαφορετικές κοινωνικές δομές της Τσαρικής Ρωσίας και της Δυτικής Ευρώπης:

«Στη Ρωσία το Κράτος ήταν το παν, η κοινωνία των πολιτών ήταν αρχέγονη και ζελατινώδης. Στη Δύση...όταν το Κράτος τρεμούλιαζε διακρινόταν αμέσως μια ισχυρή δομή της κοινωνίας των πολιτών. Το Κράτος ήταν μοναχά ένα εξωτερικό χαράκωμα πίσω από το οποίο υπάρχει ένα πανίσχυρο δίκτυο από φρούρια και αμπριά.» [20]

Η φόρμουλα της διαρκούς επανάστασης:

«ανήκει σε μια περίοδο που δεν υπήρχαν ακόμα τα μεγάλα, μαζικά πολιτικά κόμματα και τα πανίσχυρα συνδικάτα και η κοινωνία ήταν ακόμα, ας πούμε, σε μια ρευστή κατάσταση από πολλές απόψεις...Στη περίοδο μετά το 1870...οι εσωτερικές και εξωτερικές οργανωτικές σχέσεις του Κράτους έγιναν πιο σύνθετες και ογκώδεις, και η φόρμουλα της «Διαρκούς Επανάστασης» του 1848 [ο Μαρξ υιοθέτησε αυτό το σύνθημα μετά την επανάσταση του 1848] η πολιτική επιστήμη το έχει επεκτείνει και υπερβεί με τη φόρμουλα της "πολιτικής ηγεμονίας"». [21]

Όπως θα προσπαθήσω να δείξω στη συνέχεια, οι διατυπώσεις του Γκράμσι δε πρέπει να γίνουν άκριτα αποδεκτές. Αλλά πρώτα απ' όλα πρέπει να επισημάνουμε ότι καθόλου δε δικαιολογούν ρεφορμιστικά

συμπεράσματα.

Καταρχήν, ο πόλεμος θέσεων είναι πόλεμος. Δεν είναι πολιτική ταξικής συνεργασίας σαν κι αυτή που ακολουθεί σήμερα το PCI. Η περιφρόνηση που έτρεφε ο Γκράμσι για τους πολιτικούς που κήρυτταν τη ταξική συνεργασία δε μειώθηκε ούτε ένα χιλιοστό όσο ήταν φυλακισμένος. Σύγκρινε τη παθητικότητά τους απέναντι στους φασίστες με τον *«κάστορα [ο οποίος] κυνηγημένος από τους διώκτες του που θέλουν τους όρχεις του για να βγάλουν φαρμακευτικές ουσίες, τους κόβει ο ίδιος για να σώσει τη ζωή του.»*[22] (Μερικοί «αριστεροί» συνδικαλιστές ηγέτες σήμερα θα έκαναν καλά να πάρουν υπόψη αυτό το παράδειγμα!)

Δεύτερον, η διαπίστωση ότι η επαναστατική πολιτική στο μεγαλύτερο διάστημα συνίσταται σε ένα πόλεμο θέσεων, δεν αποτελεί κάποια συγκλονιστική αποκάλυψη. Στο κάτω-κάτω, ο ίδιος ο Λένιν και ο Τρότσκι στηριγμένοι στην εμπειρία των μπολσεβίκων στη Ρωσία, υποστήριξαν στο Τρίτο Συνέδριο της Κομμουνιστικής Διεθνούς το 1921 την ανάγκη για συγκρότηση ενιαίων μετώπων με ρεφορμιστικά κόμματα για να κερδηθεί στο κομμουνισμό η πλειοψηφία της εργατικής τάξης. Πάλεψαν με νύχια και με δόντια ενάντια στην υπεραριστερή «θεωρία της επίθεσης» που τότε ήταν πολύ της μόδας ιδιαίτερα στο Κομμουνιστικό Κόμμα Γερμανίας. Η θεωρία αυτή έλεγε ότι το μόνο που έχουν να κάνουν τα Κομμουνιστικά Κόμματα είναι να ξεκινήσουν την έφοδο για τη κατάληψη της εξουσίας χωρίς την υποστήριξη από τη πλειοψηφία της εργατικής τάξης -με επαναλαμβανόμενες τυχοδιωκτικές εξεγέρσεις. Ο Γκράμσι είχε αναγνωρίσει το ρόλο που έπαιξε ο Τρότσκι στη στροφή της Κομμουνιστικής Διεθνούς προς την τακτική των ενιαίων μετώπων[23]. Επίσης, ταυτίζει ανοιχτά το «πόλεμο θέσεων» με τη φόρμουλα του Ενιαίου Μετώπου[24].

Στις «Θέσεις της Λυών» ο Γκράμσι προσπάθησε να εφαρμόσει στην Ιταλία τη τακτική του ενιαίου μετώπου. Η υιοθέτηση αυτής της τακτικής (στην οποία είχε αντιταχθεί στο παρελθόν ακολουθώντας τον Μπορντίγκα) δε σηματοδοτούσε τη μείωση της εχθρότητάς του απέ-

ναντι στους ρεφορμιστές. Έγραφε *«η τακτική του ενιαίου μετώπου σα πολιτική δραστηριότητα (ελιγμός) έχει σχεδιαστεί για να ξεσκεπάζει τα αυτό-αποκαλούμενα προλεταριακά και επαναστατικά κόμματα και ομάδες που διαθέτουν μαζική βάση.»* Η τακτική στοχεύει σε *«ενδιάμεσους σχηματισμούς τους οποίους το Κομμουνιστικό Κόμμα καταπολεμά σαν εμπόδια στην επαναστατική προετοιμασία του προλεταριάτου.»*

Η τρίτη παρατήρηση είναι ότι η μάχη για την ηγεμονία δεν είναι απλά μια ιδεολογική μάχη. Είναι αλήθεια ότι ο Γκράμσι απορρίπτει συστηματικά την αντίληψη κατά την οποία η οικονομική χειροτέρευση των εργατών οδηγεί αυτόματα σε επαναστατική συνειδητοποίηση. Δίνει έμφαση σε αυτό το σημείο γιατί όταν έγραφε τα «Τετράδια της Φυλακής» αυτό που τον απασχολούσε ήταν να καταρρίψει τη τότε σταλινική θέση για την «Τρίτη Περίοδο» σύμφωνα με την οποία η παγκόσμια οικονομική κρίση θα οδηγούσε στην παγκόσμια επανάσταση. Αυτό που έκανε ήταν λυγίσει το ραβδί προς την αντίθετη κατεύθυνση για να απαντήσει σε αυτή τη μηχανιστική παρέκκλιση από τον μαρξισμό.

Όμως, ο Γκράμσι δεν αρνήθηκε ποτέ τον καθοριστικό ρόλο της οικονομίας στην πολιτική ζωή. Ενώ *«πρέπει να αποκλείσουμε ότι οι άμεσες οικονομικές κρίσεις από μόνες τους παράγουν βασικά γεγονότα, το μόνο που μπορούν να κάνουν είναι δημιουργήσουν ένα έδαφος πιο ευνοϊκό για τη διάδοση ορισμένων τρόπων σκέψης, για τη τοποθέτηση και λύση των ζητημάτων που συνδέονται με όλη την παραπέρα εξέλιξη της εθνικής ζωής*[25].» Διατύπωσε τη σχέση ανάμεσα στην οικονομία και στην ιδεολογία με αυτούς τους όρους: *«οι μαζικοί ιδεολογικοί παράγοντες πάντοτε καθυστερούν σε σχέση με τα μαζικά οικονομικά φαινόμενα»* και έτσι *«σε συγκεκριμένες στιγμές, η αυτόματη ώθηση που οφείλεται στον οικονομικό παράγοντα επιβραδύνεται, παρεμποδίζεται ή και στιγμιαία καταστρέφεται από τα παραδοσιακά ιδεολογικά στοιχεία.»* Ακριβώς, λόγω αυτής της διαφοράς φάσης της ιδεολογίας σε σχέση με την οικονομία, η παρέμβαση του επαναστατι-

κού κόμματος στους οικονομικούς αγώνες γίνεται ακόμα πιο κρίσιμη για να αποσπαστούν οι εργάτες από την επιρροή των ρεφορμιστών.

«Γι' αυτό πρέπει να υπάρχει ένας αγώνας συνειδητός και σχεδιασμένος για να εξασφαλίσει ότι θα κατανοηθούν οι απαιτήσεις της οικονομικής κατάστασης των μαζών, που μπορεί να έρχονται σε αντίθεση με τις πολιτικές των παραδοσιακών πολιτικών ηγεσιών. Μια κατάλληλη πολιτική πρωτοβουλία είναι πάντοτε αναγκαία για να απελευθερωθεί η οικονομική ώθηση από το νεκρό βάρος της παραδοσιακής πολιτικής[26]*.»*

Σε ένα από τα κεντρικά αποσπάσματα των «Τετραδίων της Φυλακής» ο Γκράμσι επιστρέφει στην εμπειρία κινήματος των εργοστασιακών συμβουλίων του Τορίνο το 1919-20. Ο σκοπός του ήταν να αντιπαραθέσει τη σύγκλιση της μαρξιστικής θεωρίας με τους αυθόρμητους εργατικούς αγώνες που χαρακτήρισαν αυτό το κίνημα, τόσο με τους στενούς, κλαδικούς, «συντεχνιακούς» οικονομικούς αγώνες αλλά επίσης και με τη καθαρή διανοουμενίστικη και «βολονταριστική» προσέγγιση που από έξω κάνει πολιτικά κηρύγματα στους εργάτες:

«Το κίνημα του Τορίνο κατηγορήθηκε ταυτόχρονα και ως "αυθορμητίστικο" και ως "βολονταριστικό"...Αυτή η αντιφατική κατηγορία, αν την αναλύσει κανείς, το μόνο που δείχνει είναι το ότι η ηγεσία δεν ήταν "αφηρημένη": δεν συνίστατο ούτε στη μηχανική επανάληψη επιστημονικών ή θεωρητικών διατυπώσεων και ούτε συνέχεε τη πολιτική, τη πραγματική δράση, με τη θεωρητική απεραντολογία. Απευθυνόταν σε πραγματικούς ανθρώπους που είχαν διαμορφωθεί σε συγκεκριμένες ιστορικές σχέσεις, είχαν συγκεκριμένα συναισθήματα, απόψεις, αποσπασματικές αντιλήψεις για τον κόσμο κλπ που ήταν το αποτέλεσμα "αυθόρμητων" συνδυασμών μιας δεδομένης κατάστασης της υλικής παραγωγής με τη "τυχαία" συσσώρευση ανόμοιων κοινωνικών στοιχείων στο εσωτερικό της. Αυτό το στοιχείο του «αυθόρμητου» ούτε παραβλέφτηκε ούτε –πολύ περισσότερο- περιφρονήθηκε. Εκπαιδεύτηκε, κατευθύνθηκε, καθαρίστηκε από άσχετες επιδράσεις: ο στόχος ήταν να έρθει σε επαφή με τη σύγχρονη θεωρία [τον μαρξισμό]

αλλά με ένα ζωντανό και ιστορικά αποτελεσματικό τρόπο. Οι ίδιοι οι ηγέτες μιλούσαν για το "αυθόρμητο" του κινήματος και πολύ σωστά έκαναν. Αυτός ο ισχυρισμός ήταν ένα κέντρισμα, ένα τονωτικό, ένα στοιχείο ενοποίησης σε βάθος, πάνω απ' όλα αρνιόταν ότι το κίνημα ήταν αυθαίρετο, μια στημένη περιπέτεια και υπογράμμιζε την ιστορική του αναγκαιότητα. Έδινε στις μάζες τη θεωρητική "συνείδηση" του γεγονότος ότι είναι δημιουργοί ιστορικών και θεσμικών αξιών, δημιουργοί ενός Κράτους. Αυτή η ενότητα ανάμεσα στο «αυθόρμητο» με τη "συνειδητή ηγεσία", τη "πειθαρχία" είναι ακριβώς η πραγματική πολιτική δράση των υποτελών τάξεων[27]*.»*

Η τέταρτη παρατήρηση είναι ότι η πάλη για το κέρδισμα άλλων καταπιεζόμενων τάξεων (ή των πιο καθυστερημένων κομματιών της εργατικής τάξης) δε σημαίνει ότι η εργατική τάξη πρέπει να εγκαταλείψει τη πάλη για τα δικά της συμφέροντα. Όταν ο Γκράμσι έκανε την αντιπαράθεση ανάμεσα στη «συντεχνιακή» και στην «ηγεμονική» προσέγγιση[28] , μιλούσε για αυτούς που περιορίζονται στο να υπερασπίζουν απλά τα συμφέροντά τους μέσα στα πλαίσια της καπιταλιστικής κοινωνίας, όπως κάνουν οι ρεφορμιστές συνδικαλιστές, και γι' αυτούς προβάλλουν τον αγώνα τους σα το κλειδί για την απελευθέρωση όλων των καταπιεζόμενων ομάδων.

Στην Ιταλία της δεκαετίας του '20 και του '30, αυτή η ηγεμονική προσέγγιση σήμαινε ρήξη με τη παλιά ρεφορμιστική στρατηγική που προσπαθούσε να κερδίσει παραχωρήσεις για τους εργάτες στο Βορρά, συγκατατιθέμενη στην εξαθλίωση που μάστιζε ένα κυριαρχούμενο από τους παπάδες και τους γαιοκτήμονες Νότο[29]. Σε αντίθεση με αυτή τη στρατηγική η εργατική τάξη έπρεπε παράλληλα με τη πάλη για τη βελτίωση των συνθηκών της, να προσφέρει γη στους χωρικούς και στη διανόηση τη προοπτική μιας κοινωνίας που να αξίζει να ζει κανείς.

Όπως συμβαίνει και στη πάλη για τη συνείδηση της εργατικής τάξης, το κλειδί για το κέρδισμα της αγροτιάς ήταν η σύνδεση των πολιτικών ζητημάτων με πρακτικά αιτήματα. Ο Γκράμσι ξανά και ξανά ασκεί κριτική στους ακραίους ριζοσπάστες στον αγώνα για την ενο-

ποίηση της Ιταλίας το 19ο αιώνα (το Κόμμα της Δράσης) και κατ' επέκταση στους ρεφορμιστές σοσιαλιστές του 20ου αιώνα, γιατί απέτυχαν να αναλάβουν τη μόνη δράση που θα μπορούσε να σπάσει τη κυριαρχία της αντίδρασης και του Καθολικισμού στο Νότο, τη πάλη για το μοίρασμα των μεγάλων τσιφλικιών στους αγρότες. Το Κόμμα της Δράσης έχασε, ακριβώς επειδή αντιμετώπιζε τη πάλη για την ηγεμονία σα μια καθαρά πνευματική πάλη. «Η αποτυχία της επίλυσης του αγροτικού προβλήματος έκανε σχεδόν αδύνατη την επίλυση του προβλήματος του κληρικαλισμού[30].»

Η εργατική τάξη μπορεί να χρειαστεί να κάνει θυσίες «οικονομικού-συντεχνιακού τύπου» για να κερδίσει την υποστήριξη άλλων τάξεων. *«Ωστόσο επίσης δεν υπάρχει αμφιβολία ότι τέτοιοι συμβιβασμοί και θυσίες δεν μπορούν να αφορούν τα ουσιώδη, γιατί παρόλο που η ηγεμονία είναι ηθικο-πολιτική, πρέπει να είναι επίσης και οικονομική, αναγκαστικά πρέπει να βασίζεται στη αποφασιστική λειτουργία που επιτελεί η ηγετική ομάδα [η εργατική τάξη] στον αποφασιστικό πυρήνα της οικονομικής λειτουργίας[31].»*

Στα «Τετράδια της Φυλακής» δεν υπάρχει καμιά απολύτως ένδειξη ότι ο Γκράμσι εγκατέλειψε τις απόψεις που είχε εκφράσει στις «Θέσεις της Λυών» σύμφωνα με τις οποίες οι εργάτες έπρεπε να κάνουν τα πάντα για να κερδίσουν τους αγρότες στο πλευρό τους, αλλά ότι αυτό μπορούσε να γίνει μόνο χτίζοντας εργατικές επιτροπές βασισμένες στην οικονομική λειτουργία των εργατών στα εργοστάσια και χρησιμοποιώντας αυτές τις επιτροπές για να προκαλέσουν τη δημιουργία αγροτικών επιτροπών. Έχει ενδιαφέρον η διαπίστωση ότι ο Γκράμσι παρόλο που μιλάει για «κυρίαρχους συνασπισμούς» και παρόλο που έδινε έμφαση στην ανάγκη για την εργατική τάξη να κερδίσει τους αγρότες στο πλευρό της, δε χρησιμοποιεί τον όρο που τότε ήταν της μόδας στα σταλινικά κόμματα, τα «εργατο-αγροτικά μπλοκ». Ούτε θεωρεί ότι οι διανοούμενοι είναι ένας σύμμαχος που έχει την ίδια αξία με την εργατική τάξη. Μπορούν μόνο να την ακολουθήσουν στη πορεία του αγώνα[32].

Η πέμπτη και τελευταία παρατήρηση είναι ότι ο Γκράμσι πουθενά στα «Τετράδια της Φυλακής» δεν υποστηρίζει ότι η πάλη για ηγεμονία μπορεί από μόνη της να λύσει το ζήτημα της κρατικής εξουσίας. Ακόμα και στη περίοδο όπου ο «πόλεμος θέσεων» παίζει το κυρίαρχο ρόλο, ο Γκράμσι μιλάει για ένα «"μερικό" στοιχείο κίνησης», για τον «πόλεμο ελιγμών» που επιτελεί «περισσότερο μια τακτική παρά στρατηγική λειτουργία[33].»

Θέτοντας με διαφορετικό τρόπο το ίδιο ζήτημα: οι επαναστάτες το περισσότερο καιρό διεξάγουν μια ιδεολογική πάλη, χρησιμοποιώντας τη τακτική του ενιαίου μετώπου σε «μερικούς» αγώνες, για να κερδίσουν την ηγεσία από τους ρεφορμιστές. Παρόλα αυτά, κατά διαστήματα υπάρχουν στιγμές βίαιης αντιπαράθεσης, όπου η μια πλευρά προσπαθεί με μετωπικές εφόδους να περάσει τα χαρακώματα του αντιπάλου. Για τον Γκράμσι, όπως έκανε σαφές στις συζητήσεις του στη φυλακή, η ένοπλη εξέγερση παρέμεινε «η αποφασιστική στιγμή του αγώνα.»

Η έμφαση στο «πόλεμο θέσεων» που υπάρχει στα «Τετράδια της Φυλακής» πρέπει να γίνει κατανοητή μόνο στα συγκεκριμένα ιστορικά της πλαίσια. Είναι μια μεταφορά που χρησιμοποιεί ο Γκράμσι για να υπογραμμίσει μια πολύ συγκεκριμένη πολιτική άποψη –ότι η επαναστατική θέληση μερικών χιλιάδων επαναστατών σε στιγμές κρίσης δεν αρκεί για να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις για μια νικηφόρα εξέγερση. Αυτές οι προϋποθέσεις πρέπει να δημιουργηθούν μέσα από μακρά διαδικασία πολιτικής παρέμβασης και ιδεολογικής πάλης. Το να θεωρεί κανείς ότι δεν είναι έτσι τα πράγματα, όπως έκανε ο Τολιάτι και άλλοι «τριτοπεριοδικοί» σταλινικοί στην αρχή της δεκαετίας του '30, είναι σκέτος παραλογισμός. Σε αυτές τις συνθήκες, ο Γκράμσι δε νοιαζόταν τόσο να επιχειρηματολογήσει για την αναγκαιότητα της ένοπλης εξέγερσης –έτσι κι αλλιώς οι σταλινικοί ήταν τότε απορροφημένοι στο να οργανώνουν τέτοιες απέλπιδες απόπειρες- αλλά να τονίσει, όπως έκανε ο Λένιν τον Ιούλη του 1917 και αργότερα στη περίπτωση της Γερμανίας το 1921, ότι μια εξέγερση μπορεί να πετύ-

χει μόνο όταν έχει την ενεργητική υποστήριξη της πλειοψηφίας της εργατικής τάξης.

Γι' αυτό το λόγο είναι λάθος να χρησιμοποιείται η μεταφορά του Γκράμσι έξω από το ιστορικό της πλαίσιο, σαν μια φόρμουλα που μπορεί να εφαρμοστεί παντού. Στο κάτω-κάτω, ακόμα και σε αποκλειστικά στρατιωτικό επίπεδο, ο «πόλεμος των θέσεων» δεν είναι πάντοτε η κατάλληλη επιλογή –όπως ανακάλυψε το γαλλικό Γενικό Επιτελείο το Μάη του 1940 όταν τα γερμανικά τανκ παρέκαμψαν τη Γραμμή Μαζινό.

Ασάφειες στις διατυπώσεις του Γκράμσι

Κάθε μεταφορά μπορεί να ερμηνευτεί με λάθος τρόπο, και οι διακρίσεις που κάνει ο Γκράμσι ανάμεσα στο «πόλεμο θέσεων» και «πόλεμο ελιγμών» πρέπει να αντιμετωπιστούν με κριτικό μάτι. Σε ένα ενδιαφέρον άρθρο ο Πέρι Αντερσον (Perry Anderson) έχει υποδείξει ότι οι μεταφορές του Γκράμσι περιλαμβάνουν μια σειρά από αμφισημίες και αντιφάσεις, ένα εννοιολογικό «γλίστρημα» που μπορεί να χρησιμοποιηθεί από τους ρεφορμιστές για να διαστρεβλώσουν την επαναστατική ουσία της σκέψης του Γκράμσι.[34]

Σίγουρα, η διάκριση που κάνει ο Γκράμσι ανάμεσα στον «πόλεμο θέσεων» και τον «πόλεμο ελιγμών» είναι μάλλον ασαφής. Σε κάποιο σημείο των κειμένων του αναφέρει ότι η μετάβαση από τον πολιτικό «πόλεμο ελιγμών» σημειώνεται μετά το 1871, σε κάποιο άλλο σημείο μεταφέρει τη μετάβαση στις αρχές της δεκαετίας του '20 μετά τη σταθεροποίηση της παγκόσμιας καπιταλιστικής οικονομίας. Η σύγχυση σχετικά με το χρόνο είναι σημαντική γιατί αφήνει ανοικτό το ζήτημα αν ο «πόλεμος θέσεων» είναι μια αιώνια στρατηγική ή είναι κατάλληλη για συγκεκριμένες μόνο περιόδους. Κάποιες από τις διατυπώσεις του Γκράμσι τείνουν προς την πρώτη ερμηνεία. Όμως, μια τέτοια ερμηνεία πρέπει να απορριφθεί αν πάρουμε υπόψη την επιμονή του

στην αλληλεπίδραση ανάμεσα στο επαναστατικό κόμμα και τους «αυθόρμητους αγώνες» της τάξης και τη πίστη του στην αναγκαιότητα της ένοπλης εξέγερσης.

Μια δεύτερη σύγχυση εντοπίζεται στην αντιπαραβολή της Ρωσίας με τη Δύση. Έχει να κάνει με μια λανθασμένη αντίληψη για το ρωσικό επαναστατικό κίνημα. Στη πραγματικότητα, οι πρώτες απόπειρες για «πόλεμο ελιγμών» -οι ένοπλες επιθέσεις ενάντια στο Τσαρικό καθεστώς από τους Δεκεμβριστές το 1825 και τους Ναρόντνικους που κατόρθωσαν να σκοτώσουν τον Τσάρο το 1881- απέτυχαν. Οι επόμενες γενιές των επαναστατών χρειάστηκε να υιοθετήσουν μια διαφορετική στρατηγική. Για την ανατροπή της απολυταρχίας απαιτήθηκε ένας παρατεταμένος «πόλεμος θέσεων» -δέκα χρόνια μαρξιστικών κύκλων συζήτησης, δέκα χρόνια «οικονομίστικης» δράσης πριν γίνει δυνατή η εμφάνιση ενός μαζικού κόμματος το 1905 και μετά 12 χρόνια συγκέντρωσης δυνάμεων. Αυτός ο «πόλεμος θέσεων» ήταν απαραίτητος για να προετοιμαστεί το έδαφος για τον «πόλεμο ελιγμών» το 1905 και το 1917.

Επεκτείνοντας τη μεταφορά του Γκράμσι: ο στρατιωτικός πόλεμος θέσεων γίνεται άχρηστος και επικίνδυνος με την ανακάλυψη ενός νέου όπλου που μπορεί να διασπάσει τις αμυντικές γραμμές του αντιπάλου, όπως μπορούσε να κάνει το τανκ προς το τέλος του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου (παρόλο που τότε δε χρησιμοποιήθηκε αποτελεσματικά) και στις αρχές του Δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου. Το πολιτικό αντίστοιχο του τανκ είναι η ξαφνική, αυθόρμητη, επαναστατική «ώθηση από τα κάτω» (με τα λόγια του Γκράμσι) που τον Φλεβάρη του 1917 αιφνιδίασε ακόμα και τον Λένιν. Οι επαναστάτες δεν μπορούν να προσαρμοστούν σε αυτές τις αλλαγές χωρίς μια ταχύτατη στροφή από την αμυντική στάση σε μια άλλη στάση που ταιριάζει στο «πόλεμο ελιγμών», προσπαθώντας να καθοδηγήσουν και να επηρεάσουν τη κίνηση προς τα μπρος. Το μεγαλείο του Λένιν έγκειται στην ικανότητά του να καταλαβαίνει πότε είναι η κατάλληλη στιγμή για μια στρατηγική στροφή από τον «πόλεμο θέσεων» στο «πόλεμο ελιγμών».

Αυτό που καταλάβαινε πολύ καλά ο Λένιν (όπως και ο Τρότσκι και η Ρόζα Λούξεμπουργκ) ήταν το πόσο αναγκαία σε συγκεκριμένα στάδια ανάπτυξης του επαναστατικού κινήματος είναι η μακρόσυρτη πάλη για ηγεμονία, για την οργάνωση και παγίωση των δυνάμεων. Όμως, αυτή η διαδικασία εμπεριέχει ένα κίνδυνο –η επιτυχία της οργάνωσης σε μια φάση του αγώνα μπορεί να οδηγήσει στο συντηρητισμό όταν αλλάζουν οι διαθέσεις των μαζών.

Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι το αρχέτυπο κόμματος που διεξάγει «πόλεμο θέσεων» στην Ευρώπη πριν το Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο ήταν το Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα Γερμανίας (SPD). Αυτό το κόμμα έχτισε ένα τεράστιο δίκτυο «οχυρωμάτων» -εκατοντάδες εφημερίδες, εκατοντάδες χιλιάδες μέλη, τοπικούς συνεταιρισμούς και λέσχες, γυναικείο κίνημα, ένα πανίσχυρο συνδικαλιστικό μηχανισμό, ακόμα και ένα θεωρητικό περιοδικό που μπορούσε να αποσπά το θαυμασμό τμημάτων της διανόησης του κατεστημένου. Όταν ξέσπασε ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος, η προσπάθειά του να διατηρήσει αυτές τις «θέσεις» το οδήγησε από την αντιπολίτευση στη ταξική συνεργασία. (Έχει πολύ ενδιαφέρον να θυμίσουμε ότι η μεταφορά του «πολέμου θέσεων και ελιγμών» χρησιμοποιήθηκε –με τρόπο πολύ κοντινό με αυτό του Γκράμσι- από τον Κάουτσκι ως απάντηση στις επιθέσεις που είχε εξαπολύσει η Ρόζα Λούξεμπουργκ ενάντια στη ρεφορμιστική ηγεσία του SPD το 1912.)

Ρωσία, Ιταλία και Δύση

Ο Γκράμσι θεωρεί την Ιταλία σα το «πρωτότυπο» της χώρας στην οποία είναι αναγκαίος ο «πόλεμος θέσεων». Ωστόσο, στις δεκαετίες του 1920 και 1930 η Ιταλία ήταν κάθε άλλο παρά μια τυπική ανεπτυγμένη καπιταλιστική κοινωνία. Οι θεσμοί που ο Γκράμσι θεωρούσε ως χαρακτηριστικούς της «κοινωνίας των πολιτών» -η Εκκλησία, πολιτιστικές και πολιτικές ενώσεις στα αστικά κέντρα, η πληθώρα αστικών

και μικροαστικών κομμάτων, η επιρροή «λειτουργικών διανοούμενων» όπως οι δικηγόροι, οι δάσκαλοι και οι παπάδες – σήμερα μοιάζουν με ένα παροδικό ιστορικό φαινόμενο που ταίριαζε περισσότερο στη καθυστέρηση της Ιταλίας των δεκαετιών του 1920 και 1930 με την αριθμητική υπεροχή της αγροτιάς, του λούμπεν προλεταριάτου και των μικροαστών. Στις πραγματικά αναπτυγμένες καπιταλιστικά κοινωνίες ακόμα και η σημασία των πολιτιστικών και πολιτικών ενώσεων με έδρα τη πόλη τείνει να μειώνεται σε σημασία.

Στη Βρετανία, και αυτό ισχύει και για άλλες ανεπτυγμένες καπιταλιστικά χώρες, η μεταπολεμική περίοδος χαρακτηρίστηκε από το φαινόμενο της «απάθειας»: πτώση της μαζικής συμμετοχής σε πολιτικές και πολιτιστικές οργανώσεις όπως το Εργατικό Κόμμα και η WEA, μείωση της πολιτικής επιρροής των Ενωτικών Προτεσταντικών Οργανώσεων στο Λίβερπουλ και στη Γλασκόβη, τα μέλη των εκκλησιών μειώθηκαν στο μισό μέσα σε δέκα χρόνια. Οι «λειτουργικοί διανοούμενοι» -δικηγόροι, δάσκαλοι, παπάδες, γιατροί- έχουν πάψει να διαδραματίζουν βασικό ρόλο στη διαμόρφωση της τοπικής κοινής γνώμης.

Ο ανεπτυγμένος καπιταλισμός οδηγεί στην συγκεντροποίηση της ιδεολογικής δύναμης, στην εξατομίκευση των μαζών –με τη κρίσιμη εξαίρεση των συνδικαλιστικών οργανώσεων στους χώρους δουλειάς- και στην εξασθένιση των παλιών πολιτικών και πολιτιστικών οργανώσεων.

Η εντατικοποίηση των ρυθμών εργασίας έχει παίξει ένα ρόλο: η δουλειά με βάρδιες έχει κάνει δύσκολη την οργάνωση τοπικών πολιτιστικών και πολιτικών ενώσεων. Επίσης η εμπορευματοποίηση της κοινωνικής ζωής, ο ερχομός του ραδιοφώνου και της τηλεόρασης και η συγκεντροποίηση του ελέγχου των μέσων μαζικής ενημέρωσης έχουν εξασθενίσει την ελκυστικότητα άλλων «ψυχαγωγικών» δραστηριοτήτων. Ο αριθμός των δομών της «κοινωνίας των πολιτών» που μεσολαβούν ανάμεσα στο άτομο και στο κράτος έχει μειωθεί δραστικά. Όλο και περισσότερο τα μέσα μαζικής ενημέρωσης διαμεσολαβούν άμεσα ανάμεσά τους. Την ίδια στιγμή, έχει μεγαλώσει δραματικά η σημασία

των συνδικαλιστικών οργανώσεων, είναι πια ο θεσμός της «κοινωνίας των πολιτών» που δεν υπόκειται στην εξατομίκευση.

Σε μια τέτοια κατάσταση το «αμυντικό δίκτυο χαρακωμάτων» που έχει στη διάθεσή της η άρχουσα τάξη σε μια στιγμή κρίσης, μπορεί να αποδειχθεί πολύ αδύνατο στη πραγματικότητα, όταν οι εργάτες μπούνε σε κίνηση. Είναι αλήθεια ότι η αστική τάξη στηρίζεται όλο και περισσότερο στην συνδικαλιστική γραφειοκρατία -και σε ένα μικρότερο βαθμό στα ρεφορμιστικά πολιτικά κόμματα- για να αποφύγει αυτό τον κίνδυνο. Αλλά με τον καιρό, αυτό οδηγεί στη διάβρωση της πίστης προς τις ρεφορμιστικές ηγεσίες και σε αυθόρμητα ξεσπάσματα των εργατών που ούτε αυτές οι ηγεσίες μπορούν να ελέγξουν. Μέσα σε τέτοιες συνθήκες είναι δυνατή η ανάπτυξη ενός πραγματικού «πολέμου ελιγμών» στον οποίο οι εργάτες, παρά την έλλειψη επαναστατικής συνείδησης, έρχονται σε άμεση σύγκρουση με το καπιταλιστικό κράτος.

Όπως είχε επισημάνει και ο Τόνι Κλιφ σε ένα σημαντικό άρθρο του το 1968, ο ανεπτυγμένος καπιταλισμός δημιουργεί «ιδιώτευση» και «απάθεια». Αλλά *«η απάθεια δεν είναι μια στατική έννοια. Όταν ο δρόμος της ατομικής καλυτέρευσης των συνθηκών κλείνει, η απάθεια μπορεί να μετατραπεί στο αντίθετό της, την άμεση μαζική δράση. Οι εργάτες που έχουν χάσει τη πίστη τους στις παραδοσιακές οργανώσεις ρίχνονται με δική τους πρωτοβουλία σε ακραίους, εκρηκτικούς αγώνες*[35]»

Οι μεταφορές που επιστράτευσε ο Γκράμσι χρησιμοποιήθηκαν 45 χρόνια πριν για να απαντήσουν σε συγκεκριμένα προβλήματα στρατηγικής. Αυτοί που τώρα ισχυρίζονται ότι είναι οπαδοί του, προσπαθούν να τις χρησιμοποιήσουν με ένα χοντροκομμένο τρόπο για να εμποδίσουν τη συζήτηση για τα σημερινά ζητήματα, χωρίς να παίρνουν υπόψη ότι στα χρόνια που πέρασαν από τότε στην κοινωνία έχουν υπάρξει σημαντικές αλλαγές. Είναι ένα είδος δογματικής αντιμετώπισης σαν κι αυτό που σε πολλές περιπτώσεις εφαρμόζεται απέναντι στη σκέψη του Μαρξ, του Λένιν και του Τρότσκι.

Οι αδυναμίες του Γκράμσι

Οι συνθήκες στις οποίες ζούσε και έγραφε ο Γκράμσι επέβαλαν συγκεκριμένους περιορισμούς στη σκέψη του. Στη περίπτωση των «Τετραδίων της Φυλακής» αυτοί οι περιορισμοί δίνουν τη βάση για τις διαστρεβλώσεις που έχει υποστεί η σκέψη του.

Ο πρώτος και πιο προφανής περιορισμός ήταν ότι το φασιστικό κράτος παρακολουθούσε άγρυπνα τον Γκράμσι, διάβαζε κάθε λέξη που έγραφε. Για να αποφύγει τη λογοκρισία της φυλακής, ο Γκράμσι έπρεπε να είναι ασαφής όταν αναφερόταν σε μερικές από τις πιο αιχμηρές μαρξιστικές έννοιες. Έπρεπε να χρησιμοποιεί μια διφορούμενη, «αισώπεια» γλώσσα που συγκάλυπτε τις πραγματικές σκέψεις του, όχι μόνο από τους δεσμοφύλακές του αλλά πολύ συχνά και από τους μαρξιστές αναγνώστες του και μερικές φορές από αυτόν τον ίδιο.

Για παράδειγμα, ο Γκράμσι χρησιμοποιεί συχνά τον αγώνα των αστών ενάντια στη φεουδαρχία σαν μεταφορά για τη πάλη των εργατών για εξουσία ενάντια στον καπιταλισμό. Όμως, μια τέτοια σύγκριση μπορεί να γίνει επικίνδυνα παραπλανητική. Επειδή οι καπιταλιστικές σχέσεις παραγωγής έχουν σαν αφετηρία τους την εμπορευματική παραγωγή, τη παραγωγή προϊόντων για την αγορά, η αστική τάξη μπόρεσε να χρησιμοποιήσει την αυξανόμενη οικονομική της κυριαρχία για να ενισχύσει τις ιδεολογικές της θέσεις μέσα στα πλαίσια της φεουδαρχίας, πριν καταλάβει την εξουσία. Όμως, η εργατική τάξη μπορεί να γίνει κυρίαρχη οικονομικά μόνο αν πάρει συλλογικά στον έλεγχό της τα μέσα παραγωγής κάτι που έχει ως προαπαιτούμενο την ένοπλη κατάληψη της πολιτικής εξουσίας. Μόνο τότε θα μπορέσει, για παράδειγμα, να πάρει στον έλεγχό της τα τυπογραφεία, τα πανεπιστήμια, όλα αυτά που οι καπιταλιστές είχαν κατορθώσει να ελέγξουν πολύ πριν γίνουν κυρίαρχοι και πολιτικά. Ο Γκράμσι ήταν αναγκασμένος να είναι ασαφής σ' αυτό το σημείο. Όμως, σήμερα αυτή η ασάφεια προσφέρει μια δικαιολογία στους υποτιθέμενους διανο-

ούμενους που υποκρίνονται ότι συμμετέχουν στη ταξική πάλη μέσω της «θεωρητικής πρακτικής», της «πάλης για ιδεολογική ηγεμονία» όταν στη πραγματικότητα το μόνο που κάνουν είναι να προωθούν την ακαδημαϊκή τους καριέρα.

Όμως, υπάρχουν και άλλοι μη φυσικοί περιορισμοί στον Γκράμσι. Μπήκε στη φυλακή τη στιγμή που ο Στάλιν εδραίωνε την εξουσία του στη Ρωσία. Η αποτυχία του Γκράμσι να ερμηνεύσει αυτό το φαινόμενο είχε επιπτώσεις στη σκέψη του, πιο βαθιές από ότι φαίνεται με μια πρώτη ματιά.

Ο Γκράμσι είχε δηλώσει την υποστήριξή του στο μπλοκ που είχαν σχηματίσει ο Μπουχάριν και ο Στάλιν το 1925. Φαίνεται ότι είχε αποδεχθεί το «χτίσιμο του σοσιαλισμού σε μια μόνο χώρα» μέσω των παραχωρήσεων προς τους αγρότες, σαν τμήμα ενός «πολέμου θέσεων» σε διεθνές επίπεδο. Μ' αυτό τον τρόπο όμως ταύτισε την αντίσταση του Τρότσκι στο «σοσιαλισμό σε μια μόνο χώρα» με μια υπεραριστερή απόρριψη του ενιαίου μετώπου –ενώ γνώριζε πολύ καλά ότι ο Τρότσκι ήταν από τους βασικούς υπέρμαχους της τακτικής του ενιαίου μετώπου.

Όπως έχουμε δει, ο Γκράμσι είχε πλήρη συναίσθηση για την ασφυκτική γραφειοκρατία του σταλινισμού και την αντιμετώπιζε με έντονο κριτικό πνεύμα. Όμως, η αποδοχή από μέρους του της άποψης για «σοσιαλισμό σε μια μόνο χώρα» από τους Στάλιν-Μπουχάριν (1925-1928) τον εμπόδισε να αναλύσει τι πήγε λάθος στη Ρωσία. Στα «Τετράδια της Φυλακής» γράφει *«Ο πόλεμος θέσεων απαιτεί μεγάλες θυσίες από άπειρες μάζες ανθρώπων. Γι' αυτό χρειάζεται μια ανεπανάληπτη συγκέντρωση ηγεμονίας και συνεπώς μια πιο "παρεμβατική" κυβέρνηση που θα αναλάβει την επίθεση στους αντιπολιτευόμενους...»*[36]

Ωστόσο, αυτή την μισο-απολογία για τις ολοκληρωτικές τάσεις τη διαδέχεται μια προειδοποίηση με τη μορφή ενός τσιτάτου του Μαρξ: *«Η παράταση της αντίστασης ενός πολιορκημένου στρατοπέδου για μεγάλο διάστημα μπορεί να γίνει διαλυτική. Σημαίνει βάσανα, κούρα-*

ση, έλλειψη ξεκούρασης, αρρώστια και συνεχή πίεση, όχι τον έντονο κίνδυνο που συνεγείρει αλλά το διαρκή κίνδυνο που καταστρέφει.»

Ο Γκράμσι προσπαθεί και να κριτικάρει τη κατάσταση αλλά και να υποστηρίξει ότι βασίζεται σε μια σωστή στρατηγική. Αυτή η αντίφαση δε μπορούσε παρά να αδυνατίσει και άλλες πλευρές της θεωρίας του.

Το 1919-20 αντιλήφθηκε όσο κανένας άλλος στη Δυτική Ευρώπη την αμοιβαία σχέση των αγώνων στο εργοστάσιο με τη δημιουργία στοιχείων ενός νέου εργατικού κράτους. Διαπίστωσε επίσης την διαλεκτική αλληλεπίδραση ανάμεσα στην ανάπτυξη της εργατικής δημοκρατίας και του κινητήρα της -του επαναστατικού κόμματος. Αυτά τα προχωρήματα στη σκέψη συναντιόνται και στο μεγαλύτερο τμήμα των «Τετραδίων της Φυλακής» -όμως σε πολλά σημεία υπονομεύονται από τη τάση να θεωρεί το σταλινικό «χτίσιμο του σοσιαλισμού σε μια και μόνο χώρα» σαν κάτι που προσφέρει μια μέθοδο διεξαγωγής του «πολέμου θέσεων» η οποία μπορεί να αντιγραφτεί και αλλού.

Ο Γκράμσι δεν ήταν ο μόνος που απέτυχε να ερμηνεύσει σωστά τον σταλινισμό. Την εποχή που φυλακίστηκε και έχασε την επαφή του με το διεθνές κίνημα, οι μεγάλες φρίκες του σταλινισμού ήταν ακόμα κάτι που ανήκε στο μέλλον. Άνθρωποι τόσο διαφορετικοί μεταξύ τους, όπως ο Τζέημς Π. Κάνον (James P. Canon) και ο Αντρές Νιν (Andres Nin) που στο μέλλον θα γίνονταν επιφανείς τροτσκιστές, εκείνη τη περίοδο ήταν ακόμα υποστηρικτές του Στάλιν. Όμως, στη περίπτωση του Γκράμσι αυτή η αποτυχία άφησε ένα στοιχείο σύγχυσης στη θεωρία του, που σήμερα το εκμεταλλεύονται όσοι προσπαθούν να δικαιολογήσουν ρεφορμιστικές πολιτικές.

Υπάρχει μια τελευταία και ακόμα πιο βασική αδυναμία στον Γκράμσι. Αν και διατυπώνει μια σωστή αφηρημένη σχέση ανάμεσα στην οικονομία και την πολιτική, είναι ο μοναδικός από τους μεγάλους μαρξιστές που δεν ενσωματώνει στα πολιτικά του κείμενα μια συγκεκριμένη οικονομική διάσταση. Αυτή η έλλειψη εισάγει ένα στοιχείο αυθαιρεσίας στα κείμενά του, κάτι που δεν υπάρχει στον Μαρξ, στον Λένιν,

στον Τρότσκι ή στη Ρόζα Λούξεμπουργκ. Για παράδειγμα, το 1925 ο Γκράμσι πίστευε ότι ο φασισμός βρίσκεται στα πρόθυρα της κατάρρευσης. Όμως, λίγα χρόνια αργότερα, στα «Τετράδια της Φυλακής» φαίνεται ότι θεωρούσε πως ο φασισμός έχει πολύ ζωή μπροστά του. Επίσης, μιλά για τους κινδύνους «συντεχνιακής» ενσωμάτωσης της εργατικής τάξης στο καθεστώς, χωρίς να εξετάζει τις οικονομικές συνθήκες που θα έκαναν δυνατό κάτι τέτοιο.

Γενικότερα, ο Γκράμσι αποτυγχάνει να αναδείξει την πραγματική αλληλεπίδραση ανάμεσα σε μια συγκεκριμένη οικονομική κατάσταση με τους πολιτικούς και ιδεολογικούς αγώνες των ανθρώπων που επηρεάζει αυτή η κατάσταση. Ανάμεσα στο 1918 και το 1926 μπόρεσε να καλύψει σε κάποιο βαθμό αυτό το κενό, στηριζόμενος στην άμεση εμπειρία της ταξικής πάλης. Γι' αυτό τα καλύτερα κείμενά του είναι αυτά που, επικοινωνώντας άμεσα με τους εργάτες και προσπαθώντας να τους καθοδηγήσει, προσπαθεί να λύσει βασικά προβλήματα των αγώνων που διεξάγονται.

Όμως, το φασιστικό κράτος το 1926 του στέρησε κάθε επαφή με τις μάζες. Ο Γκράμσι είχε πλήρη συναίσθηση τι σήμαινε η κατάσταση:

«Τα περιοδικά και οι εφημερίδες περιέχουν μόνο γενικές έννοιες, ιχνογραφούν, όσο μπορεί καλύτερα τα καθένα, μόνο τη γενική πορεία των γεγονότων στο κόσμο: ποτέ δε σου προσφέρουν μια άμεση, ζωντανή αίσθηση της ζωής του Τομ, του Ντικ ή του Χάρι. Αν δε μπορείς να κατανοήσεις πραγματικά άτομα, δε μπορείς να διακρίνεις τι έχει γενική αξία.[37]»

Αυτό η διαπίστωση ίσχυε στην περίπτωση του Γκράμσι, που χωρίς την άμεση προσωπική εμπειρία δε μπορούσε να αντιληφθεί τη συγκεκριμένη αλληλεπίδραση ανάμεσα στην οικονομική κατάσταση και τον τρόπο που αντιδρούν πολιτικά τα άτομα σε μια τέτοια κατάσταση. Όμως, για παράδειγμα, αυτό δεν ίσχυε για τον Μαρξ που μπορούσε να γράψει τη «18η Μπρυμαίρ» από την εξορία, ή για τον Τρότσκι που παρόλο που ήταν περιορισμένος στην Τουρκία μπορούσε να γράφει διεισδυτικά για τις καθημερινές εξελίξεις στο Βερολίνο.

Από αυτό που πάσχουν περισσότερο τα «Τετράδια της Φυλακής» είναι η αδυναμία να κινηθούν από τις αφηρημένες έννοιες σε συγκεκριμένες αναλύσεις για συγκεκριμένες καταστάσεις. Αυτό είναι βέβαια κάτι το ελκυστικό για τους γραφειοκράτες και τους ρεφορμιστές που θέλουν ένα ρεφορμιστικό «μαρξισμό» ξεκομμένο από τους μαζικούς αγώνες των εργατών.

Αν και αυτή η προσπάθεια έρχεται σε κατευθείαν αντίθεση με την ζωή και τη σκέψη του Γκράμσι, αυτό δεν πρέπει να μας κάνει να κλείσουμε τα μάτια στις αδυναμίες των «Τετραδίων» που οφείλονται στην έλλειψη συγκεκριμενοποίησης. Παρά τις οξυδερκείς παρατηρήσεις τους δεν έχουν το μεγαλείο των καλύτερων έργων του Μαρξ, του Λένιν ή του Τρότσκι.

Στη δίκη του Γκράμσι, ο φασίστας εισαγγελέας ζήτησε την φυλάκισή του για «να εμποδιστεί να λειτουργήσει αυτός ο εγκέφαλος για 20 χρόνια». Οι φασίστες δεν κατάφεραν να τον σταματήσουν. Όμως, αποκόπτοντας τον Γκράμσι από την άμεση συμμετοχή στη ταξική πάλη, κατάφεραν να εμποδίσουν τον μαρξισμό του Γκράμσι να πραγματοποιήσει τη δυναμική που είχε αναδειχτεί στο L' Ordine Nuovo και στις Θέσεις της Λυών.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Spunti Critici sulle "Lettere dal Carcere" di Gramsci
2. A. Davidson *"Antonio Gramsci"* (London 1977) σελ. 240
3. ο.π σελ. 269
4. A. Gramsci *"Selections from the Political Writings 1910-1920"* London 1977, σελ. 43. Από δω και πέρα θα αναφέρονται ως PW.
5. PW 1910-20, σελ. 76
6. Το πλήρες κείμενο των «Θέσεων της Λυών» περιλαμβάνεται στο A. Gramsci *"Selections from Political Writings 1921-1926"* London 1978, σελ. 340-375. Από δω και πέρα θα αναφέρονται ως PW 1921-26.
7. Αναφορά συζήτησης με τον Γκράμσι από τον Αθος Λίζα, *Rinascita.*
8. Βλέπε P Spriano *"The Occupation of the Factories"* (London 1975)
9. Βλέπε ιδιαίτερα το 2ο Μέρος των PW 1910-1920.
10. Ο.π. σελ. 293-294
11. Davidson σελ. 208
12. A. Gramsci "Selections from the Prison Notebooks" London 1971 σελ. 365. Από δω και πέρα θα αναφέρονται ως PN.
13. PW 1910-1920 σελ. 46
14. Ο.π. σελ. 99 και 105
15. Ο.π. σελ. 268
16. Ο.π. σελ. 320
17. PN σελ. 109. Ο Γκράμσι χρησιμοποιεί το παράδειγμα ενός επεισοδίου της μεσαιωνικής ιταλικής ιστορίας, αλλά είναι σαφές ότι αυτό που είχε στο μυαλό του ήταν η ήττα του κινήματος των καταλήψεων και η άνοδος του φασισμού. Βλέπε επίσης PN σελ. 325.
18. PN σελ. 235
19. Ο.π. σελ. 237
20. Ο.π. σελ. 238
21. Ο.π. σελ. 243
22. Ο.π. σελ. 223
23. Βλέπε PN σελ 236. Παρόλα αυτά και για λόγους τους οποίους θα παρουσιάσουμε στη συνέχεια, ο Γκράμσι σε άλλα σημεία ταυτίζει τον Τρότσκι με την «θεωρία της επίθεσης».
24. PN σελ. 237
25. PN σελ. 184
26. Ο.π. σελ. 168
27. Ο.π. σελ. 198
28. Ωστόσο ο Γκράμσι δεν ήταν ο εφευρέτης αυτής της ορολογίας, όπως πιστεύουν πολλοί «μελετητές» του, οι οποίοι έχουν παραμελήσει τη μελέτη της σκέψης της Κομιντέρν.
29. PW 1921-26, σελ. 441-442
30. PN σελ. 106
31. Ο.π. σελ. 161

32. Η «γκραμσιανή» φρασεολογία της μόδας, του αποδίδει συνεχώς φράσεις όπως «μπλοκ» κλπ. Όμως, αυτή η έκφραση εμφανίζεται πολύ σπάνια στα γραπτά του κι όταν τη χρησιμοποιεί συνήθως τη βάζει σε εισαγωγικά και αναφέρεται σε συμμαχίες αστικών δυνάμεων.
33. PN σελ 243
34. P Anderson *"The Antinomies of Antonio Gramsci"* New Left Review no 100.
35. T. Cliff *"Neither Washington nor Moscow"* London 1982, σελ. 234
36. PN, σελ. 238-39
37. Γράμμα στην Τατιάνα, Νοέμβρης 1928. Αναφέρεται στο C Boggs *"Gramsci's Marxism"* London 1977, σελ. 62.

Καταλήψεις εργοστασίων
στην Κοκκινη Διετία 1919-1920

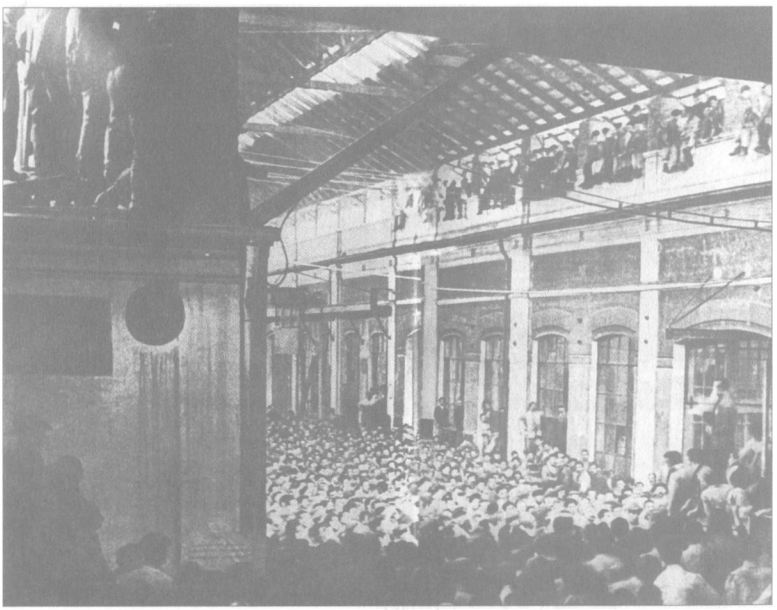

«Πρέπει να εμποδίσουμε αυτόν τον εγκέφαλο να λειτουργεί για 20 χρόνια». Μ' αυτά τα λόγια ζήτησε ο φασίστας εισαγγελέας του Μουσολίνι την φυλάκιση του Αντόνιο Γκράμσι. Οι φασίστες και η άρχουσα τάξη της Ιταλίας είχαν κάθε λόγο να φοβούνται «αυτόν τον εγκέφαλο». Ο Αντόνιο Γκράμσι ήταν ένας επαναστάτης μαρξιστής με τεράστια συμβολή όχι μόνο στο ιταλικό αλλά και στο παγκόσμιο εργατικό κίνημα.

Με την εφημερίδα του – την L' Ordine Nuovo – έγινε η φωνή των εργοστασιακών συμβουλίων και των καταλήψεων των εργοστασίων την Κοκκινη Διετία (1919-1920). Ηταν η ψυχή της γέννησης του Κομμουνιστικού Κόμματος της Ιταλίας και αφιέρωσε τη ζωή του στο να προσανατολίσει το κόμμα, να χαράξει μια επαναστατική στρατηγική και τακτική τη δεκαετία του '20. Τα γραπτά του, ακόμα κι αυτά που έγραψε μέσα από τη φυλακή, αποτελούν μια από τις μεγαλύτερες συνεισφορές στη μαρξιστική σκέψη.

Γι' αυτό και η νέα Αριστερά που γεννιέται σήμερα έχει πολλά να πάρει από τον Γκράμσι. Το Μαρξιστικό Βιβλιοπωλείο επιχειρεί με τα δυο κείμενα του Chris Bambery και Chris Harman που παρουσιάζει σε αυτό το βιβλίο να γνωρίσει σε κάθε ακτιβιστή και ακτιβίστρια του αντικαπιταλιστικού και του αντιπολεμικού κινήματος τη δράση και τη σκέψη του μεγάλου ιταλού επαναστάτη. Είναι ο καλύτερος φόρος τιμής στον Αντόνιο Γκράμσι, φέτος που κλείνουν 70 χρόνια από το θάνατό του στις φασιστικές φυλακές τον Απρίλη του 1937.

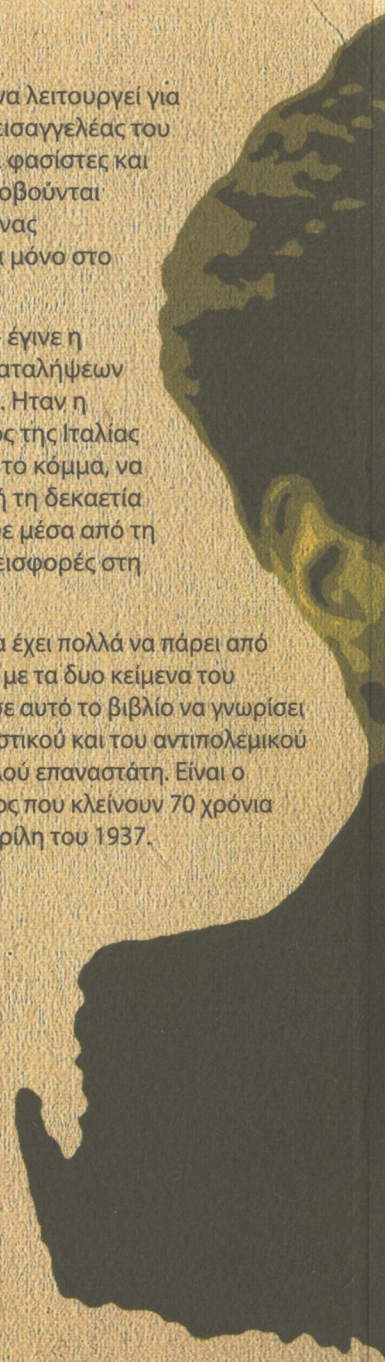

μαρξιστικό βιβλιοπωλείο

ISBN: 978-960-7967-31-2